

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
2023-YL-063

**HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ’NİN AYDIN VE
ÇEVRESİNDEKİ FAALİYETLERİ (1912-1939)**

HAZIRLAYAN
İsmail Muhammet KESİMOĞLU

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Aysun SARIBEY HAYKIRAN

AYDIN-2023

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

..... Anabilim Dalı
..... Yüksek Lisans / Doktora Programı
öğrencisi tarafından
hazırlanan.....
..... başlıklı tez tarihinde yapılan
savunma sonucunda **oybirliği / oy çokluğu** ve %..... **intihal oranıyla** aşağıda isimleri
bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

	Unvanı ve Adı Soyadı	Kurumu	İmza
Başkan		Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	
Üye		Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	
Üye			
Üye			
Üye			

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu **Yüksek Lisans / Doktora** tezi, Enstitü
Yönetim Kurulunun tarih sayılı kararı ile
onaylanmıştır.

Prof. Dr. Savaş DUMAN

Enstitü Müdürü

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

.../ ... / 2023

İsmail Muhammet KESİMOĞLU

ÖZET

HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN AYDIN VE ÇEVRESİNDEKİ FAALİYETLERİ (1912-1939)

İsmail Muhammet KESİMOĞLU

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Aysun SARİBEY HAYKIRAN

2023, XX + 148 sayfa

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılında art arda aldığı Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya savaşlarındaki yenilgiler sonucunda topraklarının büyük kısmı elden çıkmış ve Anadolu işgal edilme noktasına gelmiştir. Mondros Ateşkes Antlaşması'nda alınan kararlarla Anadolu İtilaf Devletleri tarafından işgal bölgelerine ayrılmış olup, Batı Anadolu'nun Yunanlılarca ilhakı kararı alınmıştır.

Yunanlıların işgali sadece İzmir'le sınırlı kalmamış kısa sürede Anadolu'nun içlerine doğru işgal alanlarını genişletmeye başlamıştır. Aydın, Manisa, Çanakkale, Bursa, Afyon, Eskişehir ve Kütahya gibi şehirler işgal edilmiş, işgaller sırasında Yunan Ordusu ve yerli işbirlikçileri Müslüman Türk halkına yapmadıkları işkence ve eziyet bırakmamıştır. Kaçmayı başaranlar çareyi İtalyan işgal sahalarına gitmekle bulurken kaçamayanlar ise uluslararası statüde dokunulmazlığı bulunan hastanelere ve Hilâl-i Ahmer şubelerine sığınmıştır.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Batı Anadolu'da yaşanan işgaller karşısında hemen İmdat Heyetleri oluşturmuş ve halkın yaralarını sarmaya başlamıştır. Bir yandan halkın iâşe, giyecek, barınma ve sağlık sorunlarıyla ilgileniyor diğer yandan direnişte yer alan Kuvay-ı Milliye ve düzenli ordunun yaralılarıyla ve hasta askerlerini tedavi ediyordu. Aydın'daki işgallerin çok kanlı ve barbarca olmasından dolayı Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezi'ne çok büyük işler düşmüştü. Böyle bir durum karşısında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti işgal alanlarına dağılarak insanların hem canını kurtarmış hem de halkın yemek ve barınma gibi temel ihtiyacını karşılamıştır.

Bu çalışmada Aydın Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin kuruluşu ve faaliyetleri arşiv belgeleri ve büyük oranda ikinci el literatüre dayalı olarak ele alınmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Osmanlı İmparatorluğu, Millî Mücadele, Batı Anadolu, Hilâl-i Ahmer, Salib-i Ahmer, Aydın Hilâl-i Ahmer Cemiyeti

ABSTRACT

THE ACTIVITIES OF HİLÂL-İ AHMER SOCIETY IN AYDIN AND IT'S SURROUNDINGS (1912-1939)

İsmail Muhammet KESİMOĞLU

Master Thesis at History

Supervisor: Prof. Aysun SARIBEY HAYKIRAN

2023, XX + 148 pages

In the last century of the Ottoman Empire, as a result of the successive defeats in war in Tripoli, Balkanic Wars and World War I, most of its lands were lost and Anatolia came to the brink of being occupied. Following the decisions of Mondros Armistice Treaty, Anatolia was divided into occupation zones by the Entente Powers and the annexation of Western Anatolia by the Greeks was also agreed.

The occupation of the Greeks was not limited to Izmir, but in a very short time, they started expanding their occupation towards the interior Anatolia. Cities such as Aydın, Manisa, Çanakkale, Bursa, Bursa, Afyon, Eskişehir and Kütahya were occupied, and during the occupations, the Greek Army and its local collaborators tortured and tormented the Muslim Turkish residents of the region. Those who managed to escape entered into Italian occupation areas, while those who could not escape were taken refuge in hospitals and Hilâl-i Ahmer branches, which had international immunity.

In the face of the occupations in Western Anatolia, the Hilâl-i Ahmer Society immediately formed Aid Committees and started to heal the wounds of the people. On one hand, it took care of the people's food, clothing, shelter and health problems, and on the other hand treated the wounded and sick soldiers of the Kuvay-ı Milliye and the regular army who took part in the national resistance. Due to the bloody and barbaric nature of the occupations in Aydın, Hilâl-i Ahmer branch in Aydın had a great deal of work to accomplish. In the face of such a situation, the members of Hilâl-i Ahmer Society were dispersed throughout the occupied areas, both saving lives and providing the basic needs of the people such as food and shelter.

In this study, the establishment and the activities of Aydın Hilâl-i Ahmer Society are discussed based on archival documents and largely on secondary sources.

KEYWORDS: Ottoman Empire, National Struggle, Western Anatolia, Hilâl-i Ahmer, Salib-i Ahmer, Aydın Hilâl-i Ahmer Society

ÖNSÖZ

Tezimin konusunu 30 Ekim 2020 günü, saat 14.51’de 6,9 [M_w](#) büyüklüğünde meydana gelen İzmir Depreminde Kızılay bünyesinde gönüllü olarak yardım faaliyetleri içinde yer aldığım zaman alma kararı aldım. Kızılay bünyesinde önce Yürütme Kurulu ardından Genç Kızılay İzmir Yönetim Kurulu üyesi olduğumda bu gönüllülük bağı giderek artmış gerek enkaz alanında gerekse de Kızılay yardım faaliyetleri sırasında yaşadıklarım beni Kızılay’a ve tarihi kökeni olan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’ni araştırmaya itti ve ortaya bu tez konusunu meydana getirdi.

Çalışmamın belirlenmesi ve hazırlanması sürecinde bana her zaman, zaman harcıyıp daima destek veren değerli tez danışmanım Prof. Dr. Aysun SARIBEY HAYKIRAN’a, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Öğretim üyeleri Dr. Mehmet BAŞARAN’a, Dr. Günver GÜNEŞ’e tecrübelerini ve çalışma şekillerini belirtmekten kaçınmayıp eğitim hayatıma katkıda bulunan tüm hocalarıma, araştırmalarım süresince yanımda olan Ankara Türk Kızılay’ı personellerine ve arşiv çalışanlarına, Türk Kızılay’ı İzmir Şubesi Başkanı Sn. Kerem BAYKALMIŞ’a, ayrıca beni bu günlere getiren, her zaman her koşulda en büyük destekçilerim olan ve her türlü fedakârlıklara gösteren sevgili ailem; babam Ali Ragip KESİMOĞLU, annem Halime KESİMOĞLU, abim Mehmet Dursun KESİMOĞLU ve kardeşim Yasemin KESİMOĞLU’na vermiş oldukları desteklerden dolayı sonsuz teşekkür ederim.

Son olarak tezimi, Millî Mücadele zaferinin 100. yılı olması hasebiyle başta Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşları olmak üzere bu vatanın kurtarılmasında ve savunulmasında yaralanıp gazi olanlara ve aziz şehitlerimize ithaf ediyorum. Aziz ruhları şad olsun...

İsmail Muhammet KESİMOĞLU

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ.....	ix
TABLolar DİZİNİ.....	xiii
EKLER DİZİNİ	xviii
KISALTMALAR DİZİNİ	xx
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM	3
1. HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ.....	3
1.1. Cenevre Sözleşmesi ve Kızılhaç'ın Ortaya Çıkışı.....	5
1.2. Cenevre Sözleşmesi'nde Alınan Kararların Özeti.....	7
1.3. Cenevre Sözleşmesi'nin Deniz Savaşlarında Uygulanması	9
1.4. Salib-i Ahmer (Kızılhaç) Sembol ve Hükümleri	10
1.5. Osmanlı İmparatorluğu'nda Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin Kuruluşu.....	11
1.6. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi	20
2. BÖLÜM	25
2. AYDIN HİLAL-İ AHMER MERKEZİ'NİN KURULUŞU VE TEŞKİLAT YAPISI.....	25
2.1. Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezi'nin Kuruluşu	25
2.1.1. Merkez İdari Heyeti.....	25
2.1.2. Merkez Aza ve Muavin Sayısına İlişkin Görüşler.....	26
2.1.3. 1914-1932 Yılları Arası İdari Heyetleri	27
2.2. Aydın Hilâl-i Ahmer Şubeleri ve Gelir- Gider Tabloları	29
2.2.1. Bağarası Hilâl-i Ahmer Şubesi	29
2.2.2. Bozdoğan Hilâl-i Ahmer Şubesi	29

2.2.3. Çine Hilâl-i Ahmer Şubesi.....	30
2.2.4. Germencik (İneabad) Hilâl-i Ahmer Şubesi	31
2.2.5. Karacasu Hilâl-i Ahmer Şubesi	32
2.2.6. Karapınar Hilâl-i Ahmer Şubesi	32
2.2.7. Koçarlı Hilâl-i Ahmer Şubesi	33
2.2.8. Köşk Hilâl-i Ahmer Şubesi.....	34
2.2.9. Kuşadası Hilâl-i Ahmer Şubesi	35
2.2.10. Kuyucak Hilâl-i Ahmer Şubesi.....	36
2.2.11. Nazilli Hilâl-i Ahmer Şubesi	37
2.2.12. Sultanhisar Hilâl-i Ahmer Şubesi	38
2.2.13. Yenipazar Hilâl-i Ahmer Şubesi.....	39
2.3. Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezi'nin Genel Merkeze Sunduğu İcraat Raporları	40
2.3.1. 1917 Yılı İcraat Raporu	40
2.3.2. 1923 ve 1924 Yılı İcraat Raporu	41
2.3.3. 1925 Yılı İcraat Raporu	42
2.3.4. 1926 Yılı İcraat Raporu	42
2.3.5. 1927 Yılı İcraat Raporu	43
2.3.6. 1928 yılı İcraat Raporu	44
3. BÖLÜM	46
3. MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE AYDIN	46
3.1. Batı Anadolu'nun İşgaline Zemin Hazırlayan Gelişmeler	47
3.2. Batı Anadolu'nun İşgal Edilmesi ve Yunan İleri Harekâtı.....	51
3.2.1. İzmir'in İşgali	51
3.2.2. Aydın'ın İşgali	57
3.3. Milli Direniş Cephelerin Kurulması; Zeybekler ve Kuvayı Milliye'nin Çabaları.....	72
3.4. Aydın Heyeti Milliye'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri.....	74
3.4.1. Nazilli Kongreleri	78

4. BÖLÜM	90
4. AYDIN HİLAL-İ AHMER MERKEZİ'NİN FAALİYETLERİ.....	90
4.1. Balkan Savaşları Sonucunda Anadolu'ya Gelen Muhacirlere Yapılan Yardımlar....	90
4.2. Birinci Dünya Savaşı ve Çanakkale Cephesine Gönderilen Yardımlar	91
4.3. Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezi'nin Millî Mücadele Dönemi Faaliyetleri	91
4.4. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti İmdat Heyetleri	94
4.4.1. Batı Anadolu İmdat Heyet	94
4.4.1.1. Nazilli Heyet-i İmdadiyesi	94
4.4.2. Beşinci İmdad-ı Sıhhî Heyeti.....	98
4.4.3. Muğla, Çine, Bozdoğan Heyeti	105
4.4.4. Memalik-i Müstahlasa Yardım Heyeti	106
4.4.4.1. Aydın Heyet-i İmdadiyesi	106
4.5. Büyük Taarruz sonrası Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin Yardımları	107
4.6. Memleketlerine Dönen Mültecilere Yardımları	111
4.7. Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezi'nin Diğer Yardımları	115
4.7.1. Germencik Taşkını.....	115
4.7.2. İmam Köyü Yangını	115
4.7.3. Aydın Memleket Hastanesi Yardımı	115
4.8. Dışardan Gelen Yardımlar	115
4.8.1. Aydın Muhacirlerine İstanbul'da Yapılan Yardım.....	115
4.8.2. Muğla Merkezi'nin 1921 -1922 Yılı Yardımları	116
4.8.3. Antalya Merkezi'nin Yardımları	116
5. TARTIŞMA VE SONUÇ	117
6. KAYNAKLAR	120
7. EKLER	125
ÖZGEÇMİŞ	148

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1.1. İdare Heyeti Temsilcilerinin İsimleri	15
Tablo 1.2. Aydın Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Şubesi Teşkilat Görevlileri ...	24
Tablo 2.1. Aydın Merkez İdare Heyeti.....	25
Tablo 2.2. Aydın Vilayetine Bağlı İzmir ve Manisa İzmir Hilâl-i Ahmer Merkezlerinin Heyet-i İdaresi.....	26
Tablo 2.3. Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezi Aza ve Muavin Sayısına İlişkin Tablo	26
Tablo 2.4. Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezi 26 Kasım 1914 Yılı'nın Heyet-i İdaresi	27
Tablo 2.5. Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezi 1914-1932 Yılları Arası Heyet-i İdaresi.....	28
Tablo 2.6. Bağarası Hilâl-i Ahmer Şubesinin 1 Ocak-30 Haziran 1927 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu.....	29
Tablo 2.7. Bozdoğan Hilâl-i Ahmer Şubesinin Ocak 1924 – Ocak 1925 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu.....	30
Tablo 2.8. Bozdoğan Hilâl-i Ahmer Şubesinin 1 Ocak 1925 – 30 Eylül 1927 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu.....	30
Tablo 2.9. Çine Hilâl-i Ahmer Şubesinin 1 Ocak 1925-30 Haziran 1927 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu.....	30
Tablo 2.10. Çine Hilâl-i Ahmer Şubesinin 1 Temmuz-31 Aralık 1927 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) Tablosu	31
Tablo 2.11. Germencik Hilâl-i Ahmer Şubesinin 1929-1932 Yılları Arası Heyet-i İdaresi .	31
Tablo 2.12. Germencik Hilâl-i Ahmer Şubesinin 1923 -30 Haziran 1927 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu.....	31
Tablo 2.13. Karacasu Hilâl-i Ahmer Şubesi 1 Ocak 1926-30 Haziran 1927 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu.....	32

Tablo 2.14. Karapınar Hilâl-i Ahmer Şubesinin İlk Heyet-i İdaresi	32
Tablo 2.15. Karapınar Hilâl-i Ahmer Şubesinin 1929- 1932 Yılları Arası Heyet-i İdaresi ..	32
Tablo 2.16. Koçarlı Hilâl-i Ahmer Şubesi Heyet-i İdaresi.....	33
Tablo 2.17. Koçarlı Hilâl-i Ahmer Şubesinin 1 Kasım1926-30Haziran 1927 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu.....	33
Tablo 2.18. Koçarlı Hilâl-i Ahmer Şubesinin 1 Temmuz 1927-30 Eylül 1927 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu.....	33
Tablo 2.19. Koçarlı Hilâl-i Ahmer Şubesinin 1 Ekim 1927- 31 Aralık 1927 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu.....	34
Tablo 2.20. Koçarlı Hilâl-i Ahmer Şubesi'nin 1 Ocak -31 Mart 1928 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) Tablosu.....	34
Tablo 2.21. Köşk Şubesinin Aralık 1924 Yılına Kadarki Makbuzat(gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu.....	34
Tablo 2.22. Köşk Şubesinin 1 Temmuz--31 Aralık 1926 Yılına Kadarki Makbuzat(gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu	35
Tablo 2.23. Köşk Şubesinin 23 Ekim -31 Aralık 1926 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu	35
Tablo 2.24. Kuşadası Hilâl-i Ahmer Şubesi 31 Aralık 1924 Tarihine Kadarki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu	35
Tablo 2.25. Kuşadası Hilâl-i Ahmer Şubesi 1 Ocak 1925 -31 Mart 1928 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu.....	35
Tablo 2.26. Kuşadası Hilâl-i Ahmer Şubesi 1 Nisan -30 Haziran1928 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu.....	36
Tablo 2.27. Kuyucak Hilâl-i Ahmer Şubesi 1 Nisan -30 Haziran 1926 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu.....	36

Tablo 2.28. Kuyucak Şubesinin 1 Temmuz-31 Aralık 1926 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu	36
Tablo 2.29. Kuyucak Şubesinin 1 Ocak -31 Mart 1928 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu	36
Tablo 2.30. Nazilli Hilâl-i Ahmer Şubesi 3 Mart -31 Aralık 1924 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu	37
Tablo 2.31. Nazilli Hilâl-i Ahmer Şubesi 1 Ocak -2 Aralık 1926 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu	37
Tablo 2.32. Nazilli Hilâl-i Ahmer Şubesi 10 Mayıs -30 Haziran 1927 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu	37
Tablo 2.33. Nazilli Hilâl-i Ahmer Şubesi 1 Temmuz -31 Aralık 1927 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu.....	38
Tablo 2.34. Nazilli Hilâl-i Ahmer Şubesi 1 Ocak-31 Mart 1928 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu	38
Tablo 2.35. Sultanhisar Hilâl-i Ahmer Şubesi 1 Aralık 1924 –31 Aralık 1927 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu.....	38
Tablo 2.36. Sultanhisar Hilâl-i Ahmer Şubesi 1 Ocak -31 Mart 1928 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu	39
Tablo 2.37. Sultanhisar Hilâl-i Ahmer Şubesi 1 Nisan -30 Haziran 1928 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu.....	39
Tablo 2.38. Yenipazar Hilâl-i Ahmer Şubesi 30 Haziran 1926 Yılı Makbuzat(gelir) ve Te'diyat(gider) Tablosu	39
Tablo 2.39. Yenipazar Hilâl-i Ahmer Şubesi 1 Temmuz -30 Eylül 1926 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu.....	39
Tablo 2.40. Yenipazar Hilâl-i Ahmer Şubesi 1 Ekim- 31 Aralık 1926 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu.....	39

Tablo 2.41. Yenipazar Hilâl-i Ahmer Şubesi 1 Nisan – 30 Haziran 1927 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu.....	40
Tablo 2.42. 1923 ve 1924 Yılı İcraat Raporlarına Göre Merkez ve Şubelere Gönderilen Nakit Yardımlar	41
Tablo 2.43. 1925 Yılı İcraat Raporuna Göre 1 Ocak 1925'ten 30 Haziran 1926 Tarihine Kadar Makbuzat(gelir)ve Te'diyat (gider) Tablosu	42
Tablo 2.44. 1926 Yılı İcraat Raporuna Göre Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezinin 1926 Yılıının Bütçesi	43
Tablo 2.45. 1927 Yılı İcraat Raporuna Göre Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezinin 1927 Yılıının Bütçesi	43
Tablo 2.46. Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezinin 1927 Yılıının Heyet-i İdaresi ve Merkez Üyeleri.....	44
Tablo 2.47. Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezine Bağlı Şubelerin 1927 Yılı Gönderdikleri Nakit Yardımlar	44
Tablo 2.48. 1928 Yılı İcraat Raporuna Göre Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezine Bağlı Şubeler ve Varidat(Gelir) ve İrsalat(Gider) Tablosu	45
Tablo 3.1. 175. Alayın Birinci Taburunun Komutanına Bağlı Askeri Bölüklerin Sayısı	62
Tablo 3.2. I. Nazilli Kongresinde İmzası Bulunan Delegelerin İsimleri.....	79
Tablo 3.3. II. Nazilli Kongresine Katılan Delegelerin İsimleri ve Temsil Etikleri Yerler....	81
Tablo 3.4. III. Nazilli Kongresine Katılan Delegelerin İsimleri ve Temsil Etikleri Yerler...	82
Tablo 4.1. Beşinci İmdat Heyeti'ne Bağlı Hastanelerin Genel Olarak Sayısal Tablosu	104
Tablo 4.2. Beşinci İmdad-ı Sıhhi Heyeti Dispanserlerinin 336 ve 337 Senelerine Ait İstatistikleri.....	104
Tablo 4.3. Aydın Heyet-i İmdadiyesine Ait Erzak ve Çamaşır Dağıtım Tablosu.....	107

Tablo 4.4. Hilâl-i Ahmer Tarafından İnşa Edilen Yerlerin Konumları ve Kullanılan Malzemelerin Miktarları	113
Tablo 4.5. Hilâl-i Ahmer Tarafından Dağıtılan Malzemeler ve Miktarları.....	114

EKLER DİZİNİ

Ek 1. 1915 Yılında Aydın Merkez Şubesinin Açılış Tarihi ve 1929-1932 İdare Heyetleri Hakkında Yazılan Rapor	125
Ek 2. Aydın Merkez Şubesinin Üye Sayısı, Denetlenme Tarihleri ve Müfettişleri	126
Ek 3. 1915 Yılı İdare Heyetleri ve Toplam Üye Sayısı.....	127
Ek 4. Aydın Merkez Şubesinin Denetlenme Tarihleri ve Müfettişleri.....	128
Ek 5. Aydın Livasının Çok Geniş Olmasından Dolayı İlçelerine Hilâl-i Ahmer Şubesi Oluşturulma Talebi	129
Ek 6. 1915 Yılında Aydın Germencik(İneabad) Şubesinin Açılış Tarihi, Üye Sayısı ve İdare Heyetleri Hakkında Yazılan Rapor	130
Ek 7. Germencik (İneabad) Şubesinin Denetlenme Tarihleri ve Müfettişleri.....	131
Ek 8. 1924 Yılında Aydın Koçarlı Şubesinin Açılış ve İdare Heyetleri Hakkında Yazılan Rapor	132
Ek 9. Aydın Koçarlı Şubesinin Üye Sayısı, Denetlenme Tarihleri ve Müfettiş İsimleri	133
Ek 10. 1923 Yılı Aydın Köşk Şubesinin Açılış Tarihi, Üye Sayısı ve İdare Heyetleri Hakkında Yazılan Rapor	134
Ek 11. Köşk Şubesinin Denetlenme Tarihleri ve Müfettişleri.....	135
Ek 12. 21.03.1927 Yılı Aydın Karapınar Şubesinin Açılış Hakkında Yazılan Rapor ve İdare Heyetleri.....	136
Ek 13. Aydın Karapınar Şubesinin Üye Sayısı, Denetlenme Tarihleri ve Müfettiş İsimleri.....	137
Ek 14. 1915 Yılı Kuşadası Da Kurulan Şube İçin Gerekli Olan Mühür, Defter ve Nakdi Evrakların Acilen Gönderilmesine Dair Rapor.....	138

Ek 15. İzmir'den Hilâl-i Ahmer Cemiyetine Gönderilen Telgrafta Ali Nazmi Bey'in Başkanlığında Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezi'nin Kurulduğunu ve İlk Açılış Tarihi Olarak Rumi 31 Kanun-ı Evvel 1328 (13 Ocak 1913) Olduğuna Dair Yollanan Telgraf Örneği.....	139
Ek 16. Aydın Hilâl-i Ahmer Heyet-i Merkeziyesi	140
Ek 17. Birinci Aydın Hilâl-i Ahmer İmdat Heyet-i'nin İzmir'e Doğru Yola Çıktığına Dair Haber (Sinob Sayı: 314- 27 Eylül 1922).....	141
Ek 18. Hilâl-i Ahmer İmdat Heyetleri Yola Çıkıyor (Sinob Sayı: 311-26 Eylül 1922).....	142
Ek 19. Aydın Civarında Türk Köylülerinin Camilere Doldurularak Yakıldığına Dair Haber (Yeni Adana Sayı: 252 - 16 Nisan 1922)	143
Ek 20. Aydın'ın Batısında Değirmencik ve Balacık İstasyonlarında Bulunan Gezici Müfrezelerimizin Bir Yunan Muhafaza Postasını Pusuya Düşürüp İmha Etiğine Dair Haber (İrade-i Milliye Sayı: 22 - 26 Ocak 1920).....	144
Ek 21. İzmir Hilâl-i Ahmer'i Aydın Hatları Üzerindeki Şehirler Ahalisine Büyük Çapta Kıyafet ve Malzeme ile Otuz Bin Lira Para Göndereceğine Dair Haber. (Yeni Yozgat Sayı: 62 - 2 Kasım 1922).....	145
Ek 22. Yunanlıların Top Atışları Sonucunda Ahalinin Firar Ettiğine ve Türklerin Hücumuyla Birlikte Yunan Askerlerin Kaçıp Yüzlerce Zaiyat Bıraktığına Dair Haber (İrade-i Milliye Sayı: 15 - 8 Aralık 1919).....	146
Ek 23. Aydın Cephesindeki İki Önemli Muharebe Sonuçlanmıştır. Bu Muharebelerde Toplam 400 Kadar Yunan Askerinin Cesedi Sayılmış ve Yüz Otuz Tüfek ile Birçok Eşya Ele Geçirilirken On Beş Şehit ve On Yaralı Olduğuna Dair Gazete Haberi. (İrade-i Milliye Sayı: 17 - 22 Aralık 1919).....	147

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.m.	: Adı Geçen Tez
b.	: Belge
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed	: Editör
Haz:	: Hazırlayan
M.	: Miladi
No.	: Numara
R.	: Rumi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi

GİRİŞ

Araştırma konumuz Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Aydın ve çevresindeki faaliyetleri olup 1912-1939 yılları arasını kapsamaktadır. II. Meşrutiyet sonrasında II. Dünya Savaşı'na kadarki süreçte Aydın özelinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin kuruluşunu ve faaliyetleri tezin ana konusunu oluşturmaktadır. Ancak yapılan arşiv araştırmalarında konuya ilişkin yeterli derecede arşiv malzemesine ulaşılamadığından bu çalışma daha çok ikincil el literatüre, bir başka ifade ile bugüne kadar Kızılay üzerine yapılan çalışmalara dayanmak zorunda kalmıştır.

Konuya giriş babında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ile ilgili başta yararlanılan kaynaklar; Kızılay Arşiv Belgeleri, Kızılay Mecmuaları, Seçil Karal Akgül ve Murat Uluğtekin *Hilâli Ahmer'den Kızılay'a, Yeni Belgelerin Işığında Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a*, Murat Uluğtekin ve M. Gül Uluğtekin *Osmanlıdan Cumhuriyete Hilâl-i Ahmer İcraat Raporları (1914-1928)*, Mesut Çapa *Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*, Hamdi Genç *Kızılay Arşivi Belgelerinde Savaşlar (Trablusgarp- Balkan- Millî Mücadele)*, İsmail Hacıfettahoğlu *Millî Mücadele Hilâl-i Ahmer Türkiye Büyük Millet Meclisinin Teşkilinden Sakarya Zaferine Kadar İcraat Raporlu 23 Nisan 1920-23 Eylül 1921*, Ahmet Zeki İzgöer ve Ramazan Tuğ, *Padişahın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, Mahire Yazar Kiremitçi, *Türk Basınında Millî Mücadele Dönemi Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1919-1922*, Cemal Sezer *Balkan Savaşlarından Millî Mücadeleye Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin Yardım Faaliyetleri(1911-1922)*, Cemal Sezer ve Ömer Metin *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan Savaşlarında Muhacirlere Yardımları*, Leyla Özcan *Türk Kızılay Müessesesinin Milletlerarası Kızılhaç ile olan Münasebetleri* incelenmiştir.

Millî Mücadele Döneminde başta yararlanılan kaynaklarda ise; Şefik Aker *İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali*, Asaf Gökbek *Millî Mücadelede Aydın*, Kazım Özalp *Millî Mücadele (1919-1922)*, Bülent Demirbaş, Miralay Mehmet Arif Bey *Anadolu İnkılabı Millî Mücadele Anıları (1919-1923)*, Celal Bayar *Ben de Yazdım*, Genelkurmay Başkanlığı *Türk İstiklal Harbi*, Nurdoğan Taçalan *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Engin Berber *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922 (Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı, Türkmen Parlak Yunan Ege'ye Nasıl Geldi, İşgalden Kurtuluşa*, Günver Güneş *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan Savaşlarında Muhacirlere Yardımları, İzmir'in İşgali ve Aydın'daki Yankıları, Millî Mücadelede Bodrum ve Çevresi*, Günver Güneş ve Müslüme Güneş *Heyet-i Milliye'den Heyet-i Merkeziye'ye Sivil Temelli Direniş; Nazilli Kongreleri*,

Mehmet Başaran, *Nazilli Kongrelerinin Ulusal Mücadeleye Katkıları*, Ayten Can Tunalı, *Çine Milli Ordu Müftüsü Esat Efendi ve Aydın Kuvay-ı Milliyesi*, Emine Pancar Yunan İşgalleri Karşısında Göç Hareketi, Süleyman Tekir ve Selçuk Ural, *Batı Anadolu'da Yunan İşgali ve Aydın Muhacirleri (1919-1920)*, Ayrıca konuyla ilgili yararlanılan tezlerde ise; Hüsnü Ada, *Osmanlı Devleti'nin Hizmetinde İlk Modern Osmanlı Sivil Toplum Örgütü: Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (1868-1911)*, Fatma Torun Bilgiç, *Savaş Seferliğinde Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin Rolü (1914- 1918)*, Çetin Kaplan Mehmet Şefik (Aker) Bey: *Çanakkale ve Galiçya Cephelerinde ve Türk İstiklal Harbindeki Faaliyetleri (1915-1922)*, Ufuk Karakuş *Batı Anadolu'da Yunan İşgali Nedeniyle Ortaya Çıkan İç Göçler (1919-1923)*, Zuhâl Özaydın, *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi*, Yeliz Usta, *Meşrutiyet Döneminde Sosyal Yardım Cemiyetleri ve Faaliyetleri (1908-1918)*, Cevriye Yıldırım *Hilâl-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti İzmir Merkezinin Kuruluş ve Faaliyetleri (1911-1945)* yararlanılmıştır.

Bu tez çalışması giriş ve dört ana bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölüm Hilâl-i Ahmer Cemiyeti olarak ele alınmış olup Kızılhaç ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin nasıl ve neden meydana geldiği hakkında olup Osmanlı İmparatorluğu'ndaki faaliyetleri genişçe ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezi'nin kuruluş süreci ele alınmış olup kuruluşunda ve teşkilat yapısındaki görüş farklılıklarını, idare heyetlerinin isimlerini, Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezi'ne bağlı şubelerinin kuruluşlarını ve gelir gider durumları hakkında arşive dayalı bilgi verirken aynı zamanda genel merkeze gönderilen icraat raporlarından da bahsedilmektedir. Tezimizin üçüncü bölümünde ise Aydın ve çevresinin I. Dünya Savaşı sonrasında Yunan işgalleri karşısında Millî Mücadele sırasında yaptığı çalışmalar ele alınmış olup Büyük Taarruz ile işgallerin tamamen sona ermesine kadar geçen süre ele alınmıştır. Son olarak dördüncü bölümde ise Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve Aydın Merkezi'nin Balkan Savaşlarından İkinci Dünya Savaşı'na kadar yardım faaliyetlerine yer verilmiştir.

1. BÖLÜM

1. HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ

İnsan yaratılışı gereği sosyal bir varlık olması ve diğer insanlarla etkileşim içinde toplu halde yaşaması sonucunda ihtiyaç duyduğu yardımı yine kendi toplumu içerisinde sağlayarak ihtiyaçlarını gidermeye çalışmıştır. Bu ihtiyaçlar yeme, içme olduğu gibi barınma ve korunma yönünde de olmuştur.

İnsanoğlu iç ve dış tehditlere karşı birlikte oluşturarak beraber savunma ve saldırıya geçmişlerdir. Bu da zamanla toplulukların devletleşmelerini ve güçlü orduları meydana getirmelerine neden olmuştur. Oluşturdukları bu ordular ise savaş alanında hasta ve yaralandıklarında yahut düşman askerleri tarafından esir edildiklerinde bakım ve tedavi ihtiyaçları ortaya çıkmıştır.

Genel olarak savaşlarda yaralanan veya esir düşen askerlerin durumuna bakacak olursak, Asurlular savaş esirlerinin derisini yüzüp bunları ele geçirdiği şehirlerinin kapısına asmayı kendine dini bir görev olarak görürken Farşlılar da buna benzer durumları sergilemiştir.¹ Roma İmparatorluğu döneminde ise savaş sırasında ele geçirilen askerler ve şehirlerde yaşayan masum insanlara karşı her türlü işkence ve eziyet edilerek öldürüldüğü ve mallarına da el konulduğu görülmektedir. Yunan Devletleri'nde ise bu durum esnetilerek de olsa benzer uygulamalara şahit olunmaktadır. Ancak VI. yüzyılda Pers İmparatoru Kral Cyrus savaşta yaralanan düşman Keldani'leri kendi askerleri arasında ayırım gözetmeksizin tedavi ve bakımlarına izin vermiştir.²

İslam Dininde ise Hz. Muhammed döneminde bilhassa savaşta yaralanan düşman askerlerine, esirlere ve sivil halka iyi muamele edilerek onlara karşı eziyet ve işkence yasaklanmıştır. Bu uygulamalar İslam Hukukunun temelini atmıştır. İslam Hukukunda savaşa dahil olmayan, çocuk, kadın, yaşlı, hasta, din adamı vs.lerinin savaşa dahil olmadıkça kesinlikle öldürülemeyeceği şart koşulmuştur. Hatta Bedir Savaşında esir edilen düşman askerlerinin özgürlüklerine kavuşabilmeleri için askerlerin ekonomik durumlarını göre fidye ödeme esası getirilmiştir. Ayrıca mali durumu iyi olmayan eşirlerden okuma yazma bilenler Müslümanlardan 10 kişiye okuma yazma öğretmeleri karşılığında özgür

¹ Ahmet Özel, "Esir", *DİA*, C.XI, İstanbul, 1995, s.383-384.

² Leyla Özcan, "Türk Kızılay Müessesesinin Milletlerarası Kızılhaç ile olan Münasebetleri", *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C.30, S.3-4, İstanbul, 1964, s. 610- 613.

bırakılmışlardır. Ayrıca ekonomik durumu çok kötü olup da okuma yazma bilmeyenler ise şartsız salıverilmişlerdir. Savaşta kendilerine karşı kılıç çekenlere de tövbe edip İslam dinini kabul etmeleri şartı ile affedilip yaşama hakkı verilmiştir.³

Selahaddin Eyyubi'nin Müslümanlar için büyük bir öneme sahip olan Kudüs şehrini Haçlılardan ele geçirdikten sonra 1189-1192 yıllarında gerçekleştirilen III. Haçlı Seferinde savaş sırasında Müslümanlara esir düşen yaralı düşman askerlerin bakım ve tedavi edilmelerine Hristiyan Saint Jean şövalyelerine izin verilmiştir. Böylece savaşın sadece devletler arasında olduğunu fertlerin asker olarak birbirlerine düşman olduklarını, özünde savaşın kişiler arasında olmadığını göstermiştir. Bundan dolayı insanların yaşama hakkı olduğunu söyleyerek⁴ Dünya Tarihinde ilk kez insana verilen değeri göz önünde bulundurmuş, yaralıları ve onlara yardım edenleri tarafsız sayarak insan haklarında bir çığır açmıştır. Bu konuda J. J. Rousseau' da *“Harp, fert arasındaki bir münasebet değil, devletler arasındaki bir münasebettir ki, bunda şahıslar arıza olarak düşman olurlar. Bunun neticesinde silahsız bir asker düşman değildir ve yaşama hakkına haizdir”* sözleri ile bu fikri desteklemiştir.⁵

1500'lü yıllar itibari ile savaşlarda yaralananlara ve esirlere iyi muamele edilmesi, bakım ve tedavilerinin yapılması konusunda savaşan devletlerin komutanları arasında antlaşmalar yapıldığını görüyoruz. Öyle ki 1581 – 1595 yılları arasında bu türden 291 antlaşmanın yapıldığı görülmektedir. Yapılan antlaşmanın yanında bazı kişi ve kurumlarında Kızılhaç fikrinin oluşmasına yönelik faaliyetlerde bulunmuşlardır. Örneğin Pierre Bachelier de Gentes Kızılhaç'ın kuruluş fikrinin yayılmasında önemli olup 17'nci yüzyılda savaş meydanlarında bırakılan hasta ve yaralıları güvenli yerlere sırtında taşıyarak bakımlarını ve tedavilerini yapmıştır.⁶

Devletler medeniyet noktasında ilerledikçe insana saygı artmış, savaşlarda hastalanan, yaralan veya ölen askerlerle ilgilenenleri tarafsız sayılarak bu kişiler savaştan ayrı tutulmuşlardır. Bu düşüncenin önem kazanması ise uluslararası hukukun öncülerinden

³ Özel, a.g.m., s.383-384.

⁴ Mesut Çapa, *Kızılây (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti, (1914-1925)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1989, s.9.

⁵ Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, *Hilâli Ahmer 'den Kızılây'a*, TDV Yay.Mat.Tic.İşl. Yayıncılık, Ankara, 2002, s.6.

⁶ Özcan, a.g.m., s.614.

Hugo Grotius'un, Harp ve Barış Hukuku adlı eserinde dile getirmiş ve savaşlarda insanlık kurallarına riayet edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.⁷

1619 yılına kadar savaşan iki ülkenin vatandaşı olupta savaşa katılmayan halk ile düşman askerleri karşısında yıkım ve tecavüzlere karşı tehlikelere açık kalmıştır. Bu tarihten sonra savaşa dahil olmayan bu halkın savaştan muaf tutulup himaye altına alınması Kardinal Bellarmin tarafından ilk kez başlan ilk antlaşmanın da 1759 yılında Avusturya – Prusya arasında olmuştur. XV. Lui Fontenay savaşından sonra yaralanan düşman askerlerinin yaralı oldukları için düşman sayılamayacağını bu suretle artık kendi askerlerinin arasında tedavi edilmesi gerektiğini söylerken 1780 yılında Fransalı Kimya Profesörlerinden Peyrilhe'de bu görüşe katılıp ele geçirilen düşman askerlerinin bakılmasına yaralıysa tedavi edilmesine, askeri hastanelerin hastalarına ve bunları tedavi ve bakımlarını yapanlarında dokunulmaması gerektiğini söyleyip bunları karşılıklı olarak değiştirilmesi yönüyle de kanun çıkarılması gerektiğini söylemiştir. Bu durumun devamı olarak Fransız İhtilallerinde çıkarılan kanunda savaş esirlerinin kendi vatandaşları gibi kanunların himayesi altındadır kararı verilmiştir.⁸Lakin tüm bunlara rağmen Cenevre Sözleşmesi'ne kadarki savaşlarda yaralanan askerlerin tedavisi, ölen askerlerin definleri ve esir edilenlerin hakları konusunda dünya üzerinde hiçbir kural ve kanun yoktur. Askerlere ne şekilde davranılacağı konusundaki kararı ordu komutanları vermiştir.⁹

1.1. Cenevre Sözleşmesi ve Kızılhaç'ın Ortaya Çıkışı

Kızılhaç'ın (Salib-i Ahmer) ve Kızılay'ın (Hilâl-i Ahmer) kurulmasında temel sayılabilecek düşünceler dünya üzerinde 1800'lü yılların başından itibaren giderek yaygınlaşmış olup, Avrupa'da Florance Nightingale ve Amerika'da Clare Barton adındaki hemşireler tarafından bir adım daha ileri taşınarak ön plana çıkarılmıştır. Osmanlı ve Rusya arasında 1853-1856 yıllarında gerçekleşen Kırım harbine Fransa ve İngiliz kuvvetlerinin Osmanlı'nın yanında savaşa dahil olmasıyla birlikte İstanbul'a gelen Florance Nightingale Üsküdar'da savaşın bitimine kadar binlerce savaş yaralısının bakım ve tedavisiyle ilgilenmiş savaş sonucunda da Londra'da hemşire okulunu açmıştır. Clare Barton ise Amerikan Şimal

⁷ Mehmet Polat, *Hilâl-i Ahmer Teşkilatının Kuruluş ve Teşkilatlanması*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elâzığ, 2007 s. 3.

⁸ Özcan, a.g.m., s.614-615.

⁹ Feridun Nafiz Uzluk, *Kızılay Cemiyeti'nin Kuruluşuna Kısa Bir Bakış*, Türkiye Kızılay Derneği, Ankara, 1964, s.6.

Cenup savaşında yaralanan askerlerin bakımı ve tedavileri ile ilgilenmiş ve Amerikan Kızılhaç'ını bizzat kurmuştur.¹⁰

Bu ön plana çıkışın devamında ise 1859 yılında Napolyon kumandasındaki Fransa ve İtalyan kuvvetleri ile Avusturya İmparatoru Victor- Emanuel arasında yaklaşık 300. 000 kişinin hazır bulunduğu, beş ayrı cephede on beş saatten uzun süren Salferino muharebesinin en dehşet verici günlerinde iş gezisi için orada bulunan İsviçreli Henri Dumant bu günlere şahit olmuş ve 40. 000 kişinin yaralandığı bu savaştan etkilenerek bu hatıraları birkaç yıl sonra yayınlarak bu yardım faaliyetlerinin oluşturulmasında payı büyüktür.¹¹ Henri Dumant'ın gördüğü bu kanlı savaştan sonra hiçbir şekilde din, dil ve ırk ayrımı yapılmadan sadece insana insan olarak bakılması gerektiği görüşü doğrultusunda savaşta yaralanan kişilerin tedavi edilmesi için bir cemiyet kurulma fikri doğmuştur.¹² Bu fikir için Avrupa genelinde kongre ve toplantılar yapılmış kısa sürede tüm kıtada ses bulmuştur. Hatta öyle ki Henri Dumant'ın Solferino adlı hatıratı ve bu hatıratında yer verdiği düşüncelerine Cenevre Halk İdaresi Derneği Başkanı Gustave Moynier'de sıcak bakmıştır. Hatta Gustave Moynier, Henri Dumat'ta Cenevre Cemiyeti Hayriyye'nin 9 Şubat 1863 yılındaki toplantısında Muharip ordulara bir gönüllü hastabakıcı heyetinin ilavesi konusunun görüşülmesini teklif etmiştir. Henri Dumat'tın kabul etmesiyle İsviçre Federal Konseyinin duyurusuyla savaşta yaralananların tedavi edilmelerine yardımcı olmak amacını taşıyan resmi olmayan 5 kişilik bir heyet Beşler Komitesi¹³ adını almıştır.¹⁴ Komite birkaç ay sonra da Cenevre'de ilk toplantılarını yapmıştır. Bu komisyon Kızılhaç'ın (Salib-i Ahmer) temelini oluşturarak 1863 yılı itibari ile “Uluslararası Askeri Yaralılara Yardım Derneği” adı altında toplantı ve kongrelere başlamıştır.

26-29 Ekim 1863 yılında Cenevre şehrinde İsviçre Genel Kurmay Başkanı Dufour'un Fahri Başkanlığında yapılan bu konferansa 16 devlet 36 mümessil göndererek katılmıştır. Yine bu konferansta başta İsviçre olmak üzere, Hollanda, İtalya, İspanya, Bad,¹⁵

¹⁰ Özcan, *a.g.m.*, s.615.

¹¹ Çapa, *a.g.t.*, s.9.

¹² Henry Dumant'ın, hatıra kitabında yer alan” Barış döneminde amacı savaşta yaralananlara yardım etmek olan cemiyetler kurulamaz mı”, “Bir kurultayın bu toplumlara esas teşkil edecek olan uluslararası antlaşma ilkelerini kabul etmesi beklenemez mi?” gibi soruları Kızılhaç ve Cenevre Sözleşmesinin imzalanmasına etkili olmuştur.

¹³ Beşler Komitesi içerisinde İsviçre Genelkurmay Başkanı Dufour, Henry Dumant, Dr. Appia, Dr. Maunoir ve Gustav Moynier yer almıştır.

¹⁴ Çapa, *a.g.t.*, s.2.

¹⁵ Alman birliğinin oluşturulmadan önce ülkede bulunan mevcut prenslikler. Bkz. Zuhâl Özeydin, *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi*, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji Ana Bilim Dalı ve Tıp Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1987, s.22.

Norveç, İsveç, Danimarka, Fransa ve Belçika'nın gönderdiği mümessiller Cenevre Sözleşmesi'ne temelini oluşturacak kararlar almıştır. Alınan bu kararların resmîyete dökmek için ertesi yıl 8 Ağustos günü tekrar Cenevre'de 16 devlet Kızılhaç teşkilatının temelini kurup Cenevre Sözleşmesi'ni imzalanmıştır.¹⁶Bu sözleşme harplerde yaşanan yıkımları ve yaralıların acılarını nitekim azalttığıının görülmesi üzerine önem kazanmıştır. Hatta Rusya ve Sırbistan ülkeleri Salib-i Ahmer (Kızılhaç) için yardım çekilişleri düzenlenmiş olup diğer üyeler buraya bağlı ödenti veren temsilci ve şubeleri çoğaltmıştır. Böylece iyiliksever kişiler mallarını ve paralarını bu yolda vakfederek bu teşkilatının gelişmesine katkı sağlamıştır.¹⁷

1.2. Cenevre Sözleşmesi'nde Alınan Kararların Özeti

Savaş alanında ele geçirilen yaralı askerlerin ayırım yapılmaksızın tedavi ve bakımları yapılacaktır. Yahut kendi yaralı askerlerini düşman eline bırakmak durumda olan devlet bu askerlerin bakım ve tedavileri için sağlıkçı ve gerekli olan yardım malzemelerini bırakmak zorundadır.

Düşman eline geçen yaralı askerler savaş esiri konumuna tedavi şartıyla alınır vefat edenlerin ise cesetlerine iyi muamele edip gömülecektir. Üzerinden kimlik veya o ülkeye mensubu olduğuna dahil çıkan belge savaşın doğurduğu imkân doğrultusunda o ülkeye bildirilecektir.

Savaşta galip gelen taraf yenilen tarafın yaralı ve diğer askerlerinin şahsi eşyalarının yağma edilmesinden koruyacak ve bunu taahhüt edecek.

Savaşa katılan her ülke, karşı tarafa dahil olan yaralıları, tedavisi tamamlanmış olup nakledilenler ve ölümleri bildirecektir.

Yaralı savaş esirleri tarafından bırakılan evrak, senet ve belge vb.leri sahiplerine teslim edilecek olup sahipleri vefat ederse varislerine ulaştırılacaktır.

Savaşa yaralı ve hastalara tedavi için dahil olan gezici ve kalıcı heyet-i sıhhiyeye saygı gösterilecek olup onlara esir muamelesi yapılmayacaktır. Gezici ve kalıcı Heyeti Sıhhiyeler düşmana karşı kullanılırsa onlara karşı yapılan himaye ve saygı ortadan kalkar.

¹⁶ Çapa, a.g.t., s.2.

¹⁷ Özeydin, a.g.t., s.31.

Savaşan taraflar savaş başlamadan veya sırasında kendi devlet sağlık heyetinin ve yardım izni verilen diğer cemiyetlerin isimlerini karşı tarafa bildirecek böylelikle buradan çıkacak sıkıntıların önüne geçilecektir. Eğer savaşa dahil olmayan tarafsız bir ülke savaşan ülkelerden birine sağlık yönünden yardım edecekse bunların durumu karşı ülkeye bildirilecektir.

Eğer bu yardım faaliyetlerinin yürütüldüğü hastaneler düşman eline düşerse o ülkenin yönetimi altında görevlerine devam eder buradaki görevleri bittiği takdirde kendilerine ait eşya ve tıbbi araç gereçlerle ülkelerine geri gönderirler.

Savaşta düşman eline geçen yardım çalışanları ve burada bulundukları süre zarfında o orduda kendisiyle aynı statüdeki memur maaş ve ödenekten yararlanır.¹⁸

Cenevre Sözleşmesi'nde modern anlamda İnsancıl Hukukun temeli atılmış olup bu sözleşmenin ortaya çıkardığı düşünce sistemi kısaca *“Çatışmada kalmış mağdur ve masumların korunması, savaşa katılanlarca kurulacak olan can kurtarma cemiyeti hastane, sağlık çadırı, doktor ve hemşireler tarafından savaşta yaralanan asker ve halka ayırım gözetmeksizin tedavi ve bakımlarının yürütülmesi ve tek taraflı olmaması sebebiyle diğer bütün devletlere açık olmuştur”*.¹⁹ Hastabakıcı ve hemşireler beyaz zemin üstüne kırmızı haç işareti taşıyarak bu cemiyetten olduğunu belli edeceklerdir. Bu 10 maddelik şartları kabul eden devletler, şartnameyi imzalayıp Cenevre'deki merkeze bildirmek suretiyle bu sözleşmeye dahil olmuşlardır.

İlk uluslararası Kızılhaç Konferansı Paris'te 1867 yılında toplanmıştır. Daha sonra 1869 yılında Berlin, 1884 yılında Cenevre, 1887 yılında Karlsruhe, 1892 yılında Roma, 1897 yılında Viyana, 1902 yılında Petersburg, 1907 yılında Londra, 1912 yılında Washington, 1921, 1923 ve 1925 yıllarında Cenevre, 1928 yılında Lahey, 1930 yılında Brüksel, 1934 yılında Tokyo, 1938 yılında Londra, 1948 yılında Stockholm, 1952 yılında Toronto, 1957 yılında Yeni Delhi'de olmak üzere 1957 senesine kadar 19 defa toplanmıştır. Ayrıca 1864 yılında Cenevre Sözleşmesi prensiplerinin deniz harbine de tatbikine karar verilmiştir.²⁰

¹⁸ Özeydin, a.g.t., s.23-26.

¹⁹ Uluslararası İnsancıl Hukuk, Türk Kızılay'ı, s.11-12.

²⁰ Özcan, a.g.e., s.619.

1.3. Cenevre Sözleşmesi'nin Deniz Savaşlarında Uygulanması

1899 yılında Lahey Barış Konferansı'nın toplandığı sırada Salib-i Ahmer (Kızılhaç) mevzusu da incelenip sözleşme maddelerinin arasına deniz savaşlarına da dahil edilmesi görüşü konuşuldu. Herkesin sıcak baktığı bu konu zaten 29 Temmuz da bir sözleşme yapılmıştı. Daha sonra 1906 yılında bu konu Cenevre'de incelendi ve ertesi yıl Ekim 1907 yılında içinde Osmanlı İmparatorluğu'nun da dahil olmasıyla Lahey'de imzalanmıştır.²¹Burada alınan kararlar genel olarak;²²

Savaşta da ki amacı yaralı ve hastaların bakım ve tedavi etmek üzere planlan gemiler önce resmi evraklarını savaşa dahil olan devletlere bildirilip iki tarafın saldırılarından korunacaktır.

Bu amaçla yola çıkan gemiler savaş taraftarı ayırmayıp bütün hasta ve yaralılara yardım edecektir. Diğer tarafın eline düşen askerler savaş esiri sayılacaktır.

Bu gemiler askeri malzeme taşıma amacıyla kullanılamaz ve savaşın harekâtını akışının kesemez.

Savaşan taraflar ele geçirdikleri gemilerin sağlık merkezlerinde bulunan yardım malzemelerini yaralıların ihtiyacı olursa kullanamaz lakin işgal komutanı gerekli görürse öncelikle hasta ve yaralıların bakım ve tedavilerini teminat altına alarak malzemeleri kullanabilir.

Taraflar bu tür gemileri denetleme hakkına sahip olup bunların yardımını da kabul etmeyebilir. Savaşın seyrine doğru bu gemilerin güvenli ve başka alana uzaklaşmalarını emredebilir.

Bu hastane gemileri karşı tarafa düşmanca bir hamle yapması durumunda o gemiye karşı gösterilen saygı ve tevazu sona erer.

Savaşan taraflardan birinin yaralı ve hastalanan askerleri tedavi ve bakımları için üçüncü bir tarafa yahut ticaret gemilerine sığınması durumunda o gemilerinde artık koruma altına alınarak işgalden korunacaktır.

²¹ Özeydin, *a.g.t.*, s.27.

²² Özeydin, *a.g.t.*, s.27-30.

İşgal edilen gemide bulunan dini ve tıbbi yönden görevli olan sağlıkçılar savaş esiri olarak tutulamaz. Bunlar giderken kendi şahsi eşya ve tıbbi cihazları da yanlarında götürürler. Bulundukları süre boyunca diğer tarafın aynı statüdeki memur maaşını ve ödeneğinden yararlanır.

Ölülerin üzerinden çıkan kimlik, eşya ve evraklar diğer sözleşmeye uygun olan hükümler geçerli olacak ve bu eşyalar karşı tarafa gönderilecektir.

Denizde askeri hastane olarak görev yapan gemiler sembol olarak yeşil renkli, Salib-i Ahmer'ler ise kırmızı renkli dikey pervaz ile dıştan beyaz renge boyanacak olup buna sandallarda dahildir.

Bu yardım gemileri kendi ülke bayrakları ile salip işaretli beyaz bayrağı da taşırlar. Tarafsız bir devlete ait olan gemiler ise direklerine, yönetimi altında olduğu savaşan devletin bayrağını da ek olarak taşırlar.

1.4. Salib-i Ahmer (Kızılhaç) Sembol ve Hükümleri

Cenevre Sözleşmesi'nde alınan kararlara göre kurulan komitenin sembol ve hükümleri şu şekil tespit edilmiştir.

Salib-i Ahmer (Kızılhaç) fikrini esasen İsviçre tarafından verildiği için bu ülkeye verilen önem ve saygı neticesinde İsviçre bayrağının renkleri (beyaz zemin üzerine kırmızı haç) Salib-i Ahmer 'in bayrağını oluşturmuştur.

Yaralılara tedavi etmekle görevli olan heyet-i sıhhiye temsilcilerinin sol kollarına Salib-i Ahmer (Kızılhaç) bayrağını temsilen kolluk takmaları böylece gelebilecek tehlikelere karşı önlem almaları. Yine Heyet-i Sıhhiye'ye ait bütün eşyalara ve tıbbi aletlere bu sembolün konularak korunmuş olacak mukavele gereğince bu eşya ve aletleri bu cemiyet ve heyet-i sıhhiye tarafından kullanılacak olup bu sembolü diğer şahıs, dernek ve bunlardan kazanç elde etme amacı taşıyan fabrika gibi kuruluşlara yasaklanmıştır.

Resmi üniforma giyinmeyenlere ise Salib-i Ahmer'den (Kızılhaç) olduğuna dahil kimlik kartı verilmelidir.

Salib-i Ahmer (Kızılhaç) bağlı heyet-i sıhhiyenin bulunduğu bölgede dış tehlikelerden korunmak için üzerinde Kızılhaç bulunan beyaz sancağın dikilmesi.²³

1.5. Osmanlı İmparatorluğu'nda Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin Kuruluşu

Osmanlı İmparatorluğu, 1863 yılında Cenevre şehrindeki Salib-i Ahmer'in (Kızılhaç) kuruluşu için toplanan konferansa ehemmiyet vermeyip katılmamıştır. Lakin 22 Ağustos 1864 yılında imzalanan sözleşmenin 32. maddesi konferansa katılmayan devletlerin bir yıl içinde sözleşmenin hüküm ve kararlarını kabul edip imzalama hakkı veriyordu.²⁴ Osmanlı İmparatorluğu, 5 Temmuz 1865²⁵ yılında mukavelenameden çok bir beklenti içinde olmayıp bundan bir zarar gelmeyeceği düşüncesiyle verilen bu ek süreden yararlanarak sözleşmeyi imzalayan 55 devlet içinde yer almıştır.²⁶

Salib-i Ahmer'i (Kızılhaç) kabul edip imza atan devletler içinde Müslüman olan tek devletin Osmanlı İmparatorluğu olmasından dolayı burada alınan karar ve hükümler içindeki sembol ve sancaklar hilafet makamına uygun değildi. Bu durum üzerinde Osmanlı'ya yönelik herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Öyle ki 1869 yılında Berlin şehrinde toplanan Salib-i Ahmer (Kızılhaç) kurultayına Paris Sefareti olan Hüsnü Efendi'yi gönderildiği halde bu konu gündeme getirilmemiş ve Osmanlı içinde cemiyet kurulamadığından dolayı bu yardım kuruluşundan yıllarca yararlanamamıştır.²⁷ Osmanlı 1876 yılında Sırbistan, Karadağ ve daha sonradan Rusya'yla yaptığı savaşlarda bu tarz kuruluşlara sahip olmamasının dezavantajlarını yaşamıştır.²⁸

Hilâl-i Ahmer'in kurulması için ilk girişim Tıbbiye Mektebi'nde müderris olarak çalışan Macarlı Miralay Dr. Abdullah Bey'dir. Asıl adı Karl Edvard Hammerschmidt olan Abdullah Bey birçok alanda ilklere imza atmış önemli bir kişiliktir.²⁹ Dr. Abdullah Bey, Paris'e, 1867 *Paris Uluslararası Sergisi'ne* görevli olarak gönderilmiştir. Bu serginin bir bölümünde Tıp için sağlık ürünlerinin sergilendiği alanı, Salib-i Ahmer hakkında incelemelerini ve Kont Serurier ve Henry Dunat ile görüşmeleri sonucunda Osmanlı

²³ Özeydin, *a.g.t.*, s.30- 31.

²⁴ Çapa, *a.g.t.*, s.33.

²⁵ Bazı kaynaklarda Cenevre Sözleşmesinin Padişah iradesiyle imzalanması 21 Ocak 1865 tarihi olarak geçmektedir.

²⁶ Özcan, *a.g.e.*, s.623.

²⁷ Çapa, *a.g.t.*, s.34.

²⁸ Yıldırım, *a.gt.*, s.3.

²⁹ Hüsnü Ada, *Osmanlı Devleti'nin Hizmetinde İlk Modern Osmanlı Sivil Toplum Örgütü: Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (1868-1911)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011, s. 11.

İmparatorluğu içinde bu yardım cemiyetinin kurulması teklifini kabul etmiş ve *Uluslararası Milli Yardım Cemiyeti Kongresi'nin* davetine icap ederek Osmanlı temsilcisi olarak katılmıştır.³⁰ Gerekli görüşmelerde bulunduktan sonra tecrübe edindiği tüm bunları başkentte döndüğünde yakın çevresine anlatarak Cemiyet kurma yoluna gitmiştir. Bazı aydın kişiler bu fikirleri destekleseler de Salib-i Ahmer içinde yer alan haç işaretinden dolayı bu cemiyetin Osmanlı toprakları içinde kurulması fikrine yanaşmamışlardır. Bunun üzerine Dr. Abdullah Bey, Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'ya durumu arz etmesiyle bu konu üzerine Tıbbiye Nazırı Marko Paşa ve Muallim Kırımlı Aziz Bey'i ilgilenmesi yönüyle emir vermiştir. Yapılan çalışmaların ardından, Dr. Abdullah Bey, Tıbbiye Nazırı Marko Paşa ve Muallim Kırımlı Aziz Bey öncülüğünde *Mecruhin-i Asakir-i Osmaniye Muavenet Cemiyeti* (Osmanlı Yaralı Askerlerine Yardım Cemiyeti) kurulmuştur. İdare Heyeti altı kişidir. Bu kişiler: Başkan, Marko Paşa, Başkan Vekili, Dr. Mongeri, Genel Sekreter, Dr. Abdullah Bey, Sekreter Yardımcıları, Dr. J. De Castro ve Dr. Constant Limonidis, Muhasebeci, Charles G. Curtis olarak meydana gelmiştir.³¹ Cemiyeti Sultan Abdülaziz ve Valide Sultan'da desteklemiştir. 1868 yılında nizamname yayınlanarak bu cemiyete 66 kurucu üye³² kaydolmuştur.³³ Bu üyelerin 43'ü doktor³⁴ olup yıllık üyelik aidatları 200 kuruş olmakla beraber fahri üyeler ise 100 kuruş vermektedir.³⁵ Ancak bir müddet teşkilatlanma çalışmalarına devam eden Cemiyete, Devlet, sivil kişilerin askeri işlere karışmasının uygun görmeyerek cemiyetin faaliyete geçmeden kapatılmasına karar vermiştir.³⁶

Hilâl- i Ahmer Cemiyeti'nin önemi 1876 yılında Sırbistan-Karadağ savaşı ve ertesi yıl Rusya ile yaşanan 93 Harbi'nin sırasında anlaşılmıştır. Çünkü Osmanlı bu savaş sırasında yaralanan askerlerin tedavilerinde çok çeşitli zorluk yaşanmıştır. Sırp, Romanya ve Rus ordusundaki tarafsız Salib-i Ahmer Cemiyetlerine yapılan yardımları ve Avrupa Salib-i Ahmer'lerinin Karadağ ve Sırbistan Salib-i Ahmer'lerine olan yardımlarını görmüştür.³⁷ Bu konuda Fransa Mecruhin-i Askeriye İanesi Merkez Komitesi ikinci Vekili olarak Henri Dunant, Dr. Peştemalcıyan Efendiye mektubunda Osmanlı İmparatorluğu'nun bu

³⁰ Ada, *a.g.t.*, s. 11-12.

³¹ Ada, *a.g.t.*, s. 16-17.

³² Akgün, Uluğtekin, *a.g.e.*, s.15-16.

³³ Osmanlı İmparatorluğu'nda *Kara ve Deniz Yaralı Askerlerine Yardım Cemiyeti İstanbul Merkezi'nin Kurulmasına Yönelik Geçici Komite* olarahtan geçen bu cemiyetin kuruluş tarihi 11 Haziran 1868 olarak geçmektedir. Başlangıçta 22 sonrasında 25 kurucu üyeden oluşan cemiyetin sayısı daha sonra 10'u kadın 50 üyeye çıkmıştır.

³⁴ Özaydın. *a.g.t.*, s.38-39.

³⁵ Ada, *a.g.t.*, s. 17.

³⁶ Yıldırım, *a.g.t.*, s.3.

³⁷ Özaydın. *a.g.t.*, s.41.

teşkilatının kuruluşunda imza atmasına rağmen neden faydalanmadığını, cephede yaralanan askerlerin diğer ülkelerin askerleri gibi Salib-i Ahmer'den yararlanabileceğini söylemesi üzerine bu konuda Marco Paşa ile beraber teşebbüste bulunması gerektiğini söylemiştir. Uluslararası Salib-i Ahmer Cemiyeti'nin Başkanı Gustave Moynier'in yakın dostu olan Dr. Peştemalcıyan Efendiye bu konuda bir mektup gönderdiğini ve mektubunda Salib-i Ahmer olarak diğer bütün askerler gibi Osmanlı askerlerinin de yardım ihtiyaçlarının cemiyetlerinin ilgilendirdiklerini, başkentte cemiyet açarak bu cemiyetinin genel merkezle bağlantı sağlamasıyla bu yardımlardan Osmanlı'nın da faydalanabileceğini söylemiştir.³⁸ Gustave Moynier'in bu konudaki mektubu şöyledir.³⁹

Hıdmet-i Riyasetinde bulunmakla iftihar eylediğim komite iştigal ettiği hidmeti için Dersaadet'te bir heyet-i vekaletе nailolamadığından müteessiftir. Bu hal memalik-i sairede bulunan yegâne-i askeriye cemiyetlerinin Asakir-i Osmaniye'ye muavenet tedarik edebilmelerine dahi mâni oluyor. Bundan mukaddem Cenevre Muahedesi ahkamına tatbiken Dersaadet'te bir İane-i Mecruhin Komitesi teşekkül eylemiş idiyse de katib-i umumisi bulunan Doktor Abdullah Bey'in vefatından beri bu komitenin ne olduğuna dair haber alınamamıştır. Ancak itikadımıza göre ahval-ı hazıraya karşı Devlet-i Aliyye-i Osmaniye bir muavenet-i mecruhin cemiyeti bulundurur ise kendi mecruhin-i askeriyesi menafini yedd-i muhafazaya almak ve sair cemiyetler tarafından ianeten arz olunacak şeylerin hüsnü suretle sarf ve istimalini temin edebilmek misille bir büyük mefaat görür idi. Eğer İstanbul' da böyle bir cemiyet mevcut olup biz dahi memalik-i Sirede bulunan cemiyetlere malumat vermiş olsak, bu halin mecruhin-i Osmaniye hakkında pek büyük faydesi olacağı muhtemeldir. Sırbıya ve Karadağ'da bu misillü cemiyetler bi 't-teşekkül işe bile başlamışlardır. Bizim riayet etmekte bulunduğumuz bitaraftık herhangi millete mensup olursa olsun muharebe felaketzedelerinin ıstırabını göz önüne almayı icap ederek şu hâlde devlet-i Aliye ordularında vuku bulacak biçare-gan mecruhine yardım edememek bizim için pek fecidir. Bilirsiniz ki Bab-ı Ali Cenevre muahedenamesini imza etmiş ve şu hâlde düşman tarafından kendi eline düşen mecruhini dahi bi-aynihi kendi mecruharı gibi tedavi ettirmek mecburiyeti altına girmiştir. Ancak asakir-i şahanenin bu kaide-i insaniyeye riayet etmesi için Bab-ı Ali tedabir-i lazıme müracaat eylemiş midir? Burası meçhulümüzdür. Cenevre muahedesine iştirak eden Sırbıya ve Karadağ eğer Devlet-i Aliye tarafından dahi riayet olunur ise, bu kaide-i insaniyeye riayet eylemek karar-ı katiyyesinde dirler". "Maruzat-ı

³⁸ Akgün, Uluğtekin, a.g.e., s.23.

³⁹ Akgün, Uluğtekin, a.g.e., s.25.

mesrudedan dahi müsteban olmuş olacağı vechik zat-ı alilerinden iki cihetli bir hizmet iltimas eyleriz ki şunlardır: Evvela - Gerek Marko Paşa ve gerek sair icab eden zevat nezdinde tahkikat-ı lazimenin icrasıyla elyevm Devlet-i Aliye'nin mecruhin-i askeriye iane cemiyeti tedavi-i mecruhin için ne kadar kudret ve kuvvete malik ise istilam ederek cemiyeti mezkurenin bir iş görebilmek iktidarı olduğu suretde bizimle biliştirak hizmet etmesi için cemiyet-i mezkureyi teşvik etmek ve bilakis cemiyet-i mezkure mevcut değil ise bu noksanı haber etmek yani öyle bir cemiyete vucud vermek için mutalaa-i aliyeleri tarafımıza bildirilmek" "Saniyen- Asakiri şahane tarafından Cenevre Muahedesi'ne riayet için Devlet-i Aliyye'nin ne gibi tedabire mübaşeret eylediği tahkik olunup bu 24 meselenin diplomasi nokta-i nazarınca pek büyük bir ehemmiyeti olmakla beraber bizim o cihete müdahalemiz yok ise de Devlet-i Aliyye'nin düşmanları Osmanlı asakiri yedine düşecek mecruhlarına Osmanlı heyet-i tıbbiye ve cerrahiyesi tarafından ne derecelere kadar riayet ve müdavat olunacağını bilmek arzusunda bulundukları ve cemiyetimizi dahi bitaraflık hasebiyle bunların mecruvarına yardım etmek mecburiyetinde olduğu cihetle işin bu ciheti dahi tahkik ve tetkik buyurulmak" "Cenevre mukavelesinin icra-yı faaliyeti sizin memleketinizde ne kadar müşkülata duçar olacağını bilmez değilsek de bununla beraber ümid ederiz ki müşkülât-ı mezkureye galebe eyleyebilecektir. Vatanperverlik ve insaniyet vazifesi hemşehrilerinizi bu babda bizimle hemeşkar ve hemnazar olmağa sevk edecektir itikadındayız. Ahval-ı hazırta bu işe bir ehemmiyet-i müstacele istidadı verir. Binaenaleyh bu babda bir muavenet etmek ister iseniz onu mümkün olduğu kadar süratle bi'l-ifa her halde taraf-ı acizanerne bir cevap irsani sürati mahsusada rica ederim.

Mektup, 21 Temmuz 1876 tarihli Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane'de okunmuştur.⁴⁰ Sadrazam Mehmed Rüştü Paşa Başkanlığında olmak üzere Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahane reisi Nurican ve azalardan Dr. Peştemalcıyan Efendi Cemiyeti'nin kurulmasında görevlendirilmiştir. *Mecruhin ve Mardayı Askeriyeye İmdat ve Muavenet Cemiyeti* adıyla yaralı ve bakıma muhtaç askerler için yardım derneği kurmak amacıyla hükümetten, sıhhiyeden ve Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane 'den üyeler çağrılıp toplantı kararı alınmıştır.⁴¹

12 Ağustos tarihinde Marko Paşa'nın öncülüğünde 10'u doktor olmak üzere toplamda 16 kişinin içinde bulunduğu Mekteb-i Tıbbiye 'de bir toplantı yapılarak bir yardım Cemiyetinin kurulmasına ve işaret değişikliğine gidilerek Hilâl- i Ahmer ambleminin kabul edilmesine ve bu işaret değişikliğinin ordu ve diğer Salib-i Ahmer Devletlerine bildirilmesi

⁴⁰ Akgün, Uluğtekin, a.g.e., s.23-25.

⁴¹ Özaydın, a.g.t., s.42.

için Cenevre ‘de bulunan Genel Merkeze başvurulmuştur.⁴² Bu konuda, “*Harbiye Nezareti, ordularımızda salib (haç) sembolünün kullanılmasını istemediğinden salib yerine Hilâl (ay) sembolünün kullanılması bu toplantıda uygun görüldü. Bu Cemiyette bir yandan salib yerine Hilâl sembolü kullanılacağı Cenevre aracılığı ile diğer devletlere bildirilirken, Cemiyet (demek) tüzüğünü hazırladı ve Bab-ı Ali’ye sundu. Harbiye Nezareti (Millî Savunma Bakanlığı) nizamnameyi (tüzüğü) tasdik etti.*” 2 Nisan’da yapılan bir toplantı ile idare heyeti seçilmiştir.⁴³

Tablo 1.1. İdare Heyeti Temsilcilerinin İsimleri

Reis	Meclis-i Umur-u Sıhhiye İkinci Reisi Hacı Arif Bey
Reis Vekili	P.Sarell
Reis Vekili	Devlet Şurası Azası Nuryan Efendi
Veznedar	Osmanlı Bankası Umum Müdürü M. Foster
Umumi Kâtip	Hariciye Nezareti Umuru Sıhhiye Müdürü Feridun Bey
Azalar	M. Barrington Kenneti Sıhhiye Müfettişi Umumisi Dr. Bartoletti Dellasuda Faik Paşa M. Von Has M. Leral Amerikalı General Mott Dr. Baron Munddy Mabeyn Katiplerinden Nuri Bey Dr. Peştemalci Efendi Ayandan Serçiven Efendi Dr. Servastopoli

Kaynak: Akgün, Uluğtekin, *a.g.e.*, s.28.

Yapılan başvurunun 14 Nisan 1877 yılında kabul edilmesiyle Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti adını alarak resmen kurulmuş olup Sultan II. Abdülhamid himayesinde çalışmalarına başlayarak Beşiktaş Sarayında ilk toplantısını yapmıştır.⁴⁴

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin kurulduğu zaman sermayesi iki- üç yüz lira kadardı. Rusya ile yaşanan 93 Harbi⁴⁵ sebebiyle halkın bu cemiyeti destekleyecek durumu olmamasından dolayı bu cemiyeti Mısır ve Hindistan tarafından gönderilen 72.583 lira toplanmıştır.⁴⁶ Toplanan tüm bu para ile 9’u seyyar hastane, 4’ü İstanbul ve 4’ü de diğer

⁴²Ersin Çelik, *Bir Kurum Mitolojisi: Türk Kızılay’ı Kocaeli Şubesi Örneği*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2015, s.16.

⁴³ Çelik, *a.g.t.*, s.17.

⁴⁴ Yıldırım, *a.g.t.*, s.4.

⁴⁵ Osmanlı – Rusya arasında yaşanan bu savaşta Hilâl-i Ahmer ilk kez görev almıştır. 4 Ağustos 1877’de imzalanan Protokol de Hilâl-i Ahmer ve Kızılhaç işareti taşıyanların tarafsız olduklarını Tuna Orduları Umum Kumandanı Mehmet Ali Paşa ve Rusya Güney Ordusu Kumandanı Grandük Nikola’da onaylamıştır. Bkz. Ada, *a.g.t.*, s.29-30.

⁴⁶ Yıldırım, *a.g.t.*, s.4.

vilayetlerde kullanılmak üzere ambulansların alınması için harcanmıştır.⁴⁷ Rusya ile yapılan 93 Harbinde⁴⁸ kullanılan yardımlar başta olmak üzere yaralıların özel tren kiralananarak taşınması ve göçmenlere yardımların masrafı çoktan 61. 000 lirayı geçmiştir.⁴⁹ Savaşın bitmesiyle birlikte Cemiyet elinde kalan parayı Osmanlı Bankası'na yatırarak dağılmıştır.⁵⁰

1897 yılında Osmanlı-Yunan Harbinin başlamasıyla birlikte yayımlanan kararname ile üyeler tekrar geçici olarak çalışmalarına başlamıştır. Hatta öyle ki Nuriyan Efendi ekseriyetle yardım çalışmalarına başlamış olup toplanan yeni bağışlarla iki hastane vapuru kiralananmıştır. Savaşta yararlanan askerleri bu vapur ile İstanbul'a getirilmiştir. Savaşın sonucunda cemiyetin elinde kalan 10 bin lira Osmanlı Bankası'na yatırılarak Cemiyet yeniden kapatılmıştır.⁵¹

Cemiyetin yeniden kurulması için 1905 yılında Girit olayları sırasında çeşitli girişimler olsa da neticelendirilememiştir. Bir diğer girişim ise Japon- Rus Savaşı'nda her iki savaşan devletin Salib-i Ahmet'ine Cenevre Sözleşmesi kararlarınca yardım edilmesi onaylanmayınca bu girişim de sonuçsuz kalmıştır.⁵² Hilâl-i Ahmer Cemiyeti II. Meşrutiyet'in ilanına kadar faaliyetleri sürekli olmamıştır. II. Meşrutiyet'in ilanı ile birçok kurum ve vakıflar çalışmalarına devam etmeye başlayınca Hilâl-i Ahmer de 1911⁵³ yılı itibari ile kuruluş oluşumunun içine girmiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin en büyük faaliyeti ise Dr. Besim Ömer Paşa'nın Londra'da düzenlenen 8. Salib-i Ahmer Konferansı'na gönderilerek katılmasıdır.⁵⁴ Daha sonra başta Faik Paşa ve diğer üyeler birkaç yıl süren kuruluş çalışmalarını yaptysalar bu girişimlerden herhangi bir sonuç

⁴⁷ Zühal Özaydın'a göre ise toplanan 70 bin liranın 30 bin lirasına sıhhi malzeme alınmış olup savaş alanında kullanılmak üzere 9 seyyar hastane kurulmuştur. İstanbul'a 4 daimî ambulans hattı ile harp için 2 geçici hastane kurulmuştur. Muhacirler için de birkaç bin liralık para yardımı da yapılmıştır.

⁴⁸ Bu savaş Hilâl-i Ahmer'in oluşturulmasında dönüm noktası olmuştur. Çünkü ordu savaşta büyük kayıplar verince, Devlet yaralı askerlere ulaşmada yetersiz kalmıştır. Bu ve diğer sebepler Hilâl-i Ahmer'in bir an önce faaliyete geçirilmesinde rol oynamıştır. Ayrıca Plevne bölgesine operatörlerden Dr. Osman ve Dr. Charles S. Ryan ve 50'e yakın doktor gönderilmiş ve neredeyse 4 bin yaralıyla ilgilenmişlerdir. Bkz. Akgün, Uluğtekin, *a.g.e.*, s.29-30.

⁴⁹ Çapa, *a.g.t.*, s.13.

⁵⁰ Akgün, Uluğtekin, *a.g.e.*, s.30; Yıldırım, *a.g.t.*, s.4.

⁵¹ Akgün, Uluğtekin, *a.g.e.*, s 30.

⁵² Yıldırım, *a.g.t.*, s.4.

⁵³ 1911 yılında İstanbul'da meydana gelen Aksaray yangındaki çalışmalarından dolayı cemiyetin yeniden oluşumu hız kazanmıştır. Öyle ki bu yangın sırasında hemen İmdat Heyetleri oluşturularak yangında evleri hasar görüp bu yüzden açıkta kalanlara ve hastalarla alakadar olup günlerce yemek dağıtılmıştır. Cemiyet Cenevre de bulunan Hanımlar Merkezine başvurarak diğer devletlerden 5000 lira bağış dahi toplamıştır. Bu yardımlara ülke içindeki yardımlar da eklenip mağdurlara dağıtılmıştır. Bkz. Akgün, Uluğtekin, *a.g.e.*, s 36.

⁵⁴ Dr. Besim Ömer Paşa Londra'da düzenlenen bu toplantıda ilk kez haç yerine ay sembolünün kullanılmasını önermiş, toplantıda bu konuda sıcak bakılmasına karşılık resmi bir karşılığı olmamıştır. Dr. Besim Ömer Paşa, Hilâl sembolünü Lahey Konferansı'nda tekrar önermiş onay alınması ise 10 Mayıs 1912 yılında toplanan 9.Washington Salib-i Ahmer Konferansında resmen olmuştur. Bkz. Akgün, Uluğtekin, *a.g.e.*, s.31 32.

alınamamıştır. Lakin bu süre boyunca Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin kurulmasında ciddiye kazanması, eski Hariciye Nazırı ve Rıfat Paşa'nın eşi tarafından oluşturulan resmi olmayan bir kurulun kısa zamanda 45.000 lira gibi parayı toplamış ve Hilâl-i Ahmer'in tanınması için gazetelerde çalışmalar yapması sonucunda Rıfat Paşa'nın hükümeti adına resmi girişimlerde bulunmasıyla olmuştur.⁵⁵ Hükümetin bu çalışmaları onaylamasıyla oluşturulan 6 kişilik⁵⁶ heyet Besim Ömer Paşa'nın evinde toplantılar düzenlenmiştir. Bu toplantılara nezaretler de üye göndererek Cemiyet'in Nizamnamesi hazırlanmıştır. Oluşturulan Nizamname Şuray-ı Devlet'in onaylamasıyla birlikte çeşitli mesleklere sahip 100 kişi kurucu üye olarak kaydedilmiştir. Kurucu üyeler 7/20 Nisan 1911 yılında Hakkı Paşa önderliğinde İstanbul Beyoğlu'nda bulunan Tokatlıyan Otel'de toplantısını yaparak, aralarından 30 üyeyi genel Merkez üyeliğine seçmiştir. Bir hafta sonra yapılan ikinci toplantıda ise İdari Heyet seçilerek bu cemiyet bizzat Padişahın heyetinin himayesine alınmıştır. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin çalışmalarına başlaması ise veliahtlardan Yusuf İzzettin Efendi'nin cemiyetin Fahri Başkanlığı'na getirilmesiyle olmuştur.⁵⁷ Yusuf İzzettin Efendi tarafından Tophane'de üç katlı bina eşyaları döşenerek burası ilk Genel Merkez yapılmıştır. Daha sonra çalışmaların çoğalması ile Sultan Mahmud Türbesi yakınlarında 4 katlı bir bina kiralanmış ve daha büyük bir Genel Merkeze taşınmıştır.⁵⁸

*Bu kurulda Sadrazam (Başbakan) Mahmut Şevket Paşa, 5 eski Başbakan, 16 Bakan ve 15 Doktor, birçok tanınmış kişilerden başka Ermeni, Musevi ve Bulgar dini kuruluşlarının önde gelenleri vardı. Derneğe borç para ve bina bağışları da oldu.*⁵⁹

Şura tarafından onaylanan Nizamname 1925 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.¹⁰ kısımdan oluşan nizamnamenin ilk kısmı Hilâl-i Ahmer'in amaçlarından bahseden sekiz maddeden meydana gelmektedir.

Birinci Madde Hilâl-i Ahmer'in Devletin himayesi ve teminatı altında olduğunu belirterek hazırlanmıştır. “*Zat-ı Hazret-i Padişahi'nin himaye-i mülükaneleri ve veliahd-ı*

⁵⁵ Uluğtekin eserinde yeniden yapılanma döneminde Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin teşkilatlanmasına ön ayak olan kişileri; Prof. Dr. Weting Paşa, Galip Paşa, Mazhar Bey ve diğer üst kademe devlet adamlarını da eklemiştir.

⁵⁶ Bu heyetin içinde yer alanlar ise Dr. Esat Bey, Dr. Besim Ömer Paşa, Hariciye Nezareti Umur-ı Siyasiye Müdürü Salih Bey, Bahriye Tabibi Miralaylıktan emekli Mehmet Ali Bey, Tabib-i Askeriye Müdürü Doktor Binbaşı Ali Galip Bey, Daire-i Umur-ı Sıhhiye Müfettişi Umumisi Kasım İzzettin Bey'dir.

⁵⁷ Yıldırım, *a.g.t.*, s.5.

⁵⁸ Akgün, Uluğtekin, *a.g.e.*, s.38.

⁵⁹ Çelik, *a.g.t.*, s.21.

saltanat hazretlerinin riyaset-i fahriyeleri tahtın³⁸ da olarak Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti namıyla merkez-i umumisi Dersaadet'de olmak üzere bir cemiyet teşkil edilmiştir"

İkinci Maddede yer alan “Hilâl-i Ahmer İnas (Kadınlar) kısmı” içerisinde Hanımlar Merkezi’ni oluşturup buna bağlı yeni şubelerin açılacağını ilan edilmiştir.

Yedinci Maddede Maliye Nezareti içinde Cemiyetinin sahip olduğu mal varlıklarına, aibat ve bağışlarla gelir elde etmek amacıyla yapılan toplantı ve gösterilerden elde edilen paralardan oluştuğunu, Sekizinci Maddede ise “Cemiyet’in Hükümet Münasebeti” içerisinde geçen kısımda kuruluşun yetkili müfettişler tarafından tatbik ve denetleneceğini daima devlet tarafından incelenebileceğini belirtmiştir.

Dokuzuncu Madde “Alamet-i Farika”dır. Kurumun sembolünün kırmızı Hilâl olduğunu belirterek bu sembolünün milletlerarası tanındığını belirtirken son maddede ise “Mevadd-ı Umumiye” içerisinde ilan edilen nizamnamenin değiştirilebileceği koşullara da değinilmiştir.⁶⁰

7 Nisan 1911 yılında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti yeniden düzenlemek amacıyla toplandığında Cemiyete ilişkin mal varlığı sadece Osmanlı Bankası kasasındaki bulunan 11.521 liradan meydana geliyordu. Bu paraya daha sonra Hariciye Nazırı Rıfat Paşa’nın eşinin sergi ve diğer etkinliklerden gelen 3.286 lira ve eski hesaptaki 1.127 lirada eklenince Cemiyet’in toplam sermayesi 15.935 lirayı bulmuştur.⁶¹

Hilâl-i Ahmer’in yeniden kuruluşundan kısa bir süre sonra İtalya’nın Trablusgarp’ı işgal etmiş ve Osmanlı-İtalyan savaşı başlamıştır. Hilâl-i Ahmer yeni kurulduğu için depolarında gerekli yardım ve iâşe malzemeleri henüz yoktu. Sadece cemiyet adına bankada 15. 000 lira kadar nakit bulunmaktaydı. Lakin kısa sürede başarılı çalışmalar yaparak gerek yurtdışından gerekse yurtiçinde Nizamname kararlarınca merkez ve şubeler açarak bu şekilde yardımları toplamayı başarmıştır.⁶² Kısa süredeki tüm bu hazırlıkların ardından Cemiyet, Birinci Sıhhiye Heyeti içinde yer alan altı doktor, bir eczacı ve on hastabakıcıyı Dr. Kerim Sebati Bey önderliğinde savaş alanına yardım için göndermiştir. Daha sonra ihtiyaç doğrultusunda buraya iki heyet daha yollanmıştır. Aziziye’ye 160 yataklı bir hastane

⁶⁰ Akgün, Uluğtekin, *a.g.e.*, s.39.

⁶¹ Çelik, *a.g.t.*, s.22.

⁶² Rıfat Paşa’nın eşi eşya sergisi açarak 70.000 frank toplanmıştır. Cemiyetin daha önce elinde kalmış para ile toplam 400. 000 Frank toplanmıştır. Bu para Trablusgarp savaşında kullanılmak üzere kullanılmıştır. Bkz. Akgün, Uluğtekin, *a.g.e.*, s.50.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti adına ilk kez kullanılmıştır. Heyet tüm bu çalışmaları sırasında toplam 20.000 lira masraf yaparak ilk heyet 347 yaralı 156 hastaya, ikinci heyet 575 yaralı ve 212 hastaya, üçüncü heyet ise toplam 1718 yaralı ve hastayı tedavi etmenin yanında yerli halk içinde poliklinikler açmıştır.⁶³

Trablusgarp Savaşı'nın tam anlamıyla çözüme kavuşmadan Balkan Savaşları'nın patlak vermesiyle Cemiyet derhal imdat heyetlerini devreye sokmuştur. Savaşın Payitahta yakın olmasından dolayı savaş alanında yaralanan askerler tedavileri için İstanbul'da açılan Darülfünun, Kadırga, Muhacirin, Gülnihal Sefinesi, Vefa ve Demirkapı hastanelerine yerleştirilirken İstanbul dışında kalanları ise Edirne, İşkodra, Selanik ve Gelibolu gibi hastanelerde tedavi edilmiştir. Hatta İngiliz Doktor Klemo açılan bu hastanelere malzeme ve personel desteğinde bulunmuştur. Tüm bu yaralanan askerlerin sevk ve tedavileri için Hilâl-i Ahmer Mevruhin-i Askeriye 'ye Muavenet Komisyonuna 7.500 Osmanlı altını yardımında bulunulmuştur. Bu yardımlara gerek Mısır ve Hindistan gibi İslam ülkeleri de kayıtsız kalmamış gerekse de Amerika, Almanya, Avusturya- Macaristan, Belçika, Fransa, Romanya ve Rusya Salib-i Ahmer'leri de gerekli olan desteği sağlamıştır.⁶⁴

Balkan Savaşları'nın devam ettiği yıllarda esir düşen askerler içinde bir çalışma yapılarak askerlerin sıhhatlerinin kontrolü ve aileleriyle haberleşmeleri için çalışma yapılmıştır. Hülasa bu konuda çalışma yapıldığı gibi Bulgar ve Yunan zulmünden kaçan Müslüman halkın Anadolu'ya yerleştirilmesinde de büyük katkı sağlayan Hilâl-i Ahmer, sadece İstanbul'da 14.850 göçmene her gün sıcak yemek çıkarmış ve diğer ihtiyaçlarını görmüştür.⁶⁵

Devam eden bu savaşlarda sağlıklı iletişimin sağlanması amacıyla başkent dışında kalan merkezlere, kaza ve livalara merkez ve şube açılma ihtiyacı duyulmuştur. Bu merkez ve şubeler reis, reis-i sani (ikinci başkan), kâtip, veznedar ve üyelerden meydana gelmektedir. Açılan merkez ve şubeler genel olarak:

Merkezler: İzmir, Bursa, Hanya, Trabzon

⁶³ Yıldırım, *a.g.t.*, s.5-6.

⁶⁴ Yıldırım, *a.g.t.*, s.6.

⁶⁵ Yıldırım, *a.g.t.*, s.7.

Şubeler: Ayastefanos-Makriköy Kadınlar Şubesi, Adalar, Erenköy, Kadıköy, Maçka-Kadıköy, Göztepe, İznik, Gemlik Kütahya, Bodrum ve Adana Kazası⁶⁶

1.6. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi

II. Meşrutiyet döneminde sosyal ve sağlık alanında önemli katkıları olan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti içerisindeki kadınların yeri ve önemi tartışılmazdır. 1876 yılında çıkarılan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Nizamnamesinde Madde-i Hususiye'in 17. ve son maddesine göre hanımlar da tıpkı erkekler gibi komite kurup bu komitelere üye olabiliyordu. Hanımlar Merkezi'nin kurulması için Hacı Arif Bey'in birtakım çalışmaları olduysa da ne yazık ki bu ilk girişimler başarıyla sonuçlanmamıştır. Kadınlar Merkezi'nin kurulmasına yönelik düzenli çalışmalar 1910 yılında başlamıştır. Rıfat Paşa'nın eşi merkezin kurulmasında liderlik etmiştir. Ayrıca 15 Mart 1910 yılında Yeni İkdam Gazetesi'nde yer alan makalelerin de Hanımlar Merkezi'nin kurulmasındaki payı büyüktür. Hilâl-i Ahmer Kadınlar Heyeti bir müddet sonra isminin duyurulmasıyla Hilâl-i Ahmer Osmanlı Kadınları adını almıştır. İsmi değişen bu merkezin Başkanı yine Rıfat Paşa'nın eşi iken, Fahri Başkanlığını Midhat Paşa'nın eşi Fahriye Hanım üstlenmiş, Fahri Başkan vekilliğine ise İsmail Hakkı Paşa'nın eşine getirilmiştir.⁶⁷ Ayrıca *“Yenilenen kurumun aktif başkan vekili Ziraat ve Orman Nazırı'nın Veznedarı, Jossef Azaryan Efendi'nin; Türkçe yazmanı Reji Komiseri İsmail Cenani Bey'in eşleri, Fransızca yazmanı da Madam Hanri idi. Kurucu üyeler de yüksek bürokrat ailelerdendi. Bunlar, Sadrazarın kızı olan Binbaşı Cemil Bey'in hanımı başta gelmek üzere, Hariciye Müsteşarı'nın, Ayan' dan Naradonkyan ve Azaryan Efendilerin, Yeğen Hüsnü Bey' in, Sait Bey'in eşleri, ayrıca, eski sadrazamlardan Ferid Paşa'nın kızı olan Mahmut Bey'in eşi ile Müze Müdürü merhum Hamdi Bey'in kızı olan Vahit Bey'in eşi idi”* olarak teşkilatlanmıştır.⁶⁸ Teşkilatlanma çalışmaları bir yandan devam ederken diğer taraftan da yapılacak faaliyetlerin masraflarını karşılamak için kaynak arama işine girilmiştir. Merkez, çözüm olarak sergi açılma yoluna gidilmiştir. Açılan sergilerden Hanımlar Merkezine önemli bir gelir sağlanmıştır. Örneğin, Rıfat Paşa'nın Ayazpaşa'daki konaklarında 4 gün sürecek olan sergiye bağış olarak gelen hediyeler 24 Nisan günü satışa çıkarıldı. İkinci gün sergiye erkeklerde gelip destek verdiler. Bu desteklere İstanbul'da yer alan yabancı kadınlar da katıldı. Hatta bu çalışmalara dahil olan birçok önemli vazifelere sahip devlet adamlarının yanı sıra ayan, eşraf ve vekillerde katılarak destek oldu. Tüm bu

⁶⁶ Akgün, Uluğtekin, *a.g.e.*, s .42.

⁶⁷ Akgün, Uluğtekin, *a.g.e.*, s .147.

⁶⁸ Akgün, Uluğtekin, *a.g.e.*, s .148.

desteklerin yanına basın kuruluşlarında eklenince kısa sürede haberler yayılarak destekler artmıştır. Serginin toplam geliri Mısır Hidivi'nin annesinin 100 İngiliz lira bağışı ile 2.509 lira 19 kuruş olmuştur.⁶⁹

Hanımlar Merkezi'nin kuruluş girişimleri Dr. Besim Ömer Paşa'nın liderliğinde 21 Nisan 1911 yılında Tokatlıyan Otelinde Birinci Genel Kurul toplantısıyla resmen başlamış oldu. 20 Mart 1912 yılında Hanımlar Kolu, Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyeti Merkeziyesi adını alarak kuruldu. Bu merkezin fahri başkanlığını ise birkaç gün sonra Başkadın Efendiye verilirken⁷⁰ başkanlığına ise Mahmud Muhtar Paşa'nın eşi Nimet Mahmud Muhtar Hanım getirilmiştir.⁷¹

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi'nin tam anlamıyla teşkilatlanması, Cemiyetin Başkanı Dr. Besim Ömer Paşa'nın yardımıyla 15 Ekim 1912 tarihli Nizamnamesinin "İnas kısmının" kırk üçüncü maddesine "*Dersaadet'te, Vilayet, Liva ve kazalarda Osmanlı Hanımlarından mürekkep ve mahalleri zukûr merkez ve şubelerine merbut bulunacak ve yalnız iânât cem'i ve levazım ihrazı ile meşgul olmak üzere merkez ve şubeler teşkil olunabilir.*" denilmekteydi.⁷² Böylece yardım ve diğer çalışmalara kadınlarda resmen katılmış oldu. İlk iş olarak hemen 100 kadını azay-ı müessise'ye kaydedilmiştir. Buraya daha sona Valide-i Hidivi'de⁷³ Fahriye oldular.⁷⁴ Hanımlar Merkezi içerisinde 30 kadını Azay-ı Müessise'den (kurucu üye) meydana gelen merkez-i umumi oluşturuldu ve bu merkez-i umumi içerisinde idare heyeti ortaya çıkarıldı.⁷⁵

Hanımlar Genel Merkezi idare heyeti: "*Başkan; Mahmut Muhtar Paşa'nın eşi Prenses Nimet Muhtar Hanımefendi, ikinci başkan; Ziya Paşa'nın eşi Ayşe Hanımefendi, bir diğer ikinci başkan; Dr. Zoeros Paşa'nın eşi Madam Zoeros, Ayandan Ahmet Rıza Bey'in kardeşi Selma Hanımefendi, kâtime; Faik Paşa'nın eşi Fatma Aliye Hanımefendi, kâtime; müze müdürü Halil Bey'in eşi Sadiye Hanımefendi, Fransızca kâtime; Düyûn-ı umumiye mektupçusu Vahid Bey'in eşi Leyla, İngilizce kâtime; Diran Kelekyan Efendi'nin eşi Madam Neomi Kelekyan, Veznedar; Cebeli Lübnan Mutasarrıfı Ohannes Efendi Kuyumcuyan*

⁶⁹ Akgün, Uluğtekin, a.g.e., s.148.

⁷⁰ Akgün, Uluğtekin, a.g.e., s.149-150.

⁷¹ Fatma Torun Bilgiç, *Savaş Seferliğinde Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin Rolü (1914- 1918)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017, s.116.

⁷² Özaydın. a.g.t., s.184.

⁷³ Mısır Hidivi'nin Annesi.

⁷⁴ Özaydın. a.g.t., s.59.

⁷⁵ Özaydın. a.g.t., s.60.

Paşa'nın eşi Madam Kuyumcuyan, Aza; Yusuf Razi Bey'in eşi İsmet Hanım, Aza; Madam Pançiri, Kâtibe ve Muhasebeci; merhum Ziya Paşa'nın kızı ve Veli Bey'in eşi Nezihe Zeynep Hanımefendi" isimlerinden oluşmaktadır.⁷⁶

Genel Merkezi Umumisi İdari Heyeti ise şu isimlerden meydana gelmektedir: *"Teşrifat Müdürü İsmail Cinani Bey'in eşi Seniye Havva Hanımefendi, merhum Sami Paşa'nın kızı Melek Hanımefendi, Mısırlı Hüsnü Bey'in eşi Melek Hanımefendi, Rasih Bey'in eşi Safvet Hanımefendi, Ömer Besim Bey'in eşi Macide Hanımefendi, Basri Bey'in eşi Mihrimah Hanımefendi, Doktor Ali Galip Bey'in eşi Sabiha Galib Hanımefendi, Madam Doktor Akil Muhtar Bey, Erkan-ı Harbiye Miralaylarından Halil Bey'in eşi Seniye Hanımefendi, Ferid Paşa'nın kızı Feyziye Hanımefendi, Merhum Sırrı Paşa'nın eşi Leyla Hanımefendi, Merhum İbrahim Paşa'nın kızı ve Hakkı Bey'in eşi Sabiha Hanımefendi, Reşid Bey'in eşi Fethiye Hanımefendi, Merhum Hamdi Bey'in eşi Naile Hamdi Hanımefendi, Madam Astina Gümüşgerdan Efendi, Madam Asodoryan Efendi, Madam Manuk Azaryan Efendi, Cemal Beyin eşi Ramire Hanımefendi"*⁷⁷

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi'ne ayrıcalıklı üst kademe Osmanlı kadınlarının da katılmasıyla birlikte bu yardım faaliyetlerine üst derece memur eşleride katılmış oldu. Böylece cemiyete üye olmak saygınlıkta getiriyordu. Öyle ki Nimet Mahmud Muhtar Hanım Başkan olduğu sırada askeri ve sivil elit kişilerin eşleri de üye olmaya başlamıştır.⁷⁸

Genel olarak Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi'nin almış olduğu görevler şunlardan meydana gelmektedir. Askerler savaş alanında çarpışırken Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi içerisinde yer alan kadınlar, gerek cephedeki askerlerin bakım ve iaseleriyle uğraşırken gerekse de cephe gerisinde sivil halk ile alakadar olarak halkın savaşa hazırlanmasında rol oynamıştır.⁷⁹

Cephedeki askerlere çamaşır ve sağlık malzemeleri elde etme görevinin yanı sıra muhacir ve garibanların yemek ve bakımından da sorumluydular.

⁷⁶Yeliz Usta, *Meşrutiyet Döneminde Sosyal Yardım Cemiyetleri ve Faaliyetleri (1908-1918)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2016 ,s.25.

⁷⁷ Usta, *a.g.t.*, s.25.

⁷⁸ Öyleki bu durum İttihat ve Terakki'nin yönetimi ele geçirip yönettiği dönem boyunca devam etmiştir. Bu Cemiyete Enver Paşa'nın annesi ve eşi Naciye Sultan ile Talat Paşa'nın eşi Hayriye Hanım da katılarak Cemiyeti desteklemişlerdir. Bkz. Bilgiç, *a.g.t.*, s.116.

⁷⁹ Akgün, Uluğtekin, *a.g.e.*, s .151.

Savaş alanında hem hemşire olarak görev almak isteyenlerin gerekli olan eğitimlerini verip hem de hastabakıcı kursları açarak hastabakıcıda yetiştirilmiştir.

Öksüz ve şehit çocuklarıyla da ilgilenen bu cemiyet çok geniş alanda çalışmalarını yürütmüştür.⁸⁰

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi'nin gerek topladığı yardımlarla gerekse de savaşlardaki özverili çalışmaları nedeniyle takdire şayan bir teşkilat oldular. Öyle ki devletin içinde bulunduğu durum sebebiyle Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan ile yapmış olduğu savaşlarda kampanyalar yaparak yüksek miktarda bağış ve para elde etmiş ve yaralıların tedavileri için hastanelerde çamaşır, çarşaf ve sargıların hazırlanmasında yardımcı olmuşlardır.⁸¹

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi Trablusgarp ve Balkan Savaşları'ndaki faaliyetleri sonucunda üye sayısında artış yaşanmıştır. Ayrıca yeni üyeler kaydoldukça adları gazetelerde ilan edilmiştir. 1914 tarihli resmi yayına göre Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi'ne 23 onursal, 100 kurucu, 753 aktif ve 700 civarında da fahri üyesi bulunarak kısa zamanda ciddi oranda üye sayısını arttırıp Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nden bütçe almıştır.⁸²

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Trablusgarp, I. ve II. Balkan Savaşları'nda yoğun bir şekilde çalışmış olup henüz toparlanma ve düzenli olarak mali birikim kendini I. Dünya Savaşı'nda bulmuştur. Gerek Hilâli Ahmer gerekse de Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi ülke devletinde seferberlik içine girerek bir an önce faaliyetlere girişmiştir. Savaş sırasında askerlere kullanılmak üzere çamaşır, çarşaf ve sargıların dikilip hazırlanması işiyle uğraşmışken daha sonra ihtiyaç dolayısıyla hastabakıcı eğitimi kursları düzenleyip hastabakıcı yetiştirilmiştir. 12 Mart 1915 yılında yayınlanan bildirimle ilk kez başkent dışında, Trabzon, Eskişehir, Aydın ve Halep'te açılmaya başlanmıştır. Aydın Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i şubesi 1917 yılında açıldığı tahmin edilmektedir. Başkanı ise Aydın Valisi Rahmi Bey'in eşi olup başvekili ise Madam Polin Ispartalıdır.⁸³ Hilâl-i Ahmer Mecmualarında kuruluş tarihi ise 28 Haziran 1924 olarak geçmekteyken heyette kaç kişinin bulunduğu sayısı verilmemiştir.

⁸⁰ Bilgiç, *a.g.t.*, s.117.

⁸¹ Özaydın. *a.g.t.*, s.60.

⁸² Bilgiç, *a.g.t.*, s.116.

⁸³ Çapa, *Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti, (1914-1925)*, s.48.

Tablo 1.2. Aydın Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Şubesi Teşkilat Görevlileri

Birinci Reis	Azize Ziya Hanım
İkinci Reis	Makbule Ferid Hanım
Kâtip	Saime Hanım Hüsniye Tefvik Hanım
Aza	Lütfiye Cemal Hanım Macide Asım Hanım Safvet Mehmed Hanım Naciye Mevlud Hanım Firdevs Ali Hanım Nazmiye Esad Hanım İffet Emin Hanım Tevfik Bey'in eşi Hanım

Kaynak: Yayına Hazırlayanlar: İbrahim Topçu, Ahmet Zeki İzgöer, *Hilâl-i Ahmer Mecmuaları*, Cilt. 4 İstanbul, 2020, s.1484.

Daha sonrasında ise Ankara, Adana, Erzurum, İzmir, Kastamonu, Konya, Sinop, Zonguldak şehirlerinde açılarak faaliyetlerine başlamış kısa zaman sonra Viyana ve Paris gibi ilk yurtdışı şubelerini de açarak faaliyetlerini yürütmüştür.⁸⁴

⁸⁴ Seçil Murat Akgün, Murat Uluğtekin, “Yeni Belgelerin Işığında Hilâl-i Ahmer’den Kızılay’a”, C. I, Başak Matbaacılık, 2020, Ankara, s. 222.

2. BÖLÜM

2. AYDIN HİLÂL-İ AHMER MERKEZİ'NİN KURULUŞU VE TEŞKİLAT YAPISI

2.1. Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezi'nin Kuruluşu

Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezi'nin tam olarak kuruluş tarihi incelenen arşiv nüshalarında, belgelerde ve metinlerde rastlanmamıştır. Aydın Kızılay Şubesi'nde çıkan bir yangın sırasında belgelerin büyük bir çoğunluğu yanmış olduğundan ve daha sonrasında ise şubenin taşınma sürecinde diğer belgelerin ortadan kaybolduğundan dolayı kuruluş tarihi bulunamamıştır. Lakin Anadolu'da kurulan diğer Hilâl-i Ahmer Şubeleri gibi 1877 yıllarında kurulmuş olabileceği tahmin edilmektedir.

Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezi'ni doğrudan ve dolaylı olarak anlatan birçok kaynak ve belge incelenmiş olup belgelerdeki ihtilaflar ve belirsizlikler nedeniyle kuruluş tarihi tam olarak belirlenememiştir. Elimizdeki belgelerden yola çıkarak Balkan Savaşları sırasında var olup Balkanlardan gelen muhacirlere yaptığı yardımlarla kuruluşu kesinleşmiştir. Lakin daha sonrasına ait Merkezin işleyişine ait herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Resmî belge olarak nitelendirebileceğimiz evraklara bakıldığında ise İzmir'den Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyetine gönderilen evraka ilişkin ilk açılış tarihinin Rumi 31 Kanun-ı evvel 1328 (13 Ocak 1913) yılı olarak kayıtlara geçmiştir.⁸⁵

2.1.1. Merkez İdari Heyeti

Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezi ile ilgili ilk bilgiler çok kısıtlı olmakla birlikte olup bilinen ilk Başkan ve Teşkilat yapısına bakacak olursak;

Tablo 2.1. Aydın Merkez İdare Heyeti

Başkan	Hakkı Reşid Ağa
Hazinedar- Kâtip	Osmanlı Bankası Ajentesi
Üyeler	-Hacı Dimo Athanasso -Passidzoğlu Hacı Mehmed - David Barki - Agopçıyan Efendi - Andon Küçükyan

Kaynak: Ada, a.g.t., s. 298.

⁸⁵ Kızılay Arşiv Belgesi 14/332.

Ayrıca Hüsnü Ada'ya göre resmi kayıtlarda ve Merkez Komite tutanaklarında Aydın, Antalya, Kudüs ve Erzurum Şubelerinin kuruluş yılları ve yürüttüğü faaliyetlere ilişkin hiçbir buluntu olmadığını belirtmekle beraber tutanaklarda bazı zamanlar İzmir Şubesi'nin Aydın'da toplanan yardım paralarını da gönderdiğini ve bunların ayrı bir şube olarak teşkilatlanmış olabileceğine yönelik bilginin olmadığını söylemektedir.⁸⁶ Aydın vilayetine bağlı; İzmir Hilâl-i Ahmer Şubesi 14 Temmuz 1877 yılında Sabri Paşa tarafından kurulmuştur. Manisa Şubesi, 3 Ekim 1877'de Nuri Bey tarafından kurulmuş olup başkanı ise Evkaf İdaresi Muhasebe Müdürü olarak görev yapmıştır.

Tablo 2.2. Aydın Vilayetine Bağlı İzmir ve Manisa İzmir Hilâl-i Ahmer Merkezlerinin Heyet-i İdaresi

	İzmir	Manisa
Başkan	Sabri Paşa	Nuri Bey
Başkan Yardımcısı	Enveri Bey	Karaosmanoğlu Ahmed Ağa
Hazinedar	W. Heintze	Garfard Franceschi
Kâtip		François Cartleux
Kâtip Yardımcısı		Kıntıroğlu İzzet Efendi
Üyeler	Dr. Borg	-Alemzade Mehmet Ağa -Mehmet Murad Ağa -İbrahim Çahacı Sulu Hafız Efendi -Antonaki Athnassoue -Ohannes Papazoğlu
Üye Olmadığı Halde Şube İçin Çalışanlar	Rahibe Mina Grosse	

Kaynak: Ada, *a.g.t.*, s. 301.302.

2.1.2. Merkez Aza ve Muavin Sayısına İlişkin Görüşler

Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezi'nin kuruluşunda etkili olan aza ve muavinlerin sayılarına ilişkin verilerde ihtilaf vardır. İncelenen arşiv belgelerinde iki ayrı sayı tablosu karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 2.3. Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezi Aza ve Muavin Sayısına İlişkin Tablo

	I. Görüş	II. Görüş
Aza	459	827
Muavin	1111	716
Yekûn	1570	1543

Kaynak: Kızılay Arşiv Belgesi 209/147.

İki sayı tablosu da incelendiğinde verilmiş olan rakamların toplamı 1500 civarındadır. Hilâl-i Ahmer Merkezi'nin kuruluşunun ertesi yılı yeni bir teşkilat yapısı ile karşımıza çıkmaktadır.

⁸⁶ Ada, *a.g.t.*, s. 67.

Tablo 2.4. Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezi 26 Kasım 1914 Yılıının Heyet-i İdaresi

Birinci Reis	Yusuf Latif Efendi
İkinci Reis	Mustafa Enver Bey
Hizmetkâr	Hacı Mustafa Efendi Başbey
Kâtip	Diyojen Kasap Efendi
Üyeler	Doktor Nuri Bey Doktor Ethem Bey Ali Nazmi Bey Selim Mirzami Efendi

Kaynak: Kızılay Arşiv Belgesi 27/32.

2.1.3. 1914-1932 Yılları Arası İdari Heyetleri

Kızılay arşivinde Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezine ilişkin yapılan araştırmalarda karşımıza 1914-1932 yılları arasını kapsayan Heyet-i İdare Teşkilat listesi çıkmış olup aşağıda tablo olarak verilmiştir. 1913 yılının öncesine ilişkin herhangi bir belgeye rastlanmamıştır.

Tablo 2.5. Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezi 1914-1932 Yılları Arası Heyet-i İdaresi

	1914 ⁸⁷	1915 ⁸⁸	1919 - ?	1929	1930	1931	1932
Birinci Reis:	Yusuf Latif Efendi	Dr. Hasan İsmail Bey	Hoca Esat İleri	Dr. Hasan İsmail Bey	Dr. Hasan İsmail Bey	Dr. Hasan İsmail Bey	Dr. Hasan İsmail Bey
İkinci Reis:	Mustafa Enver Bey	Dr. Mithat Bey		Dr. Mithat Bey	Dr. Mithat Bey	Dr. Mithat Bey	
Muhasip:		İbrahim Bey		İbrahim Bey			
Veznedar		Ahmet Nuri Bey		Ahmet Nuri Bey	Ahmet Nuri Bey	Ahmet Nuri Bey	Ahmet Nuri Bey
Kâtip	Diyojen Kasap Efendi	Ahmet Bey		Necip	Necip	Necip	Necip

Kaynak: Kızılay Arşiv Belgesi 209/96.

⁸⁷ Kızılay Arşiv Belgesi 27/32.

⁸⁸ Kızılay Arşiv Belgesi 209/147.

Daha sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak bahsedilecek olup İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesiyle bölgede başlattıkları katliamlar sonucunda halk, İzmir ve Aydın'daki hastanelere ve Hilâl-i Ahmer Şubelerine sığınmıştı. Yunanlılar savaş hukukuna aykırı olarak buradaki hastaneleri ve Hilâl-i Ahmer Şubelerini bombalayarak yakıp yıkmıştır. Osmanlı Hükümeti'nin bu olaylar karşısındaki suskunluğu, kısa sürede Çine'ye göçenlerin sayısının 25.000 dayanması üzerine Aydın Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Başkanı Gümülcineli Hoca Esat(İleri) ve şehrin ileri gelenleri İstanbul'a giderek bu durumu görüşmüştür. Tüm bunlara bakacak olursak Yunan işgalinin başladığı süre boyunca Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezi'nin Başkanı'nın Gümülcineli Hoca Esat (İleri) olduğudur.

2.2. Aydın Hilâl-i Ahmer Şubeleri ve Gelir- Gider Tabloları

Arşivlerde bulunan belgeleri incelemelerimiz sonucunda Aydın'da açılan şubelere ilişkin bilgiler aşağıda listelenmiştir.

2.2.1. Bağarası Hilâl-i Ahmer Şubesi

Bağarası Hilâl-i Ahmer Şubesinin kuruluşuna ilişkin herhangi bir belgeye rastlanmamış olup elimizde makbuzat (gelir) ve te'diyatları (gider) durumuna ilişkin mali tablo yer almaktadır.

Tablo 2.6. Bağarası Hilâl-i Ahmer Şubesinin 1 Ocak-30 Haziran 1927 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu

Makbuzat (Kuruş)		Te'diyat (Kuruş)	
Maktu makbuz mukabilinde a'idat	6.830	Merkez-i umumiye irsalat	13.932
Maktu makbuz mukabilinde olmayan i'anat	3.309,59	Masarif-i İdare	96
Çiçek hasılatı	4.139,50		22.757
Pul hasılatı	731		
	15.010	Yekûn	14.028

Kaynak: Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, Cilt. 9, S.78, , s.4004.

2.2.2. Bozdoğan Hilâl-i Ahmer Şubesi

Bozdoğan Hilâl-i Ahmer Şubesinin kuruluşuna ilişkin herhangi bir belgeye rastlanmamış olup elimizde makbuzat (gelir) ve te'diyatları (gider) durumuna ilişkin mali tablo yer almaktadır.

Tablo 2.7. Bozdoğan Hilâl-i Ahmer Şubesinin Ocak 1924 – Ocak 1925 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu

Makbuzat (Kuruş)		Te'diyat (Kuruş)	
Maktu makbuz mukabilinde i'anat	33.185	Aydın Merkezine İrsalat	71.210
Maktu makbuz mukabilinde olmayan i'anat	30.378	Mu'avenat-ı Muhtelif	67.000
Varidat-ı Muhtelif	109.342	Masarif-ı İdare	22.757
	172.905	Yekûn	160.967

Kaynak: Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, Cilt. 5, S.44, s.2068-2069.

Tablo 2.8. Bozdoğan Hilâl-i Ahmer Şubesinin 1 Ocak 1925 – 30 Eylül 1927 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu

Makbuzat (Kuruş)		Te'diyat (Kuruş)	
Maktu makbuz mukabilinde i'anat	2.010	Merkez-i umumiye irsalat	51.300
Maktu makbuz mukabilinde aidat	1.745	Masarif-ı İdare	12.512
Pullar hasılatı	1.646	Mu'avenat-ı Muhtelif	35.869
Çiçek günü hasılatı	8.319	Pul bey'ine ücrete	137
Varidat-ı Muhtelif	139.402		
İ'lamat-ı adliye hasılatı	1.880		
	155.002	Yekûn	99.818

Kaynak: Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, Cilt. 9, S.78, , s.4010-4011.

2.2.3. Çine Hilâl-i Ahmer Şubesi

Çine Hilâl-i Ahmer Şubesi kuruluş tarihi tam olarak belirlenememiş olup kuruluşu 1915 yılı ve öncesi olabileceği yöndedir. Şube 1915 yılında 56 lira 75 kuruş toplayıp yardım için göndermiştir.⁸⁹ İşgal ve Millî Mücadele sırasında merkezden ve çevre şubelerden devamlı olarak desteklenmiş olup faaliyetleri sonraki bölümlerde bahsedilmiştir.

Tablo 2.9. Çine Hilâl-i Ahmer Şubesinin 1 Ocak 1925-30 Haziran 1927 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu

Makbuzat (Kuruş)		Te'diyat (Kuruş)	
Maktu makbuz mukabilinde i'anat	2.870	Merkez-i umumiye irsalat	31.512
Maktu makbuz mukabilinde olmayan i'anat	46.925	Muavebat-ı muhtelif	4.190
Aidat	720	Masarif-ı idare	25.441
Çiçek hasılatı	1.522		
Varidat-ı muhtelif	17		
Yekûn	52.054	Yekûn	61.143

Kaynak: Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, Cilt. 8, S.75, s. 3793.

⁸⁹ Yıldırım, *a.g.t.*, s.49.

Tablo 2.10. Çine Hilâl-i Ahmer Şubesinin 1 Temmuz-31 Aralık 1927 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) Tablosu

Makbuzat (Kuruş)	
Aidat	2.000
Pul hasılatı	255
	2.555

Kaynak: Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, Cilt. 9, S.82, s. 4275.

2.2.4. Germencik (İneabad) Hilâl-i Ahmer Şubesi

Germencik (İneabad) Hilâl-i Ahmer Şubesi ilk olarak Rumi 1331(1915) yılında açılmış olup daha sonra 2 Mayıs 1339 (1923) yılında tekrardan açılmıştır. Başlangıçta 90 Aza, 350 Muavinden oluşan heyet, Başkanlığını Nuri Bey, Katiplik görevini ise Baki Bey üstlenmiştir.⁹⁰ İşgal sonrasında Germencik nahiyesinin imarı için bütün masrafları Hilâl-i Ahmer tarafından karşılanarak 86 adet inşaat yapılmıştır.⁹¹ 7 Şubat 1928 yılında İhsan Bey ve 30 Aralık 1929'dan 20 Haziran 1932⁹² yılına kadar Mustafa Bey tarafından denetlenmiştir.⁹³

Tablo 2.11. Germencik Hilâl-i Ahmer Şubesinin 1929-1932 Yılları Arası Heyet-i İdaresi

	1929	1930	1931	1932
Reis	Nuri Bey	A. Nuri Bey	A. Nuri Bey	Cemil Bey
Veznedar		Bekir Bey	Bekir Bey	
Kâtip	Bekir Bey	Sabri Bey	Cemil Bey	

Kaynak: Kızılay Arşivi 209/128.

Tablo 2.12. Germencik Hilâl-i Ahmer Şubesinin 1923 -30 Haziran1927 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu

Makbuzat (Kuruş)		Te'diyat (Kuruş)	
Maktu makbuz mukabilinde olmayan i'anat	55.760	Merkez-i umumiye irsalat	54.729
Aidat	9.820	Muavebat-ı muhtelif	7.432
Çiçek günü	16.415	Masarif-i idare	9.215
Pul hasılatı	622		
Yekûn	82.617	Yekûn	71.376

Kaynak: Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, C.8, S.72, s. 3644.

2.2.5. Karacasu Hilâl-i Ahmer Şubesi

Karacasu Hilâl-i Ahmer Şubesi 1914 yılında açılmış olup elimizde heyet-i idareden mevcut bilgi yoktur.⁹⁴ Millî Mücadele sırasında merkezden gönderilen yardımları halka

⁹⁰ Kızılay Arşivi 209/148.

⁹¹ Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, Cilt. 2, S.22, s.842.

⁹² Kızılay Arşivi 209/128.1.

⁹³ Kızılay Arşivi 209/148.1.

⁹⁴ Kızılay Arşivi 209/153.

dağıtmış olup İmdat Heyetleri ile birlikte halkın sağlık, iaşe, kıyafet ve barınma ihtiyaçlarını karşılamışlardır.

Tablo 2.13. Karacasu Hilâl-i Ahmer Şubesi 1 Ocak 1926-30 Haziran 1927 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu

Makbuzat (Kuruş)		Te'diyat (Kuruş)	
Çiçek günü hasılatı	4.035	Merkez-i umumiye irsalat	4.535
Gazete hasılatı	1.000	Masarif-i idare	300
Bedel-i ic'ar	5.800		
	10.835	Yekûn	4.835

Kaynak: Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, Cilt. 9, S.78, s. 3999.

2.2.6. Karapınar Hilâl-i Ahmer Şubesi

Karapınar Hilâl-i Ahmer Şubesi'nin kuruluşuna ilişkin ilk bilgiler 21 Mart 1927 yılına aittir. Karapınar Şubesi 3. mıntıka üzerinde kurulmuştur.⁹⁵

Tablo 2.14. Karapınar Hilâl-i Ahmer Şubesinin İlk Heyet-i İdaresi

Reis	Karapınardan Hacı Hasanzade Ali Efendi
Veznedar	Karabağlı Hasan Ağa
Katib	Yüzbaşızade Behçet Efendi
Azalar	-Mehmet Efendizade İbrahim Efendi -Mehmet Efendizade Cemal Efendi

Kaynak: Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, C. 4, S.36, s. 1541.

Tablo 2.15. Karapınar Hilâl-i Ahmer Şubesinin 1929- 1932 Yılları Arası Heyet-i İdaresi

	1929	1930	1931	1932
Reis		Mehmet Bey	Mehmet Bey	M. Lütfi Bey
Veznedar		Rıfat Bey	İ. Hakkı Bey	
Kâtip	Mahmut Bey	İ. Hakkı Bey	Kemal Bey	
Tebeddülât				

Kaynak: Kızılay Arşivi 1429/9.

1930 yılında Kâtip İ. Hakkı Bey yerine Necip Bey yerine getirilmiştir. Karapınar şubesi 1929 yılında 169 aza 661 Muavin olmak üzere toplam 830 kişiden meydana gelmektedir. Karapınar şubesini Müfettiş İhsan Bey 6 Şubat 1928 yılında denetlerken 28 Aralık 1929, 20 Ekim 1930 ve 20 Haziran 1932 yıllarında Müfettiş Mustafa Bey teftiş etmiştir.⁹⁶ İşgal sonrasında Karapınar nahiyesinin imarı için Hilâl-i Ahmer tarafından bütün masrafları karşılanarak 78 adet inşaat yapılmıştır.⁹⁷

⁹⁵ Kızılay Arşivi 1429/9.

⁹⁶ Kızılay Arşivi 1429/9.1.

⁹⁷ Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, Cilt. 2, S.22, s.842.

2.2.7. Koçarlı Hilâl-i Ahmer Şubesi

Koçarlı Hilâl-i Ahmer Şubesi 3. Teftiş mıntıkası içerisinde yer almış olup ilk olarak Rumi 1340 (1924) yılında kurulmuş daha sonra 23 Haziran 1927 yılında tekrardan açılmıştır.

Tablo 2.16. Koçarlı Hilâl-i Ahmer Şubesi Heyet-i İdaresi

	1929	1930	1931	1932
Reis		Tevfik Bey	Tevfik Bey	
Veznedar		Mustafa Bey	Mustafa Bey	
Kâtip	Ahmet Bey	Sadettin Bey	Mehmet Bey	Hasan Bey

Kaynak: Kızılay Arşivi 1236/130

1930 yılında Veznedar Mustafa Bey yerine Sadettin Bey alırken Katiplik görevinde Ahmet Bey almıştır. 1931 yılında Tevfik Bey'in Başkanlık görevinden istifası yerine Hafız Mustafa Bey yerine gelmiştir.

1929 yılında 216 Aza, 1720 Muavin olmak üzere toplam 1936 kişiden meydana gelmektedir. 30 Ağustos 1927 yılında Müfettiş İhsan Bey 29 Kasım 1929, 17 Ekim 1930 ve 30 Haziran 1932 tarihlerinde de Müfettiş Mustafa Bey tarafından denetlenmiştir.⁹⁸

Tablo 2.17. Koçarlı Hilâl-i Ahmer Şubesinin 1 Kasım 1926-30 Haziran 1927 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu

Makbuzat (Kuruş)		Te'diyat (Kuruş)	
Çiçek hasılatı	3.900	Aydın merkezine irsalat	3.900
Pul hasılatı	7.100		
Yekûn	11.000	Yekûn	3.900

Kaynak: Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, C. 8, S.74, s.3745.

Tablo 2.18. Koçarlı Hilâl-i Ahmer Şubesinin 1 Temmuz 1927-30 Eylül 1927 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu

Makbuzat (Kuruş)		Te'diyat (Kuruş)	
Maktu makbuz mukabilinde i'anat	12.405	Aydın merkezine irsalat	15.000
Pullar hasılatı	2.730		
Varidat-ı muhtelif	194		
	15.329	Yekûn	15.000

Kaynak: Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, C. 9, S.78, s.3998.

⁹⁸ Kızılay Arşivi 1236/130.1.

Tablo 2.19. Koçarlı Hilâl-i Ahmer Şubesinin 1 Ekim 1927- 31 Aralık 1927 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu

Makbuzat (Kuruş)		Te'diyat (Kuruş)	
Aidat	24.000	Merkez-i umumiye irsalat	17.650
Pul hasılatı	8.187,50	Masarıf-ı idare	3.467,50
	32.187,50	Yekûn	21.117,50

Kaynak: Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, C. 9, S.81, s.4207.

Tablo 2.20. Koçarlı Hilâl-i Ahmer Şubesi'nin 1 Ocak -31 Mart 1928 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) Tablosu

Makbuzat(Kuruş)	
Maktu makbuz mukabilinde i'anat	3.050
Maktu makbuz mukabilinde olmayan i'anat	100
Yekûn	3.150

Kaynak: Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, C. 10, S.83, s.4344.

2.2.8. Köşk Hilâl-i Ahmer Şubesi

Köşk Hilâl-i Ahmer Şubesi Rumi 1339 (1923) yılında 3.Teftiş Mıntıkası üzerinde ilk kez kurulmuş olup faaliyete ise ertesi yıl Rumi 1340 (1924) yılında geçmiştir. Aza ve Muavin olarak iki farklı rakam vardır. Birinci olarak 200 aza ve 900 muavin olmak üzere toplam 1100 kişiyken ikinci olarak 377 aza ve 850 muavin olmak üzere toplam 1227 kişiden meydana gelmiştir. Elimizde idare heyetlerinden sadece Veznedar Halil Bey'in olduğudur.⁹⁹

Aydın Köşk Şubesini 29 Ocak 1928 yılında Müfettiş İhsan Bey ve 28 Kasım 1929 yılında Müfettiş Mustafa Bey tarafından teftiş edilmiştir.¹⁰⁰

Tablo 2.21. Köşk Şubesinin Aralık 1924 Yılına Kadarki Makbuzat(gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu

Makbuzat (Kuruş)		Te'diyat (Kuruş)	
Maktu makbuz mukabilinde i'anat	19.800	Aydın Merkezine irsalat	18.400
Maktu makbuz mukabilinde olmayan i'anat		Masarıf-ı İdare	1.400
Yekûn	19.800	Yekûn	19.800

Kaynak: Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, C. 5, S.44, s.2086.

Köşk Şubesinin 1 Ocak - 31 Aralık 1925 tarihine kadarki makbuzat(gelir) ve te'diyatları (gider) şöyledir. Varidat 7.400 kuruş, Masarıf-ı İdare 1.500 kuruştur.¹⁰¹

⁹⁹ Kızılay Arşivi 1236/60.

¹⁰⁰ Kızılay Arşivi 1236/60.1

¹⁰¹ Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, Cilt. 6, S.57, s.2761.

Tablo 2.22. Köşk Şubesinin 1 Temmuz--31 Aralık 1926 Yılına Kadarki Makbuzat(gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu

Makbuzat (Kuruş)		Te'diyat (Kuruş)	
Aidat	52.420	Merkez-i Umumiye irsalat	35.500
Çiçek hasılatı	717.50	Masarıf-ı İdare	6.764
Pul hasılatı	13.003		
	66.140,50	Yekûn	42.264

Kaynak: Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, C. 9, S.80, s.4133.

Tablo 2.23. Köşk Şubesinin 23 Ekim -31 Aralık 1926 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu

Makbuzat (Kuruş)		Te'diyat (Kuruş)	
Maktu makbuz mukabilinde i'anat	16.500	Merkez-i Umumiye irsalat	15.000
Çiçek hasılatı	350	Masarıf-ı İdare	1.850
Yekûn	16.850	Yekûn	16.850

Kaynak: Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, C. 7, S.65, s.3222.

2.2.9. Kuşadası Hilâl-i Ahmer Şubesi

Kuşadası Hilâl-i Ahmer Şubesi 1915 yılında kurulmuştur. 1915 yılında Kuşadası'nda kurulan şube için gerekli olan mühür, defter ve nakdi evrakların acilen gönderilmesi istenmiş olup teşkilat üyeleri hakkında bir bilgiye rastlanmamıştır.¹⁰² 1924 yılında İzmir Hilâl-i Ahmer Merkezi tarafından 305 lira 57 kuruş gönderilmiştir.¹⁰³

Tablo 2.24. Kuşadası Hilâl-i Ahmer Şubesi 31 Aralık 1924 Tarihine Kadarki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu

Makbuzat (Kuruş)		Te'diyat (Kuruş)	
Maktu makbuz mukabilinde i'anat	9.600	Merkez-i Umumiye irsalat	82.930
Maktu makbuz mukabilinde olmayan i'anat	80.927	Masarıf-ı İdare	4.065
	90.527	Yekûn	86.995

Kaynak: Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, C. 5, S.47, s.2219.

Tablo 2.25. Kuşadası Hilâl-i Ahmer Şubesi 1 Ocak 1925 -31 Mart 1928 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu

Makbuzat (Kuruş)		Te'diyat (Kuruş)	
Pullar hasılatı	7.534	Merkezi Umumiye irsalat	88.845
Çiçek günü hasılatı	2.370	Masarıf-ı idare	5.262
İ'anat-ı adliye hasılatı	44.080	Mu'avenat-ı muhtelif	12.650
Sinin-i sabıka varidatı	109.904		
	164.488	Yekûn	106.757

Kaynak: Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, C. 10, S.83, s.4342.

¹⁰² Kızılay Arşivi 27/174.

¹⁰³ Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, Cilt. 5, S.44, s.2060.

Tablo 2.26. Kuşadası Hilâl-i Ahmer Şubesi 1 Nisan -30 Haziran 1928 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu

Makbuzat (Kuruş)		Te'diyat (Kuruş)	
Maktu makbuz mukabilinde i'anat	2.350	Merkezi Umumiye irsalat	18.700
Maktu makbuz mukabilinde aidat	2.100	Masarif-i idare	6.093
Maktu makbuz mukabilinde olmayan i'anat	375		
Varidat-ı muhtelif	14.810		
	19.635	Yekûn	24.793

Kaynak: Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, C. 10, S.85, s.4482.

2.2.10. Kuyucak Hilâl-i Ahmer Şubesi

Kuyucak Hilâl-i Ahmer Şubesi kuruluş tarihi bulunamamıştır. İşgal sonrasında Kuyucak karyesinde imarı için kerestesi Hilâl-i Ahmer diğer masraflar ise halk tarafından karşılanarak 25 adet inşaat yapılmıştır.¹⁰⁴

Tablo 2.27. Kuyucak Hilâl-i Ahmer Şubesi 1 Nisan -30 Haziran 1926 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu

Makbuzat (Kuruş)		Te'diyat (Kuruş)	
Maktu makbuz mukabilinde i'anat	6.500	Merkez-i Umumiye irsalat	4.066
Maktu makbuz mukabilinde olmayan i'anat	3.106	Muavenat-ı muhtelif	-
Pul hasılatı	3.000	Masarif-i idare	1.025
	12.606	Yekûn	5.091

Kaynak: Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, C. 7, S.61, s.2987-2988.

Tablo 2.28. Kuyucak Şubesinin 1 Temmuz-31 Aralık 1926 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu

Makbuzat (Kuruş)		Te'diyat (Kuruş)	
Pul hasılatı	10.255	Merkez-i Umumiye irsalat	8.000
		Masarif-i idare	11.100
	10.255	Yekûn	19.100

Kaynak: : Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, C. 9, S.80, s.4130.

Tablo 2.29. Kuyucak Şubesinin 1 Ocak -31 Mart 1928 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu

Makbuzat (Kuruş)		Te'diyat (Kuruş)	
Maktu makbuz mukabilinde i'anat	985	Merkez-i Umumiye irsalat	14.578
Maktu makbuz mukabilinde olmayan i'anat	540	Muavenat-ı muhtelif	2.000
Müsamere	13.680	Masarif-i idare	1.986
Çiçek	1.782		
	16.987	Yekûn	18.564

Kaynak: : Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, C. 10, S.83, s.4344.

¹⁰⁴ Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, Cilt. 2, S.22, s.842.

2.2.11. Nazilli Hilâl-i Ahmer Şubesi

Nazilli ve Sarayköy Hilâl-i Ahmer Şubeleri 1915 yılında kurulmuştur.¹⁰⁵ Batı Anadolu özelinde en fazla çalışan şubelerden biri olmuştur. İşgal sonrasında Nazilli kazasının imarı için bütün masrafları Hilâl-i Ahmer tarafından karşılanarak 185 inşaat yapılmıştır. Kerestesi yine Hilâl-i Ahmer tarafından verilip diğer masrafları halk tarafından karşılanan 30 adet inşaat daha yapılmıştır.¹⁰⁶ Nazilli Hilâl-i Ahmer Şubesi İnşaat Müfettişi Halil Saadettin Bey'dir¹⁰⁷ Nazilli şubesinin faaliyetlerine ilişkin bilgiler diğer bölümde ayrıntılı olarak anlatılacaktır.

Tablo 2.30. Nazilli Hilâl-i Ahmer Şubesi 3 Mart -31 Aralık 1924 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu

Makbuzat (Kuruş)		Te'diyat (Kuruş)	
Maktu makbuz mukabilinde i'anat	22.412	Merkezi Umumiye irsalat	100.000
Varidat-ı muhtelif	214.504	Masarif-ı idare	42.499
	236.916	Yekûn	142.499

Kaynak: Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, C. 5, S.44, s.2073.

Tablo 2.31. Nazilli Hilâl-i Ahmer Şubesi 1 Ocak -2 Aralık 1926 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu

Makbuzat (Kuruş)		Te'diyat (Kuruş)	
Maktu makbuz mukabilinde i'anat	240	Merkezi Umumiye irsalat	85.800
Maktu makbuz mukabilinde olmayan i'anat	1.320	Mu'avenat-ı muhtelif	12.850
Çiçek hasılatı	5.205	Denizli ve Fethiye felaketzedelerine mu'avenet	15.000
Gazete bedeli	600		
Sultanhisar şubeden	5.000		
	12.365	Yekûn	113.650

Kaynak: Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, C. 7, S.65, s.3219.

Tablo 2.32. Nazilli Hilâl-i Ahmer Şubesi 10 Mayıs -30 Haziran 1927 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu

Makbuzat (Kuruş)		Te'diyat (Kuruş)	
Maktu makbuz mukabilinde i'anat	500	Masarif-ı idare	4.745
Aidat	3.400	Muavebat-ı muhtelif	500
Çiçek hasılatı	9.100		
Pul hasılatı	3.290		
İ'lamat-ı adliye hasılatı	990		
Gazete hasılatı	750		
	18.030	Yekûn	5.245

Kaynak: Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, C. 8, S.72, s. 3638-3639.

¹⁰⁵ Yıldırım, *a.g.t.*, s.47.

¹⁰⁶ Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, Cilt. 2, S.22, s.843.

¹⁰⁷ Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, Cilt. 10, S.87, s.4653.

Tablo 2.33. Nazilli Hilâl-i Ahmer Şubesi 1 Temmuz -31 Aralık 1927 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu

Makbuzat (Kuruş)		Te'diyat (Kuruş)	
Pul hasılatı	26.285	Muavenat-ı muhtelif	1.000
İ'lamat-ı adliye hasılatı	5.535	Masarif-ı idare	500
		Pul bey'iyesi	2.628
		İ'lamat bey'iyesi	553
	31.820	Yekûn	4.681

Kaynak: Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, C. 9, S.80, s. 4130.

Tablo 2.34. Nazilli Hilâl-i Ahmer Şubesi 1 Ocak-31 Mart 1928 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu

Makbuzat (Kuruş)		Te'diyat (Kuruş)	
Maktu makbuz mukabilinde i'anat	35.130	Merkez-i umumiye irsalat	39.100
Maktu makbuz mukabilinde olmayan i'anat	16.390	Muavenat-ı muhtelif	8.000
Çiçek hasılatı	5.399	Masraf-ı idare	4.620
Pul hasılatı	4.520	Pul bey'iyesi	646
İ'lamat-ı adliye hasılatı	225		
	61.664	Yekûn	52.366

Kaynak: Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, C. 10, S.83, s. 4345.

2.2.12. Sultanhisar Hilâl-i Ahmer Şubesi

Sultanhisar Hilâl-i Ahmer Şubesi kuruluş tarihi bulunamamıştır. Sultanhisar Hilâl-i Ahmer Şubesi idare heyetine bakacak olursak: Reislik görevini Kuru Hacıade Hafız Kemal Efendi, Katıplık görevini Demirci İbrahimzade Ali Efendi, Veznedarlık görevini Celilzade Mustafa Efendi yaparken, Üyeler ise, İğnecizade Monla Mehmed Efendi ve Müftüzade Monla Mustafa Efendi'den oluşmaktadır. Hanımlar Şubesi Reisi olarak Devrekzade Ahmed Bey'in kızı Saadet Hanım, Kâtibe görevini İnas Mekteb Muallimesi Zehra Hanım yer alırken diğer üyeler ise Devrekzade Mustafa Bey'in eşi Mebrule Hanım, Mehmed Şevket Beyin eşi Saniye Hanım İstasyon Memuru Hasan Efendi'nin eşi Ulviye Hanım'dır.¹⁰⁸

Tablo 2.35. Sultanhisar Hilâl-i Ahmer Şubesi 1 Aralık 1924 –31 Aralık 1927 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu

Makbuzat (Kuruş)		Te'diyat (Kuruş)	
Maktu makbuz mukabilinde i'anat	52.195	Merkezi Umumiye irsalat	82.317
Maktu makbuz mukabilinde olmayan i'anat	26.222	Masarif-ı idare	8.935
Pullar hasılatı	12.835		
	91.252	Yekûn	91.252

Kaynak: Topçu, İzgöer, *a.g.e.* C. 9, S.79, s. 4079.

¹⁰⁸ Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, Cilt. 4, S.36, s. 1541.

Tablo 2.36. Sultanhisar Hilâl-i Ahmer Şubesi 1 Ocak -31 Mart 1928 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu

Makbuzat (Kuruş)		Te'diyat (Kuruş)	
Maktu makbuz mukabilinde i'anat	805	Masarif-ı idare	2.550
Çiçek hasılatı	2.050	Pul bey'iyesi	1.283
Pul hasılatı	2.305		
	5.160	Yekûn	3.833

Kaynak: Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, C. 9, S.82, s. 4288.

Tablo 2.37. Sultanhisar Hilâl-i Ahmer Şubesi 1 Nisan -30 Haziran 1928 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu

Makbuzat (Kuruş)		Te'diyat (Kuruş)	
Pullar hasılatı	750	Pul bey'ie ücreti	458
Çiçek günü hasılatı	1.105		
	1.855	Yekûn	458

Kaynak: Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, C. 10, S.85, s. 4473.

2.2.13. Yenipazar Hilâl-i Ahmer Şubesi

Yenipazar Hilâl-i Ahmer Şubesi kuruluş tarihi bulunamamıştır. 1923 yılında Yenipazar kazası halkı tarafından Hilâl-i Ahmer'e 109.000 lira bağışlanmıştır.¹⁰⁹

Tablo 2.38. Yenipazar Hilâl-i Ahmer Şubesi 30 Haziran 1926 Yılı Makbuzat(gelir) ve Te'diyat(gider) Tablosu

Makbuzat (Kuruş)		Te'diyat (Kuruş)	
Maktu makbuz mukabilinde i'anat	5.520	Merkezi Umumiye irsalat	14.365
Maktu makbuz mukabilinde olmayan i'anat	4.902	Muavenat-ı muhtelif	3.002
Çiçek hasılatı	6.755	Masarif-ı idare	810
	18.177	Yekûn	18.177

Kaynak: Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, C. 7, S.62, s. 3039-3040.

Tablo 2.39. Yenipazar Hilâl-i Ahmer Şubesi 1 Temmuz -30 Eylül 1926 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu

Makbuzat (Kuruş)		Te'diyat (Kuruş)	
Maktu makbuz mukabilinde i'anat	2.000	Merkezi Umumiye irsalat	2.000
	2.000	Yekûn	2.000

Kaynak: Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, C. 7, S.62, s. 3045.

Tablo 2.40. Yenipazar Hilâl-i Ahmer Şubesi 1 Ekim- 31 Aralık 1926 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu

Makbuzat (Kuruş)		Te'diyat (Kuruş)	
Maktu makbuz mukabilinde i'anat	1.100	Merkezi Umumiye irsalat	1.100
	1.100	Yekûn	1.100

Kaynak: Yayına Hazırlayanlar: İbrahim Topçu, Ahmet Zeki İzgöer, *Hilâl-i Ahmer Mecmuaları*, C. 7, S.66, İstanbul, 2020, s. 3264.

¹⁰⁹ Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, Cilt. 2, S.21, s.810.

Tablo 2.41. Yenipazar Hilâl-i Ahmer Şubesi 1 Nisan – 30 Haziran 1927 Tarihleri Arasındaki Makbuzat (gelir) ve Te'diyatları (gider) Tablosu

Makbuzat (Kuruş)		Te'diyat (Kuruş)	
Maktu makbuz mukabilinde i'anat	3.725	Merkezi Umumiye irsalat	7.600
Çiçek hasılatı	3.875		
Yekûn	7.600	Yekûn	7.600

Kaynak: Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, C. 8, S.72, s. 3637.

2.3. Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezi'nin Genel Merkeze Sunduğu İcraat Raporları

2.3.1. 1917 Yılı İcraat Raporu

14 Mart 1917 yılında Sabah gazetesi haberine göre Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezi bir yıllık süre zarfında 653.337 kuruş, Cihan harbinin başladığından beri de 14.000 lira toplamayı başarmıştır. Elde edilen gelirlerin büyük kısmı halkın hoşnutla vermiş oldukları sinema giriş ücretleri ile fatura pullarından elde edilerek ordu ve memleketin ihtiyaçları için çok dikkatli harcanmıştır.

Bu bir yıllık süre zarfında geçen yıl yapılmaya başlanmış olan 1.000 yataklı hastanenin eksikleri tamamlanması için harcanmış ayrıca güzergahtaki bütün hastanelere dağıtılarak hasta kişilerin tedavisinde kullanılmıştır. Bunun dışında Hilâl-i Ahmer tarafından 25.000 parça çamaşır, 1.300 yeni yatak, 1000'i aşkın yün battaniye ve 5.000 parça yatak araç gereçleri ile çinko aletleri ve değeri 1.000 lira olan ilaçlar satın alınarak hastanelere yardım gönderilmiştir. Hilâl-i Ahmer bu işleri temin etmek için 1.000 liradan fazla para harcamıştır. Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezi İzmir Merkezi'ndeki hastalıkla mücadele için de, Müdafaa-i Milliye ile birlikte çalışmıştır. Bu konuda birçok çamaşır, yatak, pamuk göndermiş savaş uçaklarının bombardımanından zarar görenlere nakit para dağıtmış, hastalara ilaç dağıtmış, hasta tutukluların, hasta askerlerin yatak ve ilaç ihtiyaçlarını karşılanmasına çaba göstermiştir. Ayrıca Aydın Vilayeti içinde sıtma hastalığının olduğu yerlerde Cemiyet, sülfato(kinin)¹¹⁰ dağıtmış ve bu hizmetini sürdürmüştür. Bundan sonra Müdafaa-i Milliye ile birlikte bir de aşhane kurulmuş ve bunun için Merkez-i Umumiye'den 750 lira gönderilmiştir.¹¹¹

¹¹⁰ Sıtma ilacı

¹¹¹ Ed. Mahire Yazar Kiremitçi, "Osmanlı Gazetelerinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti", Kızılay, İstanbul, 2018, s. 301.

2.3.2. 1923 ve 1924 Yılı İcraat Raporu

1923 yılında Genel Meclisine sunulan icraat raporunda 1922 yılındaki ayrıntılı şekilde çalışan İzmir, Manisa, Aydın, Uşak, Balıkesir, Bursa, Eskişehir ve Bilecik İmdat Heyetlerinin 1923 yılının ortalarına kadar çalışmalarına devam etmişlerdir. 1922 yılında dağıtılmış olan çamaşır ve eşyalara ek olarak kışlık ihtiyaçlarını karşılamak üzere 30'şar bin takım çamaşır, yorgan, battaniye, çift çorap olmak üzere 5.000 kat erkek, 4.000 kat çocuk ve kadın elbisesi, 10.000 çarık, 7.000 fanila ve pamuklu dağıtılmıştır. İmdat Heyetleri bir yandan dağıtım yaparken bir yandan hiçbir karşılık beklemeden yoksul kişilerin hastalıklarını tedavi edip ilaçlar dağıtıyor diğer yandan oluşturmuş oldukları seyyar doktorlarla köy köy gezerek sağlık işlerini yerine getirmişlerdir. Bununla birlikte mahalli muavenet-i içtimai¹¹² (Toplanan Yardımlar) komisyonları aracılığıyla muhtaç kişileri belirleyerek bu kişileri doyurmak için büyüklere her ay 10 kilo, 12 yaşından küçük çocuklara ise 5 kilo buğday dağıtmıştır. Böylece İmdat Heyetleri sorumlu olduğu bölgelerde sağlık ve gıda ihtiyaçlarını karşılarken 1922 yılında merkezi İzmir olmak üzere Aydın ve Manisa'da İnşaat Heyetlerince 1923 ortalarına kadar 25.000 kişinin barınacağı 5831 baraka ve ev yapmıştır.¹¹³ Ayrıca 1923 Kasım ayına kadar Aydın Merkezine gelen meblağ tutarı 5.400 kuruş, Çine Şubesine 34.495, Söke Şubesinde ise 17.127 kuruş olarak kayıtlara geçmiştir.¹¹⁴

Tablo 2.42. 1923 ve 1924 Yılı İcraat Raporlarına Göre Merkez ve Şubelere Gönderilen Nakit Yardımlar

Merkez ve Şube Adları	1339 (1923) Lira	1340 (1924) Lira
Aydın	54	3416
Atça		65
Bozdoğan		200
Çine	344	4
Söke	171	525
Kuşadası	204	305
Karacasu		35
Köşk		198
Nazilli		1573
Toplam	773	6.321

Kaynak: Uluğtekin, Uluğtekin, a.g.e., s. 368-374.

¹¹² Türkiye'de sağlık teşkilatının ülke genelinde bakanlık düzeyinde gerçekleştirmek için tüm sivil sağlık örgütlenmelerinden sorunluluğu verilerek Bakanlık oluşturulmuştur.

¹¹³ Murat Uluğtekin, M. Gül Uluğtekin, "Osmanlıdan Cumhuriyete Hilâl-i Ahmer İcraat Raporları (1914-1928)", Türk Kızılay'ı, Ankara, 2013, s. 341.

¹¹⁴ Topçu, İzgoer, a.g.e., C.3, S.28, s.1088-1089.

1924 yılında Şefik Şafî Bey, Hilâl- i Ahmer Meclis-i Umumisi merkezine delege olarak seçilmiştir.¹¹⁵

2.3.3. 1925 Yılı İcraat Raporu

1925 yılının Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezi'ne ait yıllık hesap bilançosu Genel Merkeze gönderilmediği için elimizde mevcut değildir. Bu konuda Merkez tarafında da uyarı almıştır. Ayrıca genel merkez tarafından Aydın dispanserine 887 lira 13 kuruş, Germencik Taşkınına ise 3.872 lira 96 kuruş 700 santim meblağ yardım gönderilmiştir.¹¹⁶

Tablo 2.43. 1925 Yılı İcraat Raporuna Göre 1 Ocak 1925'ten 30 Haziran 1926 Tarihine Kadar Makbuzat(gelir)ve Te'diyat (gider) Tablosu

Makbuzat(Kuruş)		Te'diyat (Kuruş)	
Maktu makbuz mukabilinde i'anat	150	Merkez-i Umumiye irsalat	238.433
Maktu makbuz mukabilinde olmayan i'anat	420.505	Mu'avenat-ı muhtelif	152.067
Çiçek hasılatı	64.461	Masarıf-ı idare	139.311
Yekûn	485.116	Yekûn	529.811

Kaynak: Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, C.7, S.62, s.3041.

Genel Meclisin 6 Ağustos 1925 günkü toplantısında Genel Merkez Heyeti'nin topluca istifası üzerine Nizamnamenin özel hükümlerine göre gerekli olan seçimlerde Ankara'ya gönderilmek üzere 30 kişilik Genel Merkez Heyeti üyeleri seçilmiştir. Oluşturulan bu 30 kişilik Genel Heyette Aydın'ı Aydın Milletvekili Doktor Reşit Galip Baydur Bey temsil etmiştir.¹¹⁷

2.3.4. 1926 Yılı İcraat Raporu

1926 yılı Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umumisi Vilayet Murahhaslığı'na bakacak olursak, Aydın'ı Midhat Bey, Mebus olarak temsil ederken Doktor Reşit Galip Bey ise Merkez-i Umumi azası olarak temsil etmiştir.¹¹⁸ Ayrıca Doktor Mazhar Bey Aydın Mebusu görevini sürdürmüştür.

Merkez Heyetlerini, Avukat Cemal, Emin, Şakir, Doktor Hulusi ve Rıfat beyler İdare Heyeti üyesi olmak üzere Ahmet Emin, Hakkı, İbrahim, , Bosnalızade Ahmet, Kerestecizade Rıfat, Kunduracı Hilmi beylerle ve Azize Ziya, Makbule Tevfik, Hadiye Tevfik, Muazzez Osman Hanımlar tarafından oluşturulmuştur.

¹¹⁵ Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, C.3, S.29 s.1135.

¹¹⁶ Uluğtekin, Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 492.

¹¹⁷ Uluğtekin, Uluğtekin *a.g.e.*, s. 406.

¹¹⁸ Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, Cilt.6, S.58, s.2804-2808.

Tablo 2.44. 1926 Yılı İcraat Raporuna Göre Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezinin 1926 Yılıının Bütçesi

Gelir(Lira)		Gider(Lira)	
Aza Taahhüdatı	2.000	Masarif-i İdare	690
Çiçek Satış Hasılatı	300	İmdat ve Muavenet	650
Şefkat Pulları	50	Merkez Umumiye İrsalat	410
Teberruat-ı Ayniye	3.000		
Toplam	5.350		5.350

Kaynak: Uluğtekin, Uluğtekin *a.g.e.*, s. 447.

Yine aynı dönemde var olan şubeler ise:

Kaza Şubeleri: Söke, Bozdoğan, Çine, Karacasu ve Nazilli

Nahiye Şubeleri: Bağarası, Germencik, Köşk, Koçarlı, Atça, Sultanhisar ve Kuyucak

Söke şubesi tarafından 99.314, Bozdoğan'dan 53.380, Çine'den 1.554, Atça'dan 2.200 ve Sultanhisar şubelerinden 360 kuruş Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezine gelir elde etmiştir.¹¹⁹

2.3.5. 1927 Yılı İcraat Raporu

Hilâl-i Ahmer Merkezi tarafından 1927 yılında oluşturulan 30 kişilik Genel Kurulda Aydın'ı Doktor Reşit Galip Baydur Bey temsil etmiştir. Aynı yıla ait Aydın Hilâl-i Ahmer Merkez bütçesi, Heyet-i İdaresi ve Merkez Üyelerine bakacak olursak

Tablo 2.45. 1927 Yılı İcraat Raporuna Göre Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezinin 1927 Yılıının Bütçesi

Gelir		Gider	
Aza Taahhüdatı	4.000	Masarif-i İdare	1.290
Çiçek Satış Hasılatı	300	Masaif-i İmdadiye	1.510
Şefkat Pulları	2.500	Merkez Umumiye İrsalat	4.200
İanat	200		
Toplam(lira)	7.000	Toplam(Lira)	7.000

Kaynak: Uluğtekin, Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 560.

¹¹⁹ Uluğtekin, Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 448.

Tablo 2.46. Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezinin 1927 Yılı'nın Heyet-i İdaresi ve Merkez Üyeleri

Reis-i evvel (İlk Başkan)	Avukat Cemil Bey ¹²⁰
Reis-i sani (Son Başkan)	Doktor Hulusi Bey
Veznedar	Eminağazade Emin Bey
Muhasip	Sabuncuzade Şakir Efendi
Kâtip	Muallim Rıfat Efendi
Aza	Sıhhiye Müdürü Nafiz Bey Sertabip Mithat Bey Ahmet Emin Bey Sıhhiye Memuru Mustafa Efendi Şahinzade Eyüp Efendi Şekerzade Ahmet Efendi Terzi Ömer Lütfü Efendi Doktor Kadri Bey Muallime Firdevs Hanım Muallime Hamide Hanım

Kaynak: Uluğtekin, Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 560.

Tablo 2.47. Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezine Bağlı Şubelerin 1927 Yılı Gönderdikleri Nakit Yardımlar

Atça	6.172
Bozdoğan	0
Bağarası	0
Çine	29.540
Söke	0
Sultanhisar	5.000
Kuyucak	7.850
Karacasu	0
Koçari	0
Karahayıt	0
Köşk	0
Germencik	2.534
Nazilli	193.300
Yenipazar	7.555
Toplam	251.951

Kaynak: Uluğtekin, Uluğtekin *a.g.e.*, s. 561.

Aydın ili merkez Şubesiyle ilişkisi olan 6 nahiye Hilâl-i Ahmer teşkilatı ikmal olunmuş ve 10.000'den fazla aza-yı amile (mütevelli heyet) ve muavin (yardımcı vekil) kaydedilmiştir.¹²¹

2.3.6. 1928 yılı İcraat Raporu

1928 Yılına baktığımızda ise Aydın merkezine bağlı şubelerden 61.651 kuruş gelmiş ve geçen yıllar beraber toplam 157.848 kuruş genel merkeze gönderilmiştir.¹²²

¹²⁰ Hilâl-i Ahmer Mecmualarında Aydın Hilâl-i Ahmer Reisi Avukat Cemal Bey olarak geçmektedir. Bkn. Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, Cilt. 8, S.69, s. 3427.

¹²¹ Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, Cilt. 8, S.75, s. 3788.

¹²² Uluğtekin, Uluğtekin *a.g.e.*, s. 603-604.

Kaza Şubeleri: Nazilli, Bozdoğan, Söke, Çine, Karacasu

Nahiye Şubeleri: Karapınar, Karahayıt, Köşk, Sultanhisar, Atça, Yenipazar ve Bağarası

Tablo 2.48. 1928 Yılı İcraat Raporuna Göre Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezine Bağlı Şubeler ve Varidat(Gelir) ve İrsalat(Gider) Tablosu

Şubeler	Varidat (Gelirler), kuruş	İrsalat (Giderler),kuruş
Nazilli Şubesi	29.945	8.969
Bozdoğan “	8.777	0
Söke “	5.387	0
Karacasu “	10.735	4.535
Karahayıt ”	5.790	5.790
Köşk ”	22.000	20.000
Sultanhisar ”	11.410	0
Yenipazar ”	10.700	10.700
Bağarası ”	12.500	14.028

Kaynak: Uluğtekin, Uluğtekin, *a.g.e.*, s.603-604.

3. BÖLÜM

3. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE AYDIN

Osmanlı İmparatorluğu'nun II. Viyana Kuşatması ile başlayan askeri hezimetler silsilesi kendini iktisadi ve mali alanlarda göstererek XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren “hasta adam” olarak görülmesine sebep oldu. İmparatorluğun sahip olduğu toprakların önemi sebebiyle büyük devletler bu hasta adamdan adeta birer parça koparmak istiyor hatta Türkleri tamamıyla Orta Asya'ya sürmek için can atıyordu. Çıkarları gereğince her seferinde devletten çeşitli imtiyazlar ve topraklar elde ediyordu.¹²³

Sanayi Devrimi ve arkasından gelen sömürgecilik yarışında Osmanlı İmparatorluğu'ndan pay almak isteyen devletler ile Fransız İhtilali ile ortaya çıkan fikir akımları sonucunda devletin ekonomik ve siyasi birliği bozulmuştu. XIX. yüzyılın başlarında Yunan ve Sırp isyanları başlayan kıvılcım ateşi adeta İmparatorluğun her yerine sıçramıştı. Askeri, siyasi ve ekonomik problemler silsilesiyle büyük bir çıkmazlığa sürüklenen devlet büyük devletlerin işgali altına girmemesi için hiçbir neden bırakmıyordu.

Kuzey Afrika'da topraklar tek tek elden çıkmaya başladığı dönemde İtalyanlar 29 Eylül 1911 yılında Trablusgarp'ı işgal etmiş böylece Osmanlı İmparatorluğu uzun sürecek olan savaş dönemine girmiştir. Osmanlı daha Trablusgarp Savaşı sona ermeden 8 Ekim 1912 tarihinde bu seferde Balkan Savaşları'nda kendini bulmuştur. 10 Ağustos 1913 tarihinde savaşın bitmesinden yaklaşık on bir ay sonra başlayan I. Dünya Savaşı'na, 29 Ekim 1914 tarihinde gerek kapitülasyonlardan kurtularak ekonomik bağımsızlığını kazanmak ve siyasi yalnızlıktan kurtulmak gerekse kaybettiği toprakları geri almak için katılmıştır. Lakin istenilen olmamış Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu İttifak grubu savaştan yenilgiyle ayrılmıştır. Önceden imzaladıkları gizli antlaşmayla İmparatorluğu çeşitli işgal bölgelerine ayıran İtilaf Devletleri 31 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle Osmanlı ordusunu büyük çoğunluğunu terhis ederek sayısını 50.000'nin altına düşürmüş ve tüm silah ve cephaneyi teslim almıştır. Paris Barış Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu içindeki azınlıkları Wilson İlkeleri adı altında bağımsızlıklar verilmiş ve İtilaf Devletlerince imparatorluk parçalara ayrılmıştır. Mondros

¹²³ Bayram Sakallı, *Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997, s.15.

Ateşkes Antlaşması'nın 7. maddesine dayanarak ilk olarak Musul işgal edilmiş ardından kısa süre sonra Anadolu'da Hatay işgale uğramış böylece resmen işgaller başlamıştır.¹²⁴

3.1. Batı Anadolu'nun İşgaline Zemin Hazırlayan Gelişmeler

Batı Anadolu Bölgesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü itibariyle özellikle Tanzimat Devrinden sonra Avrupalı Devletlerin ekonomik, siyasal ve kültürel yönden çalışma alanları içine girmiştir. İngiliz ve Fransızlar demiryolları ve sanayileri ile ekonomik olarak etkinliğini kurarken Amerika ise etkinliğini dinsel ve kültürel olarak kurmuştur. Tüm bunların yanında İngiltere diğer devletlerden sıyrılarak Yunan Devleti'ni kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak isterken Yunan Devleti de öteden beri hayalini kurduğu *Megali İdea* düşüncesini gerçekleştirmek için can atmaktaydı.¹²⁵

Yunanistan'ın Paris Barış Konferansı'nda Batı Anadolu üzerinde bazı istekleri vardı. 30 Aralık 1918 yılındaki Konferans görüşmelerindeki amacı *Büyük Menderes, Küçük Menderes ve Gediz nehirleriyle, Bakırçayı'nı, Gönen Çayını ve Manyas Gölü'ne akan Koraçay'ın ve güneyde Akdeniz'e dökülen Dalaman Çayı'nın suladığı en verimli topraklar ve bunların deniz zenginlikleriyle dolu kıyıları Türkiye'den koparılacaktı.*¹²⁶ Bu isteklerini 3-4 Şubat 1919 yılındaki toplantıda Wilson'un 12. maddesindeki self-determinasyon şartına dayandırmıştır. Bölgenin kendileri için yüzyıllara dayanan coğrafi ve tarihi öneminden dolayı buranın Türklere bırakılmaması gerektiğini düşünüyorlardı. Bu sebeple en güzel ve en verimli topraklarla stratejik öneme sahip demiryollarını almaya çalışmışlardır.¹²⁷

Venizelos'a göre barıştan sonra Anadolu üzerinde kalacak Türk Devleti küçük ve zayıf olmalıydı hatta Anadolu üzerinde büyük bir de Ermeni Devleti kurulmalıydı bu sebepten dolayı Paris Barış Konferansı'nda Ermeni heyetlerini destekleyerek buradan çıkar elde etmek istemiştir.¹²⁸

Amerikalı yazar Michael Llewellyn Smith, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması hakkında *Türkiye; Kastamonu, Ankara ve Konya vilayetlerini içine alan, acınacak haldeki küçük bir Anadolu tahıl ambarına dönüştürülecekti...[Ancak] Bu boyun*

¹²⁴Oral Sander, *Siyasi Tarih: İlkçağdan 1918'e*, İmge Kitapevi, 24. Baskı, Ankara, 2012, s. 373-409.

¹²⁵Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken Hasan Tahsin*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 57-64.

¹²⁶Türk İstiklal Harbi II. Cilt Batı Cephesi I. Kısım, s.3-4.

¹²⁷Ufuk Karakuş, *"Batı Anadolu'da Yunan İşgali Nedeniyle Ortaya Çıkan İç Göçler (1919-1923)"*, (Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi) Balıkesir, 2018, s. 41- 42.

¹²⁸Türk İstiklal Harbi II. Cilt Batı Cephesi I. Kısım s.4.

*eğmenin altında her an patlayabilecek ulusal nefret duyguları yatıyordu. Anadolu'nun denetlenmeyen içi bölgelerindeki saklı silahlar ortaya çıkarılacak ve yepyeni bir "Türk Anka Kuşu" savaşın külleri arasında doğup yükselecekti şeklinde yazmıştır.*¹²⁹

Demografik olarak bakacak olursak, Aydın Sancağı'nda yapılan tüm nüfus sayımlarında (1912-1914) Türkler devamlı en kalabalık grubu oluşturmuş, Rumlar¹³⁰ ise sancakta ikinci etnik grup durumundaydı.¹³¹ 1914 yılında yapılan sayıma göre Aydın vilayetinde (İzmir, Manisa, Aydın, Muğla) toplam 1.249.067 Türk varken 299.097 Rum ve 20.287 Ermeni vardır.¹³² Özellikle Söke'de Kilise ve Manastırların çok olmasından Rum nüfusun burada azımsanmayacak durumdaydı.¹³³ Burada yaşayan Rumların büyük bir çoğunluğu Osmanlı İmparatorluğu'na bağlılığını bildirmek yerine Yunan Hükümeti'ne bağlılıklarını bildirdiğinden dolayı Yunan Hükümeti bu sancakta propagandasını rahatça yapabiliyordu. Özellikle 1911 yılında başlayan Trablusgarp Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun zor durumda kalması ve akabinde 1912 yılındaki Balkan Savaşları'nda devletin tüm dikkatini buradaki savaşa vermesiyle Batı Anadolu'ya yakın olan adalar¹³⁴ Yunanistan tarafından işgal edilmiştir.¹³⁵ Yunan Devleti daha sonra burada silahlandırdığı yerli Rum çeteleri¹³⁶ ile iş birliğine girerek kısa zamanda bu çeteleri sahillere çıkartarak bölgede yaşayan masum halka karşı yağma ve soygun gibi suçlar işleterek kaos yaratmayı amaçlayarak burada yaşayan Müslüman halkı korkutup kaçırmayı planlamıştır. Yunan Devleti'nin tüm bu yaptıkları karşısında Teşkilatı Mahsusa Reisi Kuşçubaşı Eşref Bey'in

¹²⁹ Türkmen Parlak, *Yunan Ege'ye Nasıl Geldi, İşgalden Kurtuluşa I*, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yayınları, İzmir 1982, s.335.

¹³⁰ Venizelos'a göre Biga ve İzmit Sancaklarında olduğu gibi, Aydın ve Bursa Vilayetlerinde toplam 1.013.195 Rum bulunmaktaydı. Bölgede 15 Başpiskoposluk dairesi, 565 Kilise, 652 okul ve burada eğitim alan 91.548 öğrenci vardı. Ayrıca burada yaşayan 450.000 kişinin memleket dışına sürgün edildiğini ve 300.000 kişinin de idam edildiğini iddia ediyordu. Bkz. Türk İstiklal Harbi II. Cilt Batı Cephesi I. Kısım s.5.

¹³¹ 1917 yılı Aydın Sancağı Nüfusu 277.621 kişiden meydana gelmekteydi. Bunların 239.540 kişisi Türk, 32.738'i Rum, 4214 Musevi, 945 Ermeni ve geri kalan 194 kişi diğer milletlere aitti. Buradan da anlaşıldığı üzere Türkler devamlı nüfus sayımında çoğunluk olan taraf olmuştur. Bak. Yayına Haz. Erkan Serçe, *İzmir ve Çevresi Nüfus İstatistiği 1917*, Akademi Kitabevi, İzmir, 1998, s.5-6-7.

¹³² Türk İstiklal Harbi II. Cilt Batı Cephesi I. Kısım s.6.

¹³³ Öyleki Aydın genelinde 45 Kilise ve 20 Manastır bulunmaktaydı. Bunların 24 Kilisesi ve 17 Manastırı yalnız Söke'de bulunuyordu. Bak. Yayına Haz. Serçe, *İzmir ve Çevresi Özel Binalar İstatistiği 1918*, Akademi Kitabevi, İzmir, 1988, s.5.

¹³⁴ Sakız, Sisam ve Midilli.

¹³⁵ Ayrıca Batı Anadolu'da Rum nüfusunu fazla göstermek için halkının tamamıyla Rum olduğu iddia edilen İmroz, Bozcaada, Midilli, Sakız, Sisam, Nikarye, Rodos, Meyis, On iki Ada ve civarındaki diğer adaların toplam nüfusunun 1.838.333 kişi olarak gösterip Ege denizindeki Rum çoğunluğunu Batı Anadolu unsuru olarak lanse etmiştir. Bkz. Türk İstiklal Harbi II. Cilt Batı Cephesi I. Kısım s.5.

¹³⁶ Balkan ve Birinci Dünya Savaşı sırasında tabi oldukları birliklerden firar ederek dağlara kaçıp çete kuran bu Rumlar daha sonra Anadolu sahiline çıkan Yunanistan tarafından silahlandırılan diğer Rum çetelerine yol göstererek katliama ortak olmuşlardır.

emri altındaki Türk çeteleri de Söke çevresindeki Yunanlılara ait Sisam Adası ile içli dışlı olan Rum köylerine baskınlar verip Rumları göçe zorlamıştır.¹³⁷

Aslına bakacak olursak Yunan Hükümeti'nin iki amacı vardı. İlk amaçları adalarda ve Yunan anakarasında yaşayan milliyetçi Rumları bir araya getirip Türklere karşı kışkırtarak silahlandırıp çeteler oluşturmak ve bu çeteleri Anadolu sahilinden kaçak yollarla sokup Müslümanları korkutup Türk halkını Anadolu'nun içlerine doğru kaçırarak bölgeye Rumları yerleştirip Levantenlerin desteğini sağlamaktır. Oluşturulan bu çeteler hakkında 17. Kolordu Komutanı Süleyman Hüsnü Bey tarafından 5 Mart 1919 yılında Harbiye Nezareti'ne gönderilen raporda Söke kazasında bulunan 791 yerli Rum'un adalarda silahlı eğitim alarak Ahiköy ve Yoranda toplandıklarını bildirmiştir. Yoran'da bulunan çetecilerin 56. Tümen'in cephane ve bombalarını yağmaladıklarını ve burada bulunan jandarmalardan birkaç askerini de şehit ettiklerini belirtmiştir. Söke'de nüfusun yarısı Rumlardan oluşmaktaydı. Söke'nin çok yakınında bulunan Sisam Adası da Rumların elinde olması sebebiyle Rum çeteleri kolayca Söke'ye geçiyor ve burada baskınlar yapıp halka büyük zararlar veriyordu. Ayrıca Kuşadası'nda da aynı durum yaşanıyordu. Kuşadası sahilinde 300 kişilik Rum çetesi ve aynı sayıda bir başka çetenin Urla'ya çıkacağı haberi ile Manul önderliğinde 500 kişilik bir başka çetenin burada kurulacağı haberi Osmanlı Hükümeti makamlarınca haber alınmış aynı zamanda Kuşadası'nda bulunan Çirkince Rum köyünde bulunan Rum çetelerin köyde vazifeli Türk Jandarmalarına uyguladığı tehdit ve baskılar sonucu burada bulunan askerler yerlerini terk ederek firar etmişlerdir.¹³⁸

Yunan Devleti'nin ikinci amaçları ise Batı Anadolu bölgesinde yaşayan bölgedeki ikinci büyük etnik grup olan Rumları Osmanlıya karşı kışkırtarak devlet aleyhine propaganda yaparak örgütlemektir. Tüm bu olan bitenlere karşı Avrupa Devletleri ise sessiz kalmış hatta onlar bile el altından bu olayları desteklemişlerdir. Bu bağlamda devletin başkentinde bile Mavri Mira ve Etnik-i Eterya gibi cemiyetler kurup Kilise ve din adamlarını da kullanmışlardır.¹³⁹

Kurdukları bu cemiyetler çeşitli ülkelerde çıkardıkları farklı dillerdeki broşür, kitap ve gazetelerle yaptığı haberlerle öylesine çalışmışlar ki yüzyıllardır Türk-Rum halkı barış

¹³⁷ Taçalan, a.g.e., s.51.

¹³⁸ Emine Pancar, "Yunan İşgalleri Karşısında Göç Hareketi", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C.8, Sayı.18, Haziran, 2009, s.56-57.

¹³⁹ Türk İstiklal Harbi II. Cilt Batı Cephesi I. Kısım s.20.

içinde beraber yaşamıyormuş gibi aksine Türklerin Rumları zulüm ve katliam yaptıklarını anlatıp dünya kamuoyuna Türk milletini katil ve barbar olarak lanse ediyorlardı.

Paris Barış Konferansı gereğince 4 Şubat tarihinde toplanan kurul, Yunan Hükümeti'nin Batı Anadolu'da Yunanlıların çoğunlukta olduğu tezini reddederek bölgenin kesin olarak Yunan tarafına ilhakına karşı çıkmıştır. Ancak Nurettin Paşa'nın yerli Rum çeteleri ve Yunan savaş gemilerinin geldiğine sevinen Rumlara karşı gösterdiği tavır sebebiyle Yunan Hükümeti'nin Rum halkını mağdur gösterip, sahte vesikalarla Türklerin katliam yaptığını söylemiştir. Yine aynı Hükümet tarafından Osmanlı'nın İzmir Valisi olan Nurettin Paşa'nın görevinden azledilmesini isteyerek bölgede yaşayan Rum halkının güvenliğini sağlamak için bölgeye acilen asker çıkarılması isteğini Üçler Konseyi'ne kabul ettirmiştir.¹⁴⁰

Aydın Sancağı'na bakacak olursak burada büyük bir İtalyan-Yunan rekabeti vardı. İtalyan Devleti, Paris Barış Konferansı'nda alınan kararlarca 24 Nisan günü Batı Anadolu'nun sahillerini işgal etmeye başlamıştı. Yunan Devleti'nin İzmir'e asker çıkaracağı haberi alınınca İtalyan Hükümeti'nce Muğla ve çevresi işgal edilecek Aydın-İzmir demiryolu kontrol altına alınarak Kuşadası'na kadar alınma planı yapıldı. Daha sonra Konferansta İzmir Yunan Devletine verilince bu karara tepki olarak İtalyan Devleti Kuşadası'na Regina Elena Kruvazörünü göndererek burayı işgal edeceğinin haberini verdi. Nihayet Yunan Devleti tarafından İzmir işgal edilince İtalyanlarda 14 Mayıs günü Kuşadası'nı işgal etmiş ve işgal bölgelerini üçe ayırmıştır. Aydın ve çevresi, Kuşadası, Efes, Burgaz, Kurfallı, Naibli, Kalamaki, Teke, Mursallı, Kemer, Kelebek, Erezköy, Karakaşlı, Koçarlı Söke ve Bağarası birinci işgal bölgesinde yer alıyordu.¹⁴¹

İtalyan Devleti, işgallerine Anadolu'nun güneybatısından başlayarak birer birer limanları ele geçirip İzmir'e doğru ilerliyordu. İzmir'i oldubittiyle işgal etmesine karşılık kendi çıkarları tehlikeye gireceğinden durum diğer İtilaf Devletlerini telaşlandırmıştır. Amerikan Başkanı Wilson, Fransa Başbakanı Clemenceau ve İngiltere Başbakanı Lloyd George 2 Mayıs günü toplanarak kendi güdümlerindeki Yunan Devletinin çıkarlarına yönelik karar almışlardır.¹⁴²

¹⁴⁰ Karakuş, *a.g.t.*, s.45-46.

¹⁴¹ Günver Güneş "İzmir'in İşgali ve Aydın'daki Yankıları", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 9, 2007, s.40-42.

¹⁴² Taçalan, *a.g.e.*, s.153.

3.2. Batı Anadolu'nun İşgal Edilmesi ve Yunan İleri Harekâtı

Mütarekenin ardından 57. Tümenin durumuna bakacak olursak: 57. Tümenin daha önceden bağlı olduğu 21. Kolordu lağvedilmiş olup 57. Tümenin karargâhı Antalya'dan Aydın'a nakledilmiştir. Yine aynı Tümen, İzmir'de Nureddin Paşa'nın başında bulunduğu 17. Kolorduya bağlanmıştır. 135. Piyade Alayı Mübadelede imzalanmadan bir süre önce Gelibolu'ya gelmiş mübadelenin imzalanmasından sonra önce Ödemiş'e ardından Söke'ye gelmiştir. 175. Piyade Alayının karargâhı Aydın'da olup üç tabur halinde idi. I. Tabur Aydın'da toplu bir şekilde dururken küçük bir müfrezesi eşkıyaların izini sürmekteydi. II. Tabur Menteşe sahillerinin korumakla görevli olup dağınık şekildeydi. III. Tabur ise İzmir Torbalı'dan itibaren Aydın-İğridir demiryolunu korumakla görevliydi. 176. Piyade Alayının karargâhı Antalya olup sahilleri koruma görevinde olup 57. Topçu Alayı Denizli'de toplu şekildeydi. Aydın'da bulunan Cebel Obüs Taburu Afyon'a gönderilme emri verilmiştir. Ayrıca Aydın'da Tümen hastanesi ve Deve Kolu da bulunmaktadır.¹⁴³

Türk ordusu art arda ve uzun süren savaşlardan yorulmuş bu sebepten ötürü orduda firarlar mevcuttu. Bunun en büyük sebeplerinden biri belkide Dünya savaşına katılan yüz erkekten sadece on beş kişinin evlerine dönebilmesiydi. Tabi evlerine dönebilen bu kişilerin çoğu ya sakat ya da hasta durumdaydı.¹⁴⁴

Zeybeklerin merkezi sayılabilecek Aydın, Ödemiş, Tire, Nazilli, Söke ve Çine'de zeybekler öteden beri soygunculuk ve haydutluk gibi kötü bir ahvalin içindeydi. Asker kaçaklarının da buraya gelmesiyle birlikte iyice güçlenen zeybeklere karşı zenginler ve toprak ağaları bunların himayesine girip onları beslemekteydi. Hatta nahiye merkezini ve hükümet dairelerini dahi baskın yapmaktaydılar. 21. Kolordunun çalışmalarına rağmen kontrol altına alınamamışlardır.¹⁴⁵

3.2.1. İzmir'in İşgali

İtalyan Delegationları, Paris Barış Konferansını Fiume meselesi sebebiyle 24 Nisan 1919 tarihinde terk etmesi ardından Konya'daki işgal kuvvetlerinden hariç Antalya ve Marmaris'e asker çıkarıp İzmir limanına da bir savaş gemisi göndermesi Yunan Devleti'ni telaşlandırmış bir an önce işgali başlatmak için yollar aramaya başlatmıştır. Venizelos,

¹⁴³ Şefik Aker, İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali, S.45 İstanbul Askeri Matbası, 1937, s.7.

¹⁴⁴ Aker, *a.g.e.*, s.11.

¹⁴⁵ Aker, *a.g.e.*, s.12.

Amerikan Başkanı Wilson’u ve İngiltere Başbakanı Lloyd George işgalleri başlatmak için ziyaret etmiş. Başkan Wilson, Yunan milli emelleri konusunda kendisine güvenebileceğini söyleyip işgaller konusunda açıkça desteğini söylerken savaş sonrasında Avrupa’nın yeniden şekillenmesinde başrol olan İngiltere Başbakanı Lloyd George’da Asya’da bulunan Hristiyanları kurtarmak için birkaç gün içinde İzmir’e asker çıkarıp çıkaramayacağını sorarak Yunan Devleti’nin arkasında olduğunu belirtmiştir. Venizelos arkasında başta Amerika ve İngiltere’nin olduğu İtilaf Devletleri gibi büyük bir gücün desteğini açıkça aldıktan sonra 12 Mayıs günü Selanik’te bulunan genel karargâha telgraf çekmiştir. Telgrafta Yunan Başkumandanı Leonidyas Paraskevepulos’a, Demirlarisa Tümeni’nin İzmir’i işgal için bir an önce yola çıkmasının emrini vermiştir.¹⁴⁶

Galip gelen İtilaf Kuvvetleri bir yandan memleketin çeşitli demiryolları geçitlerini ve önemli askeri sevk ve yönetim duraklarına İtilaf Subayları ile askerlerini yerleştirirken diğer taraftan ise memleketin etrafını çevrilmekteydi. İlk başlarda İzmir’in Yunanlılarca işgal edilebileceği ihtimali üzerinde durulmuyor sadece İtalyan ve İngiltere askeri kuvvetlerinin İzmir çevresindeki istihkamlara çıkarılacağı ve şehrin İngiliz, Fransız ve İtalyan kıtalarındaki birer müfreze ile belli başlı yerlere kontrol heyeti koyulacağı düşünülüyordu.¹⁴⁷

Günler geçtikçe şehrin içinde bulunduğu tehlikelere karşı tedbirler düşünölmek üzere toplantılar yapılmaya başlanmış ve bu toplantılarda çoğu zaman karşıt görüşlerde ortaya atılmıştır. Bir kesim Wilson kararlarına uygun olmayarak ortaya çıkan olayları protesto ederek dünya cemiyetlerinin desteğini alma yoluna giderken diğer kesim ise silahlı bir mukavemete hazırlanarak işgale karşı silahlı bir cemiyet kurma fikrindeydi. Lakin her iki görüşün dışında manda ve himaye fikrine savunan bazı kimselerde yok değildi.¹⁴⁸

13 Mayıs günü var olan yabancı savaş gemilerine ilave olarak İtilaf Devletleri’nin donanması içinden çok sayıda savaş gemisi İzmir limanına gelmişti. Limana gelen bu yabancı devletlerinin donanmalarının görevi Yunanlıların İzmir’i işgalini kolaylaştırmak ve çıkacak olan mukavemeti bastırmak olacaktı. Ertesi günün sabahında ise Fransa, İtalya,

¹⁴⁶ Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, C. 6, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997, s. 30–31.

¹⁴⁷ Kazım Özalp, *Millî Mücadele (1919-1922)*, TTK, Ankara, 1988, s.3.

¹⁴⁸ Özalp, *a.g.e.*, s.4.

Yunan ve Birleşik Amerikan donanmalarının komutanları Amiral Calthorpe başkanlığında toplanarak İzmir'in işgali konusunda görüşmeler yapmışlardır.¹⁴⁹

Vali İzzet Bey ve Kolordu Kumandanının teslimiyetçi tutumları doğrultusunda verdiği emirlerin dışında, silahlı bir karşılık verebilecek olan vatansever subay, asker, jandarma, polis, diğer memurlar ve halk ile birlikte kararlaştırılacak bir plan doğrultusunda şehri müdafaa edeceklerdi. Bunun için şehrin çevresindeki ihraç iskelelerine hâkim olan yerlerin kontrol edilmesi, depolardaki silah ve cephanelerin ele geçirilerek şehri müdafaa eden kuvvetlere teslim edilmesi ve çevre kazalarında mukavemete katılmaları noktasında her nokta iyice düşünülmüştür. Ayrıca ilhakı önlemek içinde Reddi İlhak Heyeti oluşturulmuştur. Tabi alınan bu tedbirlerin Yunan işgalini durdurmaya yeterli olunmadığı aşıkardı. Lakin Millî Mücadelenin başlatılması noktasında başlangıç olarak çok önemli yer tutmaktadır.¹⁵⁰

İzmir halkı her yıl 14 Mayıs günü Kızıl- Çullu semtine geziye çıkar herkes bu geziye katılır sokaklar bomboş olurdu. Kazım Özalp görevinden bir buçuk ay izin alıp İzmir'e gitmişti. İzmir'de olduğu sırada o da Kızıl-Çullu semtindeki geziye katılmak için yola koyulmuş yolda İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceği haberini işitir. Hükümet Konağı'nın önüne geldiğinde Park Kıraathanesinde şehrin aydınlarının toplanıp konuştuğunu görünce haberinin doğru olup olmadığını Kolordu Komutanı olan Ali Nadir Paşa'ya sorar. Ali Nadir Paşa haberin kısmen yalan olduğunu söyleyip sadece İzmir çevresindeki istihkamlara İtilaf Devletlerine mensup bazı müfrezelerin yerleştirileceğini söyler. Çok geçmeden şehrin Yunanlılar tarafından işgal edileceği haberi Metropolit tarafından Kilisedeki Rumlara bilgi verildiğini ve Konsoloslar tarafından Valiye bildirildiği haberi duyurulur. Haber şehirde duyurulduğu zaman şehri adeta matem havası kaplamış olup akşam olduğunda ise İzmir halkı Hükümet Meydanında toplanmaya başlar ve ardından lise binasına geçilir. Lise binasında Ragıp Nurettin Bey'in etkili konuşmaları halkın vatanperver duygularını körüklemiş ve bunun sonucunda Valiye bir heyet gönderilmiştir. Vali İzzet Bey toplantı yapıldığı haberini alınca, toplananların bir an önce toplantıyı dağıtmalarını eğer dağıtmazlarsa lise binasının İtilaf gemilerince vurulacağı haberini

¹⁴⁹Türk İstiklal Harbi II. Cilt Batı Cephesi I. Kısım, s.35.

¹⁵⁰ Özalp, *a.g.e.*, s.5-6.

göndermiş lakin İzmir halkı Yunanlıların İzmir’de görmek yerine topa tutulmaya razı olmuş ve hiç kimse binadan ayrılmamıştır.¹⁵¹

Asaf Gökbel ise o kara günü hatırasında şöyle yazmaktadır: 14 Mayıs sabahı saat dokuz civarında, müttefik filonun Başkomutanı İngiliz Amiral Calthorpe, 17. Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa’ya gönderdiği notada İzmir’in Mondros Mütarekesinin 7. maddesince İzmir kale ve istihkamlarının aynı gün öğlen saat 12’den itibaren müttefikler tarafından işgal edileceğini bildirmiştir. İtilaflar kuvvetlerinden Fransızlar Foça ve Urla istihkamlarını, İngilizler Karaburun-Kösten Ada istihkamlarını ve Yunanlılar ise yeni kale istihkamlarını işgal ederken yine İngiliz Amiral Calthorpe tarafından aynı gün öğleden sonra gönderilen ikinci bir notayla Yunanlıların bütün İzmir’i 15 Mayıs sabah 8’den itibaren işgal edeceğini bildirmiştir.¹⁵²

14 Mayıs gününde altı Yunan nakliye gemisi, birtakım torpidolar gözetiminde İzmir limanına girmeye başladığını gören Rumlar Kordonda toplanmaya başlamış, gemilerden inen 300 kadar Efzon kolu Kordona çıkmış ve bunu diğer birliklerde takip etmiştir. Karaya çıkan bu askeri birlikler Kışla ve Punta yönüne doğru ikiye ayrılmış olup Kordondaki Rum mahalleler hemen Yunan bayrakları ile donatılmıştır. Yunan askerlerine Rumlar refakat etmiştir. Kışla yönüne doğru giden birlikler meydandaki saat kulesinin önüne geldiği vakit ilk silah patlar. Hukuk-ı Beşer gazetesi yazarlarından Osman Nevres (Hasan Tahsin) bayrak taşıyan Yunan askerini vurarak kurtuluş mücadelesinin ilk ateşini yakar. Bunun sonucunda Osmanlı kuvvetleri ile Yunan ordusu arasında bir saat kadar çatışma sürmüş asker ve zabıtlarımızın bir kısmı esir alınıp Averof zıhlısına sevk edilmiştir.. Yunan kuvvetleri Osmanlıya ait karakol ve kışlaları basıp asker ve polisleri şehit eder ve şehirde yaşayan Türklere karşı saldırılar başlatır. Kısa zaman içinde şehir merkezinde birçok subay ve asker esir alınır ve “Zito Venizelos” demediği içinde Miralay Süleyman Fethi Bey süngü darbeleri ile şehit edilir.¹⁵³ Diğer askerler silahları ile birlikte şehrin dışına dağılırlar. Tüm bu çatışmalar yaşanırken Seydi köyünden ve etrafından gelen silahlı yerli Rumlar ise Hükümet dairesini, kışlaları ve Müslümanlara ait olan mağazaları yağmalamıştır. Bu duruma daha sonra Yunan askerlerinin de katılmasıyla Müslüman Türk halkı üzerinde işkence ve cinayetler böylece başlamış olur.¹⁵⁴

¹⁵¹ Özalp, *a.g.e.*, s.5.

¹⁵² Asaf Gökbel, *Millî Mücadelede Aydın*, Çoşkun Matbaası, 1964, Aydın, s.69-70.

¹⁵³ Karakuş, *a.g.e.*, s.53-54.

¹⁵⁴ Aker, *a.g.e.*, s.75.

İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti öncülüğünde Türk halkı ilhakı reddetmek ve haklarını talep etmek üzere Yahudi Maşatlığında toplanır ve ilhakı protesto ederler.¹⁵⁵ Albay Zafiropulos'un önceden sunulan beyannamesi okunur ve halk dağılmayıp orada geceler. Bunun üzerine gece yarısı Yunan kuvvetleri silah ve makineli tüfeklerle 3-4 saat boyunca halkın üzerine ateş acar ve orada bulunan halkı katleder. Kalabalık dağılır, o gün gece İzmir'in her yerinde bomba ve silah sesleri susmaz. Yerli Rumlar tarafından silahlıklar, cephanelik ve resmî kurumların kasaları yağmalanır.¹⁵⁶

Şerif Aker İzmir'in işgal haberini Almanların denizaltılarla savaş için kurduğu ve mütareke ile daha sonra tahliye ettikleri telsiz telgraf tesislerinin birinde 14-15 Mayıs 1919 gece saat 03.30 civarında 57. Tümen yaverinin¹⁵⁷ telefonla bildirmesiyle öğrenmiştir. İzmir'deki Reddi İlhak Heyeti, milleti milli orduya ilhaka davet ediyordu lakin işgal haberine karşı resmi bir açıklama yoktu. Hemen haberin doğruluğunun araştırılması ve ona göre de tedbir alınması için yaveri vasıtasıyla telgraflar çektiirmiştir.¹⁵⁸

İşgalin doğru olup olmadığı hakkında herhangi bir cevap gelmeyince haberin doğru olduğu anlaşılmış ve havada aydınlandı. Şefik Aker hemen Aydın Mutasarrıf Vekiline ve Kurmayı Yüzbaşı Selahaddin Bey vasıtasıyla diğer arkadaşlarına toplantı için haber göndermiştir. Çok geçmeden Aydın Mutasarrıf Vekili yanında 5- 7 kişiyle birlikte komutanlık dairesine gelmişti. Gelenler arasından eski Mebuslar ve İtilaf ve Hürriyet Fırkası Aydın Heyeti Üyelerinden birkaç kişi vardır. Şefik Aker hemen söze girerek işgalin niteliği ne olursa olsun önceki tecrübelerle gördüğümüz üzere Avrupalı Devletlerin bazı topraklarımızı önce hafif bir işgal olarak gösterip ardından ilhak ederek bizden koparıldığını bunun en güzel örneğinin Bosna-Hersek ve Girit olduğunu belirtip Yunanlıların İzmir ve çevresi işgalinde sessiz kalınması halinde ilhak edilebileceğini bu sebeple gaflete düşünülmemesini gerekildiğini söylemiş. İzmir vilayetinin Yunanlılar tarafından işgal edilmesiyle Türk ve Müslümanların vilayette bırakın ticaret ve ziraat yapmayı yaşama hakkının olmayacağını da eklemiştir.¹⁵⁹

Şefik Aker, İstanbul'un İtilaf Devletleri'nce işgal altında olduğunu ve hükümetin İzmir'in Yunanlıların işgaline izin vermeyip mukavemet gösterilmesi halinde bu durumun

¹⁵⁵ Taçalan, a.g.e., s.113.

¹⁵⁶ Aker, a.g.e., s.75.

¹⁵⁷ Asaf Gökbel hatıratında bu kişinin Aydınli Teğmen İsmail Hakkı Bey'in olduğunu belirtmektedir. Bkn. Gökbel, a.g.e., s.98.

¹⁵⁸ Aker, a.g.e., s.58-59.

¹⁵⁹ Aker, a.g.e., s.59-63.

İtilaf Devletleri'ne yeniden savaş ilanı anlamına geldiğini belirtip başarılı olacağından emin olsa hiç beklemeden mukavemet ederler lakin başarısız olması halinde İzmir vilayetinden hariç başta İstanbul ve birçok memleket elden gideceğinden bundan dolayı mukavemet gösterilemez dedi. Bundan dolayı evlatlarımız ve torunlarımızın selameti ve hürriyeti için bizler silah başına geçip mukavemet etmeliyiz eğer bizler silah başına geçmeyip ihmal edersek tarih ve torunlarımız bize lanet ederler deyip milleti kıyama çağırmıştır. Toplantıda silah ve cephanelerden tutun askerlerini durumuna kadar her konu hakkında konuşulduktan sonra toplantı sonunda işgalin protesto etme ve milli mukavemet oluşturma kararı alınmıştır.¹⁶⁰

16 Mayıs günü Şefik Aker'in göndermiş olduğu telgrafta dağılan kuvvetlerimizin olabildiğince merkezde toplanmasını, askerlerin mevkillerini terk etmesi ve silahlarını bırakması istenildiği takdirde buna silahlı karşı koyabileceğini, namuslarını ve görevlerini yerine getirmelerini emredilmiştir.¹⁶¹

Asaf Gökbel ise İzmir'in işgal edilişi haberini 15 Mayıs Perşembe günü sabah altı sıralarında odasının çalınmasıyla öğrenmiştir. Bu dehşet verici haberi alır almaz kendisini dışarı atmış, sokak sokak gezmiş, dükkanların kapalı olduğunu ve etrafta kimseciklerin olmadığını görünce biraz daha gezinmiş. Ramazan Paşa Camisi, Bitpazarı önündeki kahve derken kara haber Aydın'da hızla yayılmış ve şehri matem havası kaplamış...¹⁶²

İzmir'in işgali ile çok kısa zamanda yerli Rum çeteleri ve Yunan kuvvetlerince şehirde başlayan cinayet, yağma ve patlamalar sebebiyle şehir adeta tarumar edilmiştir. Aslına bakılacak olursak Yunan kuvvetlerince yapılan tüm bu yağma ve tecavüz olayları ilk başta Osmanlı'ya ait görevli memur ve sivillere ait olan silahları el koyup bunları yerli Rum çetelerine dağıtılması ve bölgede sözü geçen devlet memurları ile dini liderlerin sürülmesinden sonra yapıyordu.¹⁶³ Bunun üzerine şehirden iç kesimlere doğru adeta göç akını başlamıştır. Yunan Devleti üç taraftan Anadolu'nun içine doğru işgale başlamıştır. İzmir merkezinde kısa sürede kontrol sağlayan Yunan kuvvetleri işgal alanlarını 16 Mayıs

¹⁶⁰ Aker, *a.g.e.*, s.63-64.

¹⁶¹ Aker, *a.g.e.*, s.73.

¹⁶² Gökbel, *a.g.e.*, s. 96.

¹⁶³ Erol Kaya, "Millî Mücadele Döneminde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Anadolu ve Yunanistan'daki Türk ve Yunan Esirlerine Yaptığı Yardımlar", *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/2 Winter 2008, s.468.

günü Urla, 17 Mayıs Çeşme, 20 Mayıs Torbalı, 22 Mayıs Menemen, 25 Mayıs Bayındır–Selçuk ve 28 Mayıs tarihinde Tire’yi alarak yönünü Aydın şehrine çevirmiştir.¹⁶⁴

3.2.2. Aydın’ın İşgali

İtilaf Devletleri, 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşmasının bazı maddeleri gerekçe gösterilerek Yunan Devletine 15 Mayıs 1919 yılı itibari ile İzmir işgal ettirmişti.¹⁶⁵ İşgaller kısa sürede Batı Anadolu’ya yayılmış olup İzmir’in ardından 27 Mayıs günü Aydın işgali başlamıştır. Buranın işgalinden sorumlu olan Albay Çerulis (Tserulis) komutasındaki Çerulis Müfrezesi işgallere başlayarak buranın güvenliğini sağlamakla görevlendirilmiştir.¹⁶⁶

İzmir’in ardından Aydın çevresinde yaşayan Müslüman Türklere yönelik yapılan katliamlarla bölgede yaşayan Türk çoğunluğu Rumlar aleyhine değiştirmek isteyen Yunan Devleti hem yerli Rum çeteleri hem de adalarda yaşayan Rumları kullanıp Türkler üzerinde baskı yaratmayı amaçlamaktaydı. En başından beri Yunan Devleti’nin amacı Batı Anadolu bölgesinde Rum nüfusunun Türk nüfusundan fazla olduğunu dünya kamuoyuna gösterip bölgenin hâkiminin kendileri olduğunu kanıtlamaktır. Bu maksatla Türklerin Batı Anadolu’da yaşayan Rumlara karşı baskı ve katliam yaptığı haberlerini yayarak bölgede yaşayan Rumların Yunan Devleti’nden yardım istediğini bu sebepten dolayı Yunan Devleti’nin de bu isteği kabul ederek işgallerini başlatmıştır. Bölgede Türklerin yoğunlukta yaşadığı anlaşıncı nihai hedefleri Rum çeteleri ile masum sivil halka karşı katliam yaparak baskı ve işkence ile bölgeyi terk ettirmek olmuştur.

Yunan Devleti, Batı Anadolu’da Rum nüfus çoğunluğu tezini sağlamak amacıyla yerleşim yerlerinin yakınlarında çatışmalar meydana getirmiş bu sayede bölgede yaşayan çok sayıda insanı planlı olarak göçe zorlayarak mülteci durumuna düşmelerine sebep olmuştur. Aslında bu hedeflerini eskilerden beri planlamaktaydı. Uygun zamanı kollayan Yunan Devlet’i, Batı Anadolu ve özellikle Ege kıyılarında yaşayan Müslüman Türkleri işgal öncesi çıkardığı haberlerle ve sonrasında yaptığı mezalimlikle buradan çıkaracak ardından

¹⁶⁴ Kaya, *a.g.m.*, s.467-468.

¹⁶⁵ Aydın Valisi ve Sıhhiye Müdürü ile Sıhhiye Müfettişi Ali Agah Bey, Aydın işgal edilmeden birkaç ay önce Yunan Kızılhaç’ın Aydın vilayetindeki faaliyetleri hakkında Sıhhiye Müdür-i Umûmîsi Adnan Bey’e bilgi vermiştir. Öyle ki Yunan Kızılhaç heyetine yerli Rum doktorlar ve kadınları hasta bakıcı olarak katılıyor ve burada Yunan propagandası yapıyordu. Adnan Bey’de bölgede Hilâl-i Ahmer’in bir an önce faaliyete geçmesini istemiştir. Bkz. Mesut Çapa, “Kızılây” (*Hilâl-i Ahmer*) Cemiyeti (1914-1925), Türkiye Kızılây Derneği, Ankara, 2010, ,s.141.

¹⁶⁶Türk İstiklal Harbi II. Cilt Batı Cephesi I. Kısım, s.69.

Anadolu ve Yunanistan içinde yaşayan fanatik Rumları buraya yerleştirerek Yunan iskân planını uygulamaya geçirmeyi istiyordu. Bu plan çerçevesinde daha Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzası kurumadan adalarda yaşayan Rumları Anadolu'ya geçirmeye başlamıştır. Yunan Hükümeti'nin adalarda yaşayan Rumları Anadolu'ya gönderilmesindeki amacı 1914 yılında daha I. Dünya Savaşı başlamadan İttihat ve Terakki yönetiminin kıyılarda yaşayan Rumları adalara ve Amele Taburlarına göndermesidir. Bu gönderilmeye sessiz kalan Türklere yönelik intikam almak isteyen Rumlar Anadolu'ya gelince barbarca saldırıya geçmiştir.¹⁶⁷ Osmanlı Hükümeti bu durumu bir müddet sonra farketmiş lakin beklenen mukavemeti verememiştir.¹⁶⁸ Adalardan gelen bu Rumlar 1919 yılının başlarından itibaren sahil hattı boyunca yerleşerek İzmir ve Aydın'da yaşayan Müslüman Türklere baskı ve şiddetle yıldırmaya çalışmıştır.¹⁶⁹

Aydın işgale uğramadan yaklaşık bir ay önce Yerli Rumlar tarafından Söke kazasının Akköy ve Yoran nahiyelerinde isyanlar çıkmıştır. 19 Nisan 1919 yılında Söke kazasının Yoran¹⁷⁰ nahiyesinde Rumlar tarafından Jandarma Karakoluna saldırı düzenlenmiş ve gümrük memurları aileleri ile birlikte darp edilerek meydanlarda sergilenmiştir. 56. Tümen'e ait silah, cephane ve bombaları yağmalayan bu isyancılar jandarma karakolunda bulunan birkaç askeride şehit etmişlerdir. Sayıları çok az olan jandarma kuvvetleri Akköy'e çekilmiş Söke'deki müfrezeden destek istenilerek bu durumun diğer nahiyelerde yaşanmaması için karakollar güçlendirilmeye çalışılmıştır.

Söke kazası mıntika olarak 56. Tümen'e bağlı olup 174. Alay bulunmaktaydı. Bu olayların yaşanması üzerine Şefik Aker, kuvvetleri güçlendirmek üzere bir makineli tüfekli bölüğü ile 100 kişilik müfrezeyi Yüzbaşı Tefik Efendi emrinde Söke'ye göndermiştir. Devam eden bu isyanı bastırmak için 56. Tümen komutanı Kaymakam Hürrem ve Hoder adındaki İngiliz Subay, damadı da bu isyancıların arasındaydı, Söke'ye gelmiştir. Ödemiş'te bulunan tümen'e bağlı 135. Alayı kolordunun emriyle Söke'ye gönderilirken Muğla'daki 175. Alayın II. Taburundan bir müfreze ise Milâs'ta toplanıp Akbük'e gönderilmiştir. İsyanı bastırmak için Tüm kuvvetler birbiri ile irtibat halinde çalışırken isyancılar İngiliz Subay

¹⁶⁷ Yunan Hükümetinin bir diğer amacı ise başıboş davranan bu Rumlardan kurtulmadır. Çünkü adalarda bu Rumlar yüzünden huzur bozulmuştur. Bu sebeple bu Rumları Anadolu'da Türklerin üzerine salıp bunlardan kurtulmak istemiştir.

¹⁶⁸ Süleyman Tekir, Selçuk Ural, "Batı Anadolu'da Yunan İşgali ve Aydın Muhacirleri (1919-1920)", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 13, Sayı 26, 2017, s.127.

¹⁶⁹ Osmanlı başlangıçta bazı önlemler almıştı lakin bu önlemler yeterli olmamıştır. 17. Kolordunun güvenliği sağlamada yetersiz kalınca İzmir'e 56. Tümen, Aydın'a ise 57. Tümen yerleştirilmiştir. Bkz. Tekir, Ural, *a.g.e.*, s.128.

¹⁷⁰ Şimdiki İsmi Yenihisar Köyü.

Hoder'in etkisiyle silahlarını bırakıp memleketi terk etmek şartıyla teslim olmuşlardır. İsyancılar I. Dünya Savaşı sırasında Söke, Yoran gibi nahiyelerden adalara kaçan Rumlar olup mütarekeden sonra İngiliz ve Yunan askerlerinin kılığında kayıklarla köylerine gelip isyanı başlatmışlardır.¹⁷¹

Asaf Gökbel ise Yoran isyanı hakkında hatıratında şunları yazmaktaydı: Venizelos'un Paris Barış Konferansında Yunan isteklerini ateşli şekilde savunduğu ve Yunan işleri komisyonunda bu istekleri önemle incelediği ve tartıştığı karmaşık bir zamanda meydana geldiğini belirterek Yunanlıların amaçlarının ise Aydın vilayetinde güvenliğin ve huzurun olmadığını, İtilaf Devletlerinin dikkatini çekerek Yunan iddialarını doğru olduğunu kanıtlamak ve Yerli Rumların Osmanlı tarafından idare edilmesinden memnun olmadığını yine İtilaf Devletlerine anlatarak bunu kanıtlamak amacıyla yapılmaktaydı.¹⁷²

İmzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'na göre Osmanlı ordusunun dağıtılıp askerlerin de terhis edilmesi gerekmektedir. Çünkü İzmir tekeline başlayacak işgal planına karşı Osmanlı tarafından herhangi savunma ve saldırı yapılmaması gerekiyordu. Bu amaçla Aydın'da bulunan 57. Fırka Kumandanı olan Şefik Bey'e karşı İtilaf Devletlerince baskı yapılmaktaydı. Şefik Bey gelen bu baskılara karşı zaman kazanmak amacıyla kendisine üstlerinden ordunun terhisi ve cephanelerinin teslim edilmesi emri gelmediğini söyleyerek bu zaman zarfında elinde bulunan silah ve cephaneleri güvenli iç bölgelere gönderdi.¹⁷³

15 Mayıs Perşembe günü İzmir'in Yunan Devleti tarafından işgal ettiğini ve bölgede katliam yaptıkları haberi gece Aydın'a ulaştığında halk korkuya kapılmıştır. Balkan Savaşları'ndan sonra Anadolu'ya göçen muhacirlerin öteden beri anlattıklarının kendi başına geleceğini anlayan halkın bir kısmı daha Aydın işgal edilmeden önce daha içlere doğru çareye kaçmakta bulmuştur.¹⁷⁴ 17. Kolordu ve 56. Tümenin İzmir'in işgali ile dağıtılmış, İzmir'le tüm haberleşme bağlantılar kesilmiş, Aydın kendi kaderine bırakılmıştı. İşgale karşı koyabilecek tek askeri güç, Şefik Aker'in kumandanlığı altında kalan 57.

¹⁷¹ Aker, *a.g.e.*, s.14.

¹⁷² Gökbel, *a.g.e.*, s. 29-30.

¹⁷³ Çetin Kaplan, *Mehmet Şefik (Aker) Bey: Çanakkale ve Galiçya Cephelerinde ve Türk İstiklal Harbindeki Faaliyetleri (1915-1922)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara, 2019, s.101.

¹⁷⁴ Yunan işgalinden sadece halk kaçmamış olup İzmir işgali ile dağıtılan 17.Kolordu ve 56. Tümen askerleri de trenlerle daha güvenli yer olan Anadolu'ya gitmişlerdir. Tren yolculuğu esnasında Yunan katliamlarını anlatmaları üzerine kısa zamanda kulaktan kulağa yayılmış halk tedirgin olmuştur. Bu haberler üzerine bir de Söke'de yapılan katliam haberlerinin duyurulmasıyla Şefik Aker Kuvay-ı Milliye'nin kurulması için rütbeli askerlerini efe ve zeybeklerle görüşmeye göndermiş, işgal kuvvetlerine teslim etmesi gereken ağır silah ve mühimmatlarında gizlice vererek mücadeleyi başlatmıştır. Bkz. Kaplan, *a.g.t.*, s.77.

Tümendir. Yalnız bu tümenin bırakın Yunan işgaline karşı koymayı dağa çıkan çetelere karşı koyacak gücü yoktu. Tüm bu sıkıntılara rağmen Şefik Aker şehrin ileri gelenleri ile toplantı yaparak direniş İstiklal aşkını körüklemeye çalışmıştır. Kumandanlık dairesinde yapılan toplantıda miting yapılması fikri kabul edilerek halk üzerinden silahlı bir mukavemetin kurulması planlanmış ve Müdafa-i Hukuk Osmanlı Cemiyeti, Aydın ve Havalisi Redd-i İlhak Heyeti Milliyesi olarak değiştirilmiştir. Aydın'ın işgaline az bir süre kaldığını bilen heyet miting hazırlıklarını tamamlamadan önce çok kalabalık olmayan bir miting yapmıştır. Muallim Sabri Bey'in coşkulu konuşmaları ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Başkanı Hoca Esat Efendi'nin duaları okunarak halk mücadeleye davet edilmiştir. Coşkulu konuşmalar ve dualar sayesinde miting beklenen milli bilinci uyandırmıştır. Öncelikle işgallere karşı protesto telgraflarının gönderilmesi daha sonraki süreçte ise silahlı mukavemet yapılması kararı alınmıştır Son olarak miting sonunda İstanbul'daki İtilaf Devletleri'nin temsilcilerine birer protesto telgrafi çekilme kararı alıp dağılmıştır.¹⁷⁵

Aydın Sancağı'nın yönetiminden sorumlu olan Mutasarrıf Fevzi Bey mütarekeden sonra izin alıp gitmiş onun yerine Mutasarrıflık görevini Yenişehirli Fuat Bey vekaleten üstlenmişti. 25 Mayıs günü Abdurrahman adında yeni bir Mutasarrıf gelmiş, makamında ziyaretleri kabul ettikten sonra Polis Komiseri Mehmet Bey vasıtasıyla şehrin ileri gelenlerini toplatmıştır. Toplantıda Aydın'ın işgalinin eli kulağında olduğunu İzmir'de meydana gelen elim olayların Aydın'da fırsat verilmeden tedbir alınması gerektiğini söylemiştir.¹⁷⁶

25 Mayıs günü şehrin ileri gelenlerinden İzzet Beyin Yazıhanesinde toplanılmış görüşülürken Aydın Rum Metropolitinden, Emin Bey'e bir not gelir. Gelen notta Yunan kuvvetlerini işgalini Aydın halkı adına karşılamak için kendileri başkanlığında Rumlardan, Ermeni ve Yahudilerden oluşturulacak heyetin Germencik'e gideceğini kendilerinde İslam ahalisi adına katılmak isterlerse adlarını bildirilmesi istenmiştir.¹⁷⁷

Yunan kuvvetleri 26 Mayıs sabah günü Germencik nahiyesinin işgal ettiği ve Aydın'a doğru ilerlediği haberi şehre ulaştığında şehri matem bir hava kaplamıştı. Şehri temsilen Hükümet ve şehrin ileri gelenlerden oluşturulan bir heyet posta treninin arkasına bağladığı bir vagonla Germencik istasyonuna gidip işgal kuvvetleri komutanına Aydın'ın

¹⁷⁵ Karakuş, *a.g.e.*, s.52.

¹⁷⁶ Gökbel, *a.g.e.*, s. 123.

¹⁷⁷ Gökbel, *a.g.e.*, s.128.

sakin ve durgun şekilde Yunan işgaline hazır olduğunu bildirip tekrardan Aydın'a dönmüştür.¹⁷⁸

Yunanlıların Aydın'a yaklaştığı haberi alınmasıyla 57. Tümen Kumandanı Miralay Şefik Bey, Merkez Kumandanı Binbaşı Nuri Bey'i, İnzibat Subay ve erlerini, Şube Reisi ve yönetimini Harbiye Nezareti'nin verdiği emirler doğrultusunda görevleri başında bırakıp 175. Piyade Alay Karargâhı olan telsiz telgraf tepelerine doğru çekilmiştir. 175. Piyade Alayı 10 Subay, 47 er ve 44 hayvandan oluşmaktaydı ve 26 Mayıs günü öğleden önce Tümen Kumandanından izin almadan Menderesin güneyine doğru çekilirken, Makineli Tüfek bölümü de Tümen Kumandanının emriyle köprüyü kontrol altına almak amacıyla Menderesin güneyine geçmiştir. Topçu taburu ise köprünün ilerisinde Andon Ağa çiftliğinde Tümen karargâhının gelmesini beklemekteydi. Aynı gün öğleden sonra Şefik Bey 65 metre yüksekliğindeki telsiz telgraf direğinin yıkılmasını ve makinalarında dinamitle patlatılıp tahrip edilmesi emrini vererek Yunan ordusu tarafından kullanılmasının engellemiş ve oda emrindekilerle birlikte Menderesin güneyine doğru çekilmiştir.¹⁷⁹

Germencik işgal eden Yunan kuvvetleri 26 Mayıs günü öğlenden sonra Aydın şehir merkezine 5 km kala durmuş takviye kuvvetlerin gelmesini beklemişti. Takviye kuvvetlerin gelmesiyle birlikte ertesi gün 27 Mayıs'ta Aydın'ı işgal etmişlerdir.¹⁸⁰

27 Mayıs 1919 Salı günü Aydın Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmiş, şehir adeta matem halindeydi. O gün şehirde hiçbir dükkân açılmamış her yer kapalıydı. Yerli Rumlar işgal kuvvetlerinin emriyle mahallerinden dışarı çıkmamış, öğleden sonra da şehir genelinde sokağa çıkma yasağı yayınlanmıştır. Yunan kuvvetleri, Aydın adına Türkler ve Yunanlılardan oluşturulan karşılama heyetinin kendilerini Karapınar'da karşılanmasını istemiş, heyet oraya giderek işgal kuvvetlerine "Hoş Geldiniz" diyerek karşılamıştır. Aydın Yunan kuvvetleri tarafından üç koldan işgal edilmiş olup bunlardan birincisi şehrin güneyinden Tellidede yönüne doğru ikincisi, şehrin kuzeyinden Topyatağı'na doğru olurken üçüncüsü ise Uluyol'dan şehrin merkezine doğru olmuştur.¹⁸¹

¹⁷⁸ Gökbel, a.g.e., s. 124.

¹⁷⁹ Gökbel, a.g.e., s. 121-122.

¹⁸⁰ Gökbel, a.g.e., s.129.

¹⁸¹ Gökbel, a.g.e., s.129-130.

Yunan kuvvetleri Aydın işgal ederken Aydın’da bulunan tek piyade ve makineli bölük kuvvetlerini oluşturan 175. Alayın birinci taburunun komutanına bağlı askeri bölüktü. Bunların sayısına bakacak olursak;

Tablo 3.1. 175. Alayın Birinci Taburunun Komutanına Bağlı Askeri Bölüklerin Sayısı

	Zabit	İnsan	Hayvan
1. Bölük	1	8	4
2. Bölük	1	7	3
3. Bölük	2	9	4
4. Bölük Makinalı	1	11	21
3. Tabur	3	4	3
174. Bölük Makinalı	0	0	5
Tabur Erkanı	2	4	6
Toplam	10	43	46

Kaynak: Aker, a.g.e., C.II, s.11.

Ayrıca makinalı tüfek bölüğünden 10 kişide firar etmiştir. Yukarıdaki tabloda genel olarak sayıları az gibi görünse de hizmet olarak çok büyük işler yapmışlardır.¹⁸²

Aydın üzerine hareket edip kısa zaman içinde şehir merkezini ele geçiren¹⁸³ Yunan kuvvetleri şehrin girişinde yer alan Topyatağı’ndaki askeri hastaneye geldiği sırada saldırıyı önlemek ve hastaneyi korumak amacıyla hastane önüne Hilâl-i Ahmer bayrakları serilmişti. Yunan ordusu uluslararası antlaşmayla dokunulmazlığa sahip olan bu hakkı tanımayarak bayrağı yere atmış ve parçalamıştır.¹⁸⁴ Hem antlaşma gereği hem de Aydın Mutasarrıfının Yunan ordusunca halka yönelik baskı ve eziyetin olmaması amacıyla 57. Tümen Komutanı Şefik Bey’e Yunanlılara karşı savaşılmamasını istemiştir. Yunan kuvvetlerince Aydın’da yaşayan ileri gelenler tutuklanırken il genelinde sıkıyönetim ilan edilmiştir. Direnişe karşı silahlar toplanmış, silahlarını teslim etmeyenler ise kurşuna dizileceği söylenmiştir.¹⁸⁵ Ödemiş, Tire, Bayındır ile Manisa ve Aydın ilçeleri ile birlikte yoğun şekilde işgal edilmiş, buradaki Müslüman halk Yunanlıların baskı, şiddet ve yıldırma politikasına daha fazla dayanamayıp İç Anadolu’ya doğru göç etmek zorunda kalmıştır.¹⁸⁶

Yunanlıların yapmış oldukları işgallerde en çok tahrip ve yıkıma uğrayan yer şüphesiz Germencik olmuştur. Öyleki Germencik ilçe merkezi 920 haneden oluşmaktaydı bu haneler ile istasyon merkezinin hemen hemen tamamı işgal sırasında Yunanlılar

¹⁸² Aker, a.g.e., C.II, s.11.

¹⁸³ Çapa, “Anadolu ’da Yunan İşgalinin Sebep Olduğu İç Göçler”, ATAM Dergisi, C. X, S. 29, Ankara, 1994, s.380.

¹⁸⁴ Çapa, “Kızılay”(Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1928), s.142.

¹⁸⁵ Tekir, Ural, a.g.e., s.130.

¹⁸⁶ Çapa, “Anadolu ’da Yunan İşgalinin Sebep Olduğu İç Göçler”, s. 379-380.

tarafından yakılmıştır. İlçe merkezinin nüfusu yaklaşık 6.000 kişiden oluşmaktaydı ve buradaki 150 kişinin malları zorla alınmış ardından kurşuna dizilerek öldürülmüştür. İşgalle beraber masum halk üzerinde türlü türlü işkenceler denenerek katledilmiştir. Sadece Germencik'te meydana gelen olayları örnek olarak verecek olursak: 26 Haziran günü Hâkim Mehmed Efendi Yunanlılar tarafından öldürülmüş, eşi ve kızı da alı koyulmuş ve kendilerinden bir daha haber alınamamıştır. Yunan askerleri aynı gün Nahiye İstasyonunda İngiliz ve Fransız zabıtları çağırıyor diye götürülen halkın eşlerine sataşp saldırmış eşyalarını yağmalanmıştır. Yine aynı gün ilçenin sakinlerinden Kasap M. Ağa ve Hacı Mehmet Efendi'nin paraları zorla alınmış ardından öldürülmüştür. Molla Osman Efendi'nin oğlu Ahmet'in bir incir ağacına bağlanarak gözleri oyulmuş, üzerinde çeşitli işkenceler yapılarak öldürülmüştür. Köylerden toplanan 30 kişinin Yunan askeri tarafından eşleri önünde yayılım ateşi ile öldürölüp ardından kafalarının kesilip, kazıklara saplanarak bölge tayin etmişlerdir. Germencik'te bulunan onlarca kadına tecavüz edilip ardından katledilmiştir. Yunanlılar Germencik'teki bütün her yeri tahrip ve tecavüz ettikten sonra halkın göç etmekten başka çaresi kalmamış, canlarına kurtarmak için akın akın daha güvenilir bölgelere doğru göçmüşlerdir.¹⁸⁷

Batı Anadolu'nun Yunan ordusu ve yerli Rum çeteleri tarafından işgali sonrasında İzmir, Manisa, Aydın, Uşak, Denizli ve Afyonkarahisar'da yaşayan Müslüman Türkler içlere doğru veya İtalyan işgal sahalarına doğru çekilmek zorunda kalmışlardır. 15 Mayıs 1919 yılında başlayan Yunan ordusunun Larissa Tümeni'nin işgali karşısında, Müslüman Türk nüfusu batıdan doğuya doğru Ekim ayına kadar göç dalgası başlatmıştır. 1919 yılının Ekim ayına kadar süren I. Yunan İleri Harekâtı karşısında bölgede yaşayan Müslüman Türk ahalisi çareyi işgal alanının dışındaki yerleşim yerlerine göç etmekle bulmuştur. Aydın vilayetinde başlayan bu işgaller İzmir şehir merkezinden sonra Ödemiş, Nazilli, Manisa, Aydın ve ilçelerinde işgal edilmesiyle burada yaşayan on binlerce masum diğer memleketlere doğru göç etmiştir.¹⁸⁸

57. Fırka Komutanı Albay M. Şefik Bey'in, 8 Ağustos 1919 tarihinde göndermiş olduğu telgrafta Yunan göç siyaseti hakkında, *Yunanlılar ayak bastıkları mahallerde, İslam ahaliye karşı vahşice mezalim irtikâp etmektedirler. Bunu doğuran sebep ise, şimdiki elim vaziyetimizi fırsat sayarak, işgal ettikleri arazideki İslam nüfus çoğunluğunu, Yunanlılar*

¹⁸⁷ Pancar, a.g.e., s.59.

¹⁸⁸ Çapa, "Anadolu 'da Yunan İşgalinin Sebep Olduğu İç Göçler", s. 379-380.

*lehine kovalayıp, yok etme siyasetinin merhametsizce uygulanmaktan ve Yunan terbiye ve yaradılışındaki vahşiliğin eserlerinden ibarettir olarak belirtmiştir.*¹⁸⁹

Batı Anadolu'da yaşayan Türklerin, Yunan işgallerinden korkmasının sebebi Balkanlar'ın Yunan işgali ile Aydın'a göçe zorlanan 150 bin göçmenin acı tecrübelerini anlatmasındandır. Aydın'a gelen muhacirler Yunan ordusunun ve Rum çetelerin Müslümanlara yönelik yapmış oldukları işkence ve tecavüzler karşısında göçe zorlandıklarını anlattıklarında bunun İzmir'in işgali ile başlarına geleceğini anlayan Aydınlılar çareyi göç etmekle bulmuşlardır.¹⁹⁰ Bu konuda Justin McCarthy şu sözleri söylemiştir: *Türk sığınmacılar çoğu kez, bulundukları yerden kaçmak zorunluluğuna tekrar tekrar düştüler. Onların bu üst üste kaçışları dolayısıyla çektikleri çile, Balkan Savaşı göçmenlerinin çilesini anımsatıyordu. Gerçekten de Aydın Vilayetinde çok sayıda sığınmacı oraya daha önce Balkan Savaşlarının sığınmacıları olarak gelmişlerdi. İzmir'in işgal edilmiş bulunduğu haberi, Aydın Vilayetinin diğer yerlerinde duyulunca, yerli Türkler korkuya kapıldı. Yerli Rumlar ise tehdit edici haller takındı. Her iki yanda bulunan insanlar, Türk köylerinin başına bir Yunan işgali halinde, neler geleceğini biliyordu. Birçok Türk, tehlikeli kırsal yörelerden Manisa gibi kentlere kaçtı. Manisa'daki olayların kanıtlaştığı üzere, böyle yapmaları onlara güvenlik sağlamadı. Canlı kalabilenler bir kez daha göç yoluna düştü.*¹⁹¹

Tüm bu işgaller karşısında Osmanlı Hükümeti ve Dünya Kamuoyu sessizliğini korurken Türkler büyük bir hızla örgütlenerek hemen hemen her işgal bölgelerindeki il ve ilçede Kuvay-ı Milliye birlikleri oluşturmuşlardır. Kuvay-ı Milliye fikrini 17. Kolordu Komutan Vekili Albay Bekir Sami ile 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Aker düşünerek Batı Anadolu üzerinde mutlak savunmanın planlarını yapmışlardır. Albay Şefik Aker daha Aydın işgal edilmeden önce bu teşkilatın kurulması fikrini Harbiye Nezareti'ne iletmış ve Nezaret tarafından kendi inisiyatifine bırakılmıştır. Albay Bekir Sami daha başkentte iken bizzat Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa tarafından yetkili olarak görevlendirilmiştir. Daha sonra Albay Bekir Sami Ödemiş'te direnişi hareketlendirirken Albay Şefik Aker ise Aydın'ın işgali üzerine Çine bölgesinde milli direnişi oluşturmaya çalışmıştır.¹⁹²

¹⁸⁹ Pancar, a.g.e., s.61.

¹⁹⁰ Karakuş, a.g.t., s.73.

¹⁹¹ Cevriye Yıldırım, *Hilâl-i Ahmer(Kızılay) Cemiyeti İzmir Merkezinin Kuruluş ve Faaliyetleri (1911- 1945)*, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013, s.14.

¹⁹² Türk İstiklal Harbi II. Cilt Batı Cephesi I. Kısım s.99.

Çine Yunanlılar tarafından işgal edilmeden önce şehrin idare durumuna bakacak olursak. Kaymakamlık görevinde Mehmet Kâmil Bey, Üsteğmen rütbesinde Jandarma Bölük Komutanı Sait Bey, Ceza Mahkemesi Başkanı Avni Bey ve Savcı olarak İsmail Hakkı Bey bulunurken Belediye Başkanlığını Hafız Hidayet Efendi, Kadıköylü Mustafa Çavuş ve Çaltılı Hasan Efendi şehrin ileri gelenlerini oluşturmaktaydı. Şehrin güvenliğini sağlamakla görevli olan jandarma erlerinin çoğunluğu diğer nizamiye erleri gibi görevlerinin bırakıp gitmiş şehrin inzibattık işlerini birkaç ihtiyara kalmıştır. Yerli Rumlar, şehrin içinde bulunduğu bu güvenlik açığından yararlanmak amacıyla hatırı sayılı Türklerden kandırdığı birkaç kişiyi de oluşturduğu gönüllü inzibat kuvvetlerine dahil etmiştir. Yerli Rumların buradaki asıl amacı Yerli Rumlardan işe yarayanlarını silahlandırmaktır.¹⁹³

Durum böyleyken Asaf Gökbel Çine'ye gidip milli mücadeleye ikna etmek için şehirdeki güvenilir kimselerle görüşerek onları milli mücadeleye teşvik etmiştir. Şefik Aker şehir işgal edilmeden önce şehrin güneyine geçirdiği deve obüs taburunu, tümen karargâh dosyalarını ve tümen kasasını Aydınli İsmail Hakkı Bey ile Çine'ye göndermiştir. Aynı zamanda Teğmen Necmi, Yüzbaşı Faik Cenat ve Teğmen Zekai Beylerde Çine'ye gelmiştir. Yapılan toplantılar sonucunda Yunan işgaline karşı koyma kararı alınmış bunun için Yörük Ali ve Kılıhoğlu Hüseyin gibi Efelerden yararlanmaktan başka yol olmadığına karar verilmiştir.¹⁹⁴ Çünkü genel olarak askerler uzun ve tekrar eden seferberlik sebebiyle askerlikten bıkmış ve bazı yerlerde firar etmekteydiler. Birliklere takviye olarak acil suretle yeni askerler vazifelendirilmekteydi. Vatanı kurtarmak ve askeri kuvvetlerimizin parçalanmasını önlemek için bölgede bulunan ağa ve efelerin vatanperver duygularını faydalanma yoluna gitmiştir. Şefik Aker, Yüzbaşı Ahmet'in daha önce birçok zeybeğin durumunu ve niteliğini bildiğinden dolayı Çine yakınlarındaki Yağcı Karyesi'nde bulunan Yörük Ali ve Kılıhoğlu Hüseyin Efeleri mücadeleye davet etmek üzere göndermiştir.¹⁹⁵ Yörük Ali, Kılıhoğlu Hüseyin, Sancaktarın Ali, Mesutlarlı Mıstan, Kozalaklı Mehmet, Danişmentli İsmail, Demirci Mehmet, Dokuzun Hasan Hüseyin ve daha niceleri Birinci Dünya Savaşı boyunca Aydın dağlarında gezen ünlü efelerdi. Mütarekenin imzalanmasıyla birlikte çoğu efe ve zeybek hükümetten aldığı teminat üzerine Zeybeklikten vazgeçerek köyelerine dönmüş lakin ne olur olmaz diye silahlarını da bırakmamıştır. Köye dönen efeler içinde Yörük Ali, Kılıhoğlu Hüseyin Efelerde bulunuyordu. Yörük Ali Efe,

¹⁹³ Gökbel, *a.g.e.*, s.135-136.

¹⁹⁴ Gökbel, *a.g.e.*, s.136-140.

¹⁹⁵ Aker, *a.g.e.*, C.II, s.28-29.

1896 yılında doğmuş olup Sultanhisar nahiyesinin Kavaklı köyünden ve Sarı Tekeli Yörük aşiretindendir. İzmir’de Depo Alayında askerlik görevini yaptığı sırada Ermeni bir Subaydan yediği tokat sebebiyle askerden firar ederek köyüne dönmüş ve kısa zamanda da dağdaki zeybek çetelerine katılmak üzere yola çıkmıştır. Nazilli çevresindeyken Alanyalı Molla Ahmet’in çetesini görüp kıvrak zekasıyla etkilemiş ve onlara katılmıştır Yörük Ali Efe bu çetenin içinde tanıştığı Kılıoğlu Hüseyin’le çok yakın arkadaş oldu. Kılıoğlu Hüseyin, Çine’nin Yağcılar köyünden olup köyünün keçi çobanlığını yaparken asker kaçağı olan bir Yörüktür. Alanyalı Molla Ahmet’in bir çarpışmada ölmesiyle beraber çetesi dağılmış kısa zaman sonra Yörük Ali Efe ve Kılıoğlu Hüseyin Efeler ayrı yollara gitmiştir.

196

Anadolu içinde askeri birliklerde toplu ve sürekli asker firarları olmaktadır. Eli silah tutacak kişileri gönüllü olarak buraya toplamak açıkçası bir rüyadır. Lakin daha önceden ün salmış bu efeleri milli direnişe katılmaları için ikna edilmesi takdirde kısa zaman içinde şehirde veya köylerden eli silah tutan yüzlerce kişi bu mücadele katılmış olacaktı. Yörük Ali ve Kılıoğlu Hüseyin Efelerin Yağcılar Köyü’ne gelmesiyle hemen bu konuda aracı vasıtasıyla görüşmeler başlamıştır.30 Mayıs günü Efelerin daveti üzerine Zekai Necmi ve Memduh beyler Yağcılar Köyü’ne giderek efelerle görüşmüştür. Efeler, Bir miktar el bombası ihtiyaçlarının karşılanması takdirde işgale karşı beraber olacaklarını belirtmişlerdir. İhtiyaçlar karşılanmış gönüllüler toplanmaya başlanmıştı çok geçmeden Milâs’tan gelen 200 kişilik İtalyan müfrezesi Çine’ye işgal etmiş. İşgal gerekçeleri olaraktan buraya Türklere yardım için geldik olmuştur. İtalyan işgal karargahını kurup ertesi gün tekrardan Milâs’a dönmüşlerdir. İtalyanların Çine’ye geldiği günün akşamında ise Şefik Bey’in daveti ile gelen onlarca efe şimdiye kadar yapılan işlerden ve hazırlıklar hakkında konuşmuştur.¹⁹⁷

29 Mayıs 1919 yılında Denizli’de Reddi İlhak Cemiyeti açılmış bu birlik için gönüllü kaydetmeye başlanmıştır. Sarayköy ve civarındaki gençleri ise Molla Bekir adındaki vatansever toplayıp Binbaşı Hakkı Bey’in yanında cepheye savunmaya gitmişlerdir. Yine Yörük Ali Efe, Ömer Bey, Denizli Müftüsü Ahmet Hulûsi Efendi ve Faik Bey, Albay Tevfik Bey, Muğla Mutasarrıfı Hilmi Bey ve Türk Ocakları adı altında toplananlar ile 27 Haziran 1919 yılında Umurlu’da toplanan 2.500 vatansever Kuvay-ı Milliye’nin çatısını oluşturmuşlardır. Aydın’ı işgal eden Yunan ordusunun sayısı 5 bin civarında olup silah ve teçhizat bakımından da üstün durumdaydı. Kuvay-ı Milliye Teşkilatı

¹⁹⁶ Gökbek, a.g.e., s. 61-64.

¹⁹⁷ Gökbek, a.g.e., s.136-149.

29 Haziran'da Aydın'ı kurtarmak için genel taarruz başlatmış ertesi gün 30 Haziran'da Aydın'ı düşman işgalinden geçici olarak temizleyerek Kuvay-ı Milliye'nin kazanmış olduğu ilk taarruz hareketi olarak kayıtlara geçirmiştir.¹⁹⁸ Lakin bu ele geçirdikten kısa bir süre sonra halk Yunan kuvvetlerinin ve Rum çetelerinin katliamlarını görüp panik olmuş, Yunanlıların destek alıp tekrar burayı işgal edecekler korkusuyla zafer fazla uzun sürmemiş halkın büyük bir kısmı şehir merkezinden Nazilli, Çine, Söke, Yenipazar ve Denizli hattına göç etmiştir.¹⁹⁹

Göçlerin artmasıyla Aydın ilinde Müslüman Türklerin sayısı azalmış bu nedenle 4 Haziran 1919 yılında Dahiliye Nezareti bir genelge yayınlamıştır.²⁰⁰ Genelgeye göre Aydın ve civarından giden mültecilerinin memleketlerini terk edip başta İstanbul ve diğer illere göçünün durdurulmasını ve bu muhacirlerin Müslüman köylerine yerleştirilmesini söyleyerek bu konuda tedbir alınması istenmiştir. Çünkü Wilson ilkelerinde yer alan self-determinasyon kuralına göre Rum nüfus yaşam alanı oluşturmak için Müslüman halkı göçe zorunlu tutarak buraya Rum muhacirleri iskân etmesini önlemeye çalışmıştır. Bu konuda Muhâcirin Müdüriyet-i Umûmiyesi'nin uzman olduğu iletilmiştir. Bu genelge Aydın sığınmacılarını kabul eden, Edirne, İzmit, Hüdavendigar, Eskişehir, Kale-i Sultaniye, Karesi, Karahisar-ı Sahib Mutasarrıflarına gönderilmiştir.²⁰¹ Aydın ve diğer yakın yerleşim yerlerinde yaşayanların göçlerini engellemek için hükümet, 9 Haziran günü *Aşâir ve Muhâcirin Müdüriyet-i Umûmiyesi*, Hüdavendigar ve Konya valiliklerine, İzmit, Antalya ve Eskişehir Mutasarrıflıklarına bu yönde telgraflar gönderilmiştir.²⁰²

Aşâir ve Muhâcirin Müdüriyet-i Umûmiyesi, Menteşe ve Denizli Mutasarrıflıklarına Aydın ve etrafından yakın il ve ilçelere (Çine, Nazilli, Söke, Soma ve Denizli) göç eden mazlum Türk halkın zor durumda olduğunu liva bankalarından bunların ihtiyaçlarını karşılamak için para gönderilip gönderilmeyeceği sorulmuştur. 3 Temmuz 1919 yılında Aydın'a ikinci kez taarruz eden Yunan kuvvetleri karşısında Milli Kuvvetler çekilmek zorunda kalmıştır. Yunanlılar burada üç gün sürecek katliamlarına birçok devletin temsilcileri de şahit olmuştur. Köylerde yaşayıp kaçamayan yaşlı, hasta ve çocuklar türlü

¹⁹⁸ Karakuş, *a.g.t.*, s.60-61-62.

¹⁹⁹ Tekir, Ural, *a.g.e.*, s.131.

²⁰⁰ Karakuş, *a.g.t.*, s.76-77.

²⁰¹ Men-i Muhaceret Heyetleri oluşturulmuş ve gazetelerde “Ölmek Var Göçmek Yok” şeklinde başlıklar çıkartarak göçü engellemeye çalışılmış lakin başarılı olunamamıştır.

²⁰² Karakuş, *a.g.t.*, s.77.

barbar işkencelerine kurban gitmiştir. İtalyan işgali bölgelerine kaçabilenlerin insanların sayısı ise çoktan 100 bin kişiyi geçmiştir²⁰³.

Yunan ordusu, Aydın işgalinde yakarak yıkarak ilerlediklerinden halk için çok ağır ve acı geçiyordu. Bu yüzden Aydın ili için birçok yardım telgrafları çekilmiştir. Bunlardan birini örnek vermek gerekirse, Aydın Mutasarrıflığı adına Çine'den, Dahiliye Nezareti'ne gönderilen telgrafta Yunan ordusunun Menderes Nehri'nin yakınlarında bulunan yaklaşık 60 kadar köy ve kasabayı tamamen yaktıklarını ve burada yaşayan halkın mallarını elinden alıp yağmaladıktan sonra masum halkı barbarca işkence edip öldürdüklerini yazılmıştır. Ayrıca bu malların büyük bir kısmının Yunan ordusunun ihtiyaç ve iâşesini karşılamak için kullanıldığını belirtmiştir. Belki de telgrafın en önemli kısmı yapılan tüm bu vahşetin İtalyan İşgal Komutanlarının önünde yapılmasıydı.²⁰⁴

Köşk-Kuşadası istikametinde yer alan köy ve ilçelerde yaklaşık 50 bin kişi Yunan işgali sırasında canları ile sadece birkaç parça eşyaları kurtarabilmiştir. Denizli-Aydın istikametine giden göçmenlerin barınacak ve yiyecek bir şeyleri olmadığı için perişan hale düşen halk, devletten yardım beklemişlerdir. Yunan kuvvetleri Aydın-Nazilli arasında bulunan 36 köy ve 2 kasabayı yakıp, ahalisini barbarca işkence edip öldürdükten sonra Umurlu'da toplanan gençler Yunan ordusu ve Rum çetelere karşı mücadeleye geçerek onlara kayıplar verdirmişlerdir. Aydın-Nazilli hattı boyunca işgal edilen topraklar karşısında buraya sığınan halk buradan da Soma, Söke ve Çine hattına yaklaşık 35 bin kişiyle beraber göç etmek zorunda kalmıştır. Umurlu topraklarında toplanan delikanlı gençler ise karşı direnişe geçmek için hazırlanmış ve Yunan kuvvetlerini yavaşlatarak ağır kayıplar verdirmiştir.²⁰⁵

Yunan ordusu Küçük Menderes ve Büyük Menderes vadilerindeki ileri harekâtına aynı anda başlamış tek tek köy ve ilçeleri yakıp yıkarak ilerlemiştir. 9 Temmuz 1919 yılında

²⁰³ Regine Elena gemişi Komutanı Albay Alessandro Ciano tarafından Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na gönderilmiş olan bir yazıda Yunan askerlerinin Türk halkının mallarını yağma edip yaşlı, kadın, çocuk ve hasta demeden masumlara eziyet ettiğini hatta çoğu zamanda öldürmekten geri kalmadıklarını görüp buna şahit olduğunu bildirmiştir. Bkz. Engin Berber, “*Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922 (Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı)*”, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997, s.232.

²⁰⁴ Yunanlıların bu barbarca saldırıları ülkede bulunan diğer yabancı diplomatların dikkatini çekmiştir. İzmir İtalyan Delegasyonlarından M. İndelli, Kuşadası'ndan Aydın'a kadar yaptığı gezisindeki izlenimlerini İzmir İtalyan Temsilcisi Kont Carlo Senni'ye bildirmiştir. Yunan ordusu ve Rum çetelerinin, Yeniköy, Kadıköy ve Emir köylerini yağmalayıp yaktığını Erbeyli, Şevketiye, Tekeler, Dermencik, Ahırköy, Osmanbükü, Kürtler ve Kızılcağöy'de katliam yaptıklarını bunun için buradaki Müslümanların İtalyan işgal sahalarına kaçtığını ayrıntılı bir şekilde bildirmiştir. Öyle ki Koçarlı ve İndelli ilçelerine bağlı 40 köyden yaklaşık 8 bin göçmenin kendi işgal alanına sığındığını yazmıştır. Bkz. Yıldırım, *a.g.t.*, s.22-23.

²⁰⁵ Karakuş, *a.g.t.*, s.77-79.

Çine'den Aydın Muhasebeci'si Nurullah Bey tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen telgrafta bu işgaller hakkındaki raporu durumun ciddiyetini ortaya koymaktadır. Çekilen telgrafta *Gayet aceledir. Bir dakika te'hiri gayr-i caizdir* diyerek muhacirlerin tüm mal varlıklarını bırakarak yaya olarak kaçtıklarını durumlarının çok kötü olduğunu acil yardım edilmesi gerektiğini söyleyerek²⁰⁶ halka yardım edilmemesi durumunda Yunan devletinin Türklere yönelik planında başarılı olacaklarını söylemiştir. Yine ayrıca bu telgrafta Rum çeteler ve Yunan ordusunun hasta, yaşlı, kadın ve çocuk demeden mazlum ve masumlara tecavüz ettiklerini, türlü türlü işkence yöntemleri ile eziyet ettiklerini, köyleri ve içinde yaşayanlarla birlikte yaktıklarını yazmıştır. Bu mezalimlikten kaçabilenlerin Çine-Denizli istikametine kaçtıklarını kaçamayanların ise barbarca katledildiğini iletirken acilen burada yaşayan yardıma muhtaç insanlar için çadır, yiyecek ve diğer ihtiyaçlarının karşılanmasını ve bu işgallerin kadirilmesini belirtmiştir.²⁰⁷

Şefik Bey, işgale karşı halkın moralini devamlı suretle artırarak mücadeleye olan güvenin ve desteğin artması yönünde çalışıyordu. Lakin Yunan işgalinin atması sonucunda 57. Fırkayı daha güvenli ve rahat hareket kabiliyeti olan Çine'ye kaydırmıştır. Çine'nin stratejik olarak önemli bir yer olması ve Muğla gibi diğer bölgelerden Çine'ye silah ve mühimmatın taşınması daha kolay olacaktı. Böylelikle hem gerekli olan silah ve cephanenin sağlanmasında hemde Çine'nin Yunan ve İtalyan rekabetinden yararlanmak için kullanılması önemli yer teşkil etmiştir.²⁰⁸

Yunan ordusunun uygulamış olduğu baskı, eziyet ve katliamlar karşısında masum Müslüman halk canlarını kurtarabilmek için Çine'ye gelmişlerdir. Çine İtalyan işgal sahası içinde kaldığı için Yunan ordusu ve Rum çeteler buraya kadar henüz gelemiyordu. Kısa zaman içinde Çine'nin nüfusu çoktan on binleri geçmiştir. 8 Temmuz gününde gönderilen bir telgrafta Yunan işgal güçlerinin Menderes nehrinin (burası Yunan- İtalyan işgallerinin sınır olarak kabul edilen yer) top ve ağır silahlarla saldırdığını bölgede bulunan Gölhisar, Demirağası ve Baltaköy gibi yerleşim yerlerini tamamen yakarak yıktıklarını bildirmiş. Bu haberin çevre köy ve ilçelerde duyulmasının ardından halkın panik ve korkuya kapılarak

²⁰⁶ Karakuş, *a.g.t.*, s.84.

²⁰⁷ Öyle ki Yunan kuvvetleri yapmış olduğu katliamlar haricinde Aydın çevresindeki köy, ilçe ve merkezde yaşayan halkın maddi yönden de etkilenmesi için fazlasıyla çalışmışlardır. Başlangıçta köylünün çalışmak için gittiği bağ, bahçe ve tarlalara gidebilmeleri için bir izin (vesika) çıkartma zorunluluğu getirmiş. Daha sonra bu vesikalarda eksik belge olduğunu belirterek bu kişileri alıkoyarak ya ürünlerin toplanmasına engel olmuş ya da mahsulün tarlada bozulmasını beklemiştir. Tüm bu engellemelere rağmen ürünlerini pazara getirmeyi başaran köylülere ise ya Rum çeteleri baskınlar düzenlemiş ya da Yunan Devleti tarafından baskıyla ucuza sattırılmıştır. Bkz. Tekir, Ural, *a.g.e.*, s.133.

²⁰⁸ Kaplan, *a.g.t.*, s.114.

İtalyan işgal bölgesine sığındıklarını Aydın Mutasarrıf vekili olarak Çine'deki durumu İstanbul'a bildirmiştir. Yunan ordusu elindeki top ve mitralyözler ile üstün teknoloji sayesinde Yunan- İtalyan sınırı olan Menderes nehri köprüsü itibari ile saldırıya geçiyor ve Baltaköy, Eminağası ve Gölhisar'ı tamamen işgal etmiş ve Çine'ye kadar gelmişlerdir. Çine'ye doğru hareket eden Yunan ordusu ve Rum çeteleri karşısında İtalyanların telkinleri yeterli olmamış halk buradan da Muğla yönüne doğru kaçmaya başlamıştır. Ayrıca Aydın- Antalya arasında yaklaşık 50 bin muhacire çevre kazalardan yardımlar gelmiştir.²⁰⁹

3-4 Haziran 1919 yılında Nazilli merkezi tüm direnişe rağmen işgal edildi. Yunan ordusunun Nazilli işgal etme sebebi ise diğer Batı Anadolu gibi aynı gerekçe olmuş Mondros'un 7. maddesi ve Türklerin bölgede yaşayan Rum halka karşı yaptıkları katliam karşısında Rum halkın kurtarıcı ve koruyucu olarak kendilerini davet ettiklerini söylemişlerdir²¹⁰. Sözde bu katliam sonucunda işgal eden Yunanlılar, Nazilli de masum halka türlü işkence ve eziyet ederek kayıtlara geçen 240 civarındaki kişiyi şehit ederek göçe zorlamışlardır. Burada yaşayan halk İtalyan işgal yerlerine, Denizli ve daha iç kısımlara doğru çekilmişlerdir. Hasta ve yaşlı ayrımı gözetmeksizin yıkımları karşısında Halk bu katliamlar karşısında panik olmuştur. II. Fırka Kalem Reisi Tevfik Bey, Harbiye Nezaretine, *Aydın'ın istirdadında, katliamdan kurtulan halkın şehri terk etmekte olduğunu bildirmiştir.*²¹¹ Yunan kuvvetleri bu katliamın mislisini Aydın şehir merkezi işgalinde yapmışlardır. Öyle ki Aydın'ın tahliyesi sırasında İslam mahallerinin tamamını yakılarak burada yaşayan binlerce Müslümanı vahşice katletmişlerdir.²¹²

İzmir, Aydın ve Nazilli'nin, Yunan ordusu ve Rum çeteleri işgalleri karşısında Aydın ve Nazilli'de yaşayan hak göçe mecbur kalmıştır. Nazilli, Aydın, Soma, Söke ve Çine'ye giden 35 bine yakın muhacir ve mültecinin yerleştirilip iaşelerinin sağlanması için Muhacirin Müdüriyeti tarafından heyetler görevlendirilmiştir. Osmanlı Hükümeti ise geçte olsa bölgeye sınırlı yardım göndermiştir. Özellikle Karahisar bölgesine heyetler gitmiş ve Muhacirin Müdüriyetine muhacirlerin ihtiyaçlarını karşılamak için 10 bin tahsisat havalesi gönderilmiştir. Ayrıca Uluslararası İnceleme Komisyonuna refakat etmesiyle memur edilen Kaymakam Kadri Bey tarafından Harbiye Nezaretine gönderilen raporda Yunan ordusu ve Rum çeteleri işgallerinden dolayı Aydın'dan 63 binden fazla kişinin Nazilli, Söke ve Çine

²⁰⁹ Yıldırım, a.g.t., s. 24.

²¹⁰ Karkuş, a.g.t., s.83-84.

²¹¹ Yıldırım, a.g.t., s.23.

²¹² Kaya, a.g.m., s.468.

civarına göç ettiği iletilmiştir. Yine bu rapora göre Yunan baskılarından dolayı yerinden olan yaklaşık 300 bin Müslüman Türk'ün olduğu belirtilmiştir.²¹³

Yunan kuvvetleri ele geçirdikleri yerleri yalnızca almakla kalmıyor buradaki önemli ekonomik faktörlerinde ortadan kaldırarak masum insanların canına kıyıp adeta tarumar ediyordu. Buna örnek olarak Aydın- Nazilli ile Kuşadası–Aydın arasındaki barbarca yapmış oldukları katliamları gösterirken sadece Menderes nehrinin kuzeyinde yer alan 60 civarındaki köyü tamamen yok ederek burada bulunan ev, bahçe, cami,²¹⁴ okul ve vakıf gibi malları yakarak halkı öldürüp elinde bulunan para, erzak ve mal gibi değerleri eşyaları da çalarak 60 bin civarındaki canlı hayvanı da İzmir'e göndermişlerdir. Başka bir örnekte ise Ayasuluk- Aydın-Nazilli hattı arasında kalan bilinen 36 köy ve 2 kasabanın tamamı ile yakılarak nüfusun tamamı şehit edilmiştir. Bu katliamdan kaçabilen bir avuç kişi Umurlu'ya kaçmıştır.²¹⁵

Yunan işgalleri sonucunda göç etmek zorunda kalan muhacirlerin durumu oldukça kötü bir haldeydi. Hicret etmek zorunda kalan bu masumların iskanı ve iâşesinin karşılanması için nakit para gönderilmesi gerekiyordu ve bunun için Maliye Nezaretine aşağıdaki telgraflar gönderilerek yardım talep edilmiştir.²¹⁶

Aydın Mutasarrıflığı tarafından 18 Temmuz 1919 tarihli gönderilen telgrafta Nazilli, Çine, Bozdoğan ve Karacasu kazalarında toplanmış olan sayıları 10.000 yaklaşan muhacirler için nakit para tahsis edilmesi isteniyor, Aydın Mutasarrıflığı tarafından 2 Ağustos gününde gönderilen telgrafta Nazilli, Çine, Bozdoğan ve Karacasu kazalarında bulunan 10.000 Aydın muhacirinin çok kötü ve perişan halde bulunduğunu, belediye bütçesinin para olmadığı için Ziraat Bankasından alınmak üzere gönderilmesini.

Çine Kaymakamlığı'nın 13 Ağustos günkü gönderilen telgrafında, 250.000 kuruşluk özet defterinden faydalanılmakta olduğunu, kazada bulunan Duyun-u Umumiyesini nakit parası olmadığından dolayı havale mektubunda emir gönderilmiştir. Aynı tarihli bir başka

²¹³Evlerinden zorla çıkartılan Aydınlıların kendi değimiyle şu sözleri söylemiştir. “Ovalarından bal dağlarından yağ akan o cennet mahallerde en fakirimiz beş on bin lira servet sahibi iken bugün yüz binlerce liralık zenginler bile nan paraya muhtaç bir hale geldi. Yurtlarımızda bağ, bahçe, emlak gibi umum menba' servetlerimiz haile ile yeksan edildi. Babalarımız, analarımız, kardeşlerimiz, zevcelerimiz, hemşerilerimiz ve yavrularımız gözlerimizin önünde Yunan canavarları tarafından hatıra ve hayale gelmeyen işkencelerle parçalandı. Perişan bir halde tahlis-i giriban edebilmek iltica ettik...Bkz. Tekir, Ural, a.g.e., s.134.

²¹⁴ Öyleki Aydın civarındaki masum insanları camilere doldurup ateşe verip yakmışlardır. Bkz. Yeni Adana gazetesi Sayı 252.

²¹⁵ Kaya, a.g.e., s.468-469.

²¹⁶ Pancar, a.g.e., s.61-62.

telgrafta ise paranın alınamadığını bu sebeple Ziraat Bankası yahut Duyun-u Umumiye üzerinden paranın gönderilmesi istenilmiştir.

3.3. Milli Direniş Cephelerin Kurulması; Zeybekler ve Kuvayı Milliye'nin Çabaları

Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmesi akabinde imzaladığı Mondros Ateşkes Anlaşması'yla ordusunu terhis etmiş, elinde bulundurduğu silah ve mühimmatları da İtilaf Devletlerine teslim etmesi tüm bu işgallere zemin hazırlamıştır. İzmir tekeli ile başlayan Batı Anadolu'nun işgali karşısında Osmanlı Hükümeti'nin sessiz kalması sebebiyle bölgeyi savunmak yöre halkına düşmüştür. Böylelikle ilk kez Dünya kamuoyuna işgallerin haksız olduğunu, İzmir özelinde tüm Batı Anadolu'da yaşayanların çoğunluğunun Türklerden oluştuğunu kanıtlamak için Müdafaa-i Hukuk, Heyet-i Milliye ve Reddi İlhak gibi örgütler kurularak işgallere karşı çıkmıştır.

Aslına bakacak olursak Batı Anadolu genelinin Yunan hâkimiyeti eline geçmesini önlemek amacıyla ilk kez İzmir'de Müdafaa-ı Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti adıyla bir örgüt kurulmuştu. Bu örgütün Aydın şubesinin Başkanlığını da Fuat Şahin Bey üstlenmiş olup diğer üyeleri ise Avukat İlhami Bey, Ethem Bey, Saatçi Ahmet Bey, Dorumlarlı Ahmet Sadık Bey'in damadı Hamdi Bey, Bosnalı Sabuncu Muharrem Bey, Arzuhalci Hacı Raşit Bey ve Abdullah Recep Bey'dir.²¹⁷

Daha önceki bölümde de bahsedildiği üzere işgallerin boyutunu şiddetli şekilde artırarak Aydın'a doğru ilerleyen Yunan ordusuna, Osmanlı Hükümeti'nce bir müdahalede bulunulmaması üzerine Albay Şefik Aker ve diğer vatanseverler başka çözüm yolları aramıştır. Albay Şefik Aker'in Harbiye Nazırlığına 23 Mayıs 1919 yılında sunduğu raporda *Anadolu'yu işgalden kurtarmak için en iyi önlemin Kuvayı Milliye örgütü kurmak olduğunu* vurgulamıştır.²¹⁸ Daha sonra işgallerdeki saldırı boyutunun kanlı bir şekilde artması sonucunda “Kuvay-ı Milliye”²¹⁹ olarak tabir edilen direniş örgütü oluşturulup fiilen topyekûn savunmaya geçilmiştir. Kısa zamanda Ayvalık-Bergama, Çine, Alaşehir, Nazilli,

²¹⁷ Günver Güneş, *Aydın ve Çevresinde Yunan İşgali ve Sivil Direniş Örgütlenmesi; Heyet-i Milliyeler, Kuvay-ı Milliye'nin 90.Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Hacım Muhittin Çarıklı Oturumu, 6-8 Eylül 2009, s.16.

²¹⁸ Ayten Can Tunalı, *Çine Milli Ordu Müftüsü Esat Efendi ve Aydın Kuva-yı Milliyesi*, Kuvay-ı Milliye'nin 90.Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Kazım Özalp Oturumu, s.262.

²¹⁹ Kuvay-ı Milliye tabiri Arapça bir kelime olup “Kuvva” sözcüğü güç anlamına gelmektedir. Türkçede “Milli Güçler” “Milli Kuvvetler” anlamında kullanılmaktadır. Bu tabir Kurtuluş Savaşına katılan herkesi kapsamaktadır. Bkz. Tunalı, *a.g.e.*, s.261.

Aydın, Denizli-Sarayköy ve Muğla'da kurulmuştur.²²⁰ Kuvay-ı Milliye'nin kurulmasına öncülük eden eski rütbeli subaylar, efeler, zeybekler, eşkıyalar, devlet ve din adamları olmuştur.²²¹ Dağınık olarak kurulan başlangıçta sadece kendi bölgelerini savunan Kuvay-ı Milliye'ye destek olmak, birbirinden kopuk olan bu güçleri toplayıp düzenlemek için Heyeti Milliyeler oluşturulmuştur. Heyeti Milliyeler başlangıçta sadece Aydın tekelindeyken ilerleyen süreçte bütün Batı Anadolu'yu içine almıştır.²²² Aydın ve çevresinde milli mücadele süresince yapmış olduğu görevler genellikle askere alma, iâşe, vergi, lojistik, üretim, aşara ve rüsum-u milliye el koyma vb. konularda karar alıp yürürlüğe koymuştur.²²³

Aydın'ın işgali karşısında Teğmen Zekai Bey, Yedek Subay Nemci, Yüzbaşı Faik, Tümen Komutan Yaveri İsmail Hakkı ve Halim Memduh Bey'ler hemen mücadele girişmiş ve Yörük Ali Efe ve Kılıoğlu Hüseyin Efendi'yle görüşmelere başlamıştır. 1 Haziran 1919 yılı itibari ile işgale karşı aktif bir şekilde gönüllü toplamaya başlamışlardır.²²⁴

Şerif Aker hatıratında, 4 Haziran 1919 günü Yunanlıların Ödemiş ve Tire'yi işgal ettiklerinde küçük bir kuvvetle Hacı İlyas İstasyonu civarında Yunanlılara saldırdığını belirtirken küçük bir kuvvetin büyük ve üstün durumdaki kuvveti etkisiz bırakıp dağıtmasını Ödemiş halkı tarafından İlk Kurşun adıyla anarak ölümsüzleştirdiğini söylemiştir.²²⁵

Yörük Ali Efe, memleketin kurtuluşu için Demirci Mehmet Efe'ye mektup gönderip kendisini bu kutlu davaya davet etmiştir. Demirci Mehmet Efe'de 10 Temmuz günü Umurlu cephesine 200 kadar askeri ile katılarak Kuvay-ı Milliye hareketine dahil olmuştur. Demirci Mehmet Efe'nin de katılmasıyla Aydın doğu cephesindeki gönüllü sayısı bin kişiye yaklaşmıştır.²²⁶

17 Temmuz günü düşmana karşı hücum edilmiş olup düşman geri çekilmek zorunda kalarak Umurlu'nun doğusunda bulunan Koçak deresinde durdurulmuştur. Bu sırada Yörük Ali Efe ve Kılıoğlu Hüseyin Efe adamlarını alarak Üçyol civarında bulunan Adagide taarruz yapmak için gitmiştir. Aydın'ın Yunan işgalinden ikinci defa kurtarmak hazırlıklar

²²⁰ Günver Güneş, Müslüme Güneş, "Heyet-i Milliye'den Heyet-i Merkeziye'ye Sivil Temelli Direniş; Nazilli Kongreleri", *BELGİ*, 2019, s.1256-1257.

²²¹ Karakuş, *a.g.e.*, 56-57.

²²² Güneş, Güneş, *a.g.e.*, s.1257.

²²³ Güneş, *Aydın ve Çevresinde Yunan İşgali ve Sivil Direniş Örgütlenmesi; Heyet-i Milliyeler*, Kuvay-ı Milliye'nin 90.Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Hacım Muhittin Çarıklı Oturumu, ,s.15.

²²⁴ Tunalı, *a.g.e.*, s .262.

²²⁵ Aker, *a.g.e.*, s.123.

²²⁶ Celal Bayar, *Bende Yazdım*, Cilt 7, Sabah Yayınları, İstanbul, 1997, s.9.

başlamış olup bu hazırlıklara 57. Tümeninde bu destek veriyordur. 17 Temmuz günü Demirci Mehmet Efe ve adamları Umurlu da diğer kuvvetler birleşerek Aydın'a doğru harekete geçmiştir. Yunan topçularının yoğun ateşi altında akşama kadar yapılan çatışmalar sonucunda Kuvay-ı Milliye gönüllüleri Umurlu'ya doğru geri çekilmek zorunda kalmıştır.²²⁷ 8 Aralık günü yapılan taarruz baskında Yunan ordusu yarım saat kadar dayanabilmiş ve yüzlerde zaiyat bırakarak kışlalarını karşı yakaya taşımışlardır.²²⁸ 22 Aralık tarihli İrade-i Milliye haberinde, Aydın cephesinde iki muharebede 400 kadar düşman cesedinin sayıldığı ve düşmandan 130 tüfek ve birçok eşya ele geçirildiğini belirtirken bu muharebelerde 15 şehit ve 10 yaralımız olduğunu yazmıştır.²²⁹

3.4. Aydın Heyeti Milliye'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri

22 Mayıs günü Ramazan Paşa Camii'sinde uzun süren toplantıda alınan kararlar neticesinde işgallere karşı mücadele edilmemesi yönünde olmuştur. Lakin halkın büyük çoğunluğu bu karara karşı çıkmıştı. Çünkü yerel halk akıbetlerinin İzmir gibi olmasını istemiyordu. Aydın'ın yönetimine bakacak olursak. Aydın Mutasarrıfı Fevzi Bey'in izinden dönmemesi karşısında mutasarrıflık makamı boştu. Aydın Belediye Reisi Çakmarlı Emin Bey²³⁰ teslimiyetçi tutum içerisinde olması, şehrin Müftüsü'nün kolayca etkilenen kararlarında bağımsız olmaması karşısında halk ümidini sivil otoritelere bağlamıştır. Şehrin ileri gelenlerinin teslimiyetçi tutumu, Aydın'ın işgal edilmesi karşısında mücadele kararı alan Direniş Cephesi merkezini 57. Tümenine yakın bir yer olan Çine'ye taşıyarak burayı merkez yapmıştı. Buraya gelen Asaf Gökbel ve terhis edilen subaylar mücadele için çözüm yolları aramıştır. Çözüm olarak bölgede dağınık ve yaygın olarak efe ve zeybeklere çevrilmiştir. Kuvay-ı Milliye'nin²³¹ oluşturulmasında önemli bir paya sahip olacak Yörük Ali Efe ve Kılıçoğlu Hüseyin Efendi daha İzmir işgal edilmeden aylar öncesinde Yunan işgali ve Rum çetelerine karşı mücadele girişmişti bile. Asaf Gökbel Bey mücadele için bu ikili ile görüşmüş lakin başlangıçta olumlu bir sonuç alamamıştır. Daha sonra mücadele için

²²⁷ Bayar, a.g.e., s. 11-12.

²²⁸ İrade-i Milliye Gazetesi, S. 15, (8 Aralık 1919).

²²⁹ İrade-i Milliye Gazetesi, S. 17, (22 Aralık 1919).

²³⁰ Emin Bey'in genel olarak teslimiyetçi bir tutum içinde olması, işgal günü yerli Rum dostlarının etkinliği evinin balkonundan büyükçe bir Yunan bayrağı sarkıttığı için şehre yeni atanan Mutasarrıf Abdurrahman Bey tarafından Belediye Reisliği görevinden alınmıştır. Bk. Gökbel, s.126.

²³¹ Kuvay-ı Milliye'ye kurulmasını destekleyenler arasında en başta 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Aker, Yüzbaşı Arap Nuri Bey, 17. Kolordudan Albay Bekir Sami ve 61. Tümen Komutanı Albay Kazım Özalp bulunmaktaydı.

diğer seçenekler de denenmiş lakin başarılı olmamıştır. Bunun üzerine Nazilli merkezli Söke, Umurlu Sarayköy ve Köşk cepheleri açılmıştır.²³²

Çine, İtalyanların işgal sahası içinde olması sebebiyle Yunan kuvvetlerince işgal edilemiyordu. İtalyanlarda Yunan kuvvetlerine karşı oluşturulan efe ve zeybeklerin harekâtlarına karışmaması sebebiyle Çine merkez yapılmıştır. Albay Şefik Bey'in daveti ile Bozüyükü Hacı Süleyman Efendi'nin Çine'ye gelmesiyle birlikte haziran ayı içerisinde Başkanlığını başlangıçta Kadıköylü Mustafa Efendi'nin olduğu daha sonrasında ise Hacı Süleyman Efendi'ye devredildiği Çine Heyet-i Milliyesi kurulmuştur.

Kurulan bu Kuvay-ı Milliye birliklerinin içinde devlet memurları ve subayların yanında efe ve zeybek gibi sivil otoritenin de olması milli direniş için çok önemli bir yere sahiptir. Tabi olaraktan bu direnişin ilk lideri olarak da Yörük Ali Efe olmuştur. 12 Haziran günü yapılan toplantıda kurulan bu direniş kuvveti ile Şefik Bey'in tümeni arasında iş bölümüne gidilmiştir. Bu iş bölümü çerçevesinde gönüllülerin toplanması ve bunların ailelerine yardım edilmesi, firar eden askerlerin geri tümenine gönderilmesi ve ianelerin toplanması işlerini kurulan heyete verilirken buna karşın tümenin görevleri ise, gönüllülerin teslim edilmesi, iaşelerinin temin edilmesi ve yapılacak muharebeler için sevk ve idare görevini almıştır. Çine Heyet-i Milliyesi bir yandan Batı Anadolu ve Aydın'da işgal edilen yerlerden gelen mazlumların iâşe ve barınma gibi işleri ile ilgilenirken diğer yandan köprü ve yolları tahrip ederek Yunan kuvvetlerinin yavaşlatıp muharebe için hazırlıklarını tamamlamaya çalışmıştır.²³³

Rum çetelerinin eğitim yeri olan Sisam'ın Söke kazasına yakın olması sebebiyle Rum çeteleri sık sık buraya çıkıp buradaki Müslüman halka saldırıyor ve mallarını yağmalyordu. Domatça ve dolaylarının güvenliği için bulunan jandarma ve memurlar üzerinde baskı ve tehdit kurarak 1919 Ağustos ortasına kadar bunları buradan çıkartmıştır. Ardından buradaki halkın mallarını yağmalamış, hayvanlarını adaya gönderip halkı katletmişlerdir. Söke üzerinde de yapılan işkencelere ve meydana gelen olaylara örnek olarak verecek olursak; 10 Haziran 1919 da Yeniköy Rumları tarafından Sobice Karyesinden Topal Süleyman oğlu Hüseyin'i, önce köylerinden geçirmişler ardından dağa çıkartarak orada öldürmüşlerdir. Yine Rum çeteleri tarafından Konak Mahallesinden Balcı

²³² Güneş, *Aydın ve Çevresinde Yunan İşgali ve Sivil Direniş Örgütlenmesi; Heyet-i Milliyeler, Kuvay-ı Milliye'nin 90.Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Hacım Muhittin Çarıklı Oturumu, s. 23-24.

²³³Güneş, *a.g.m.*,s. 25.

Koca Murat, çevre köylerden birine giderken alıkoyulup öldürülmüş ve çam ağacına asılmıştır. Hacı Kazımzade Tevfik Efendi'nin çobanlarından Süleyman ve Arnavut Ali koyunları otlatırken alıkoyulup götürülmüş ardından cesetlerini çevreye atmışlardır. Cesetlerin kime ait olduğunun bulunması için Söke İtalyan karargahındaki askerlere teslim edilmiştir. Kazadaki Hükümet dairesinde 34. Alaydan İtalyan zabıtları ve başhekimini gelerek şehit edilenlerin fotoğraflarını çekerek Roma'da bulunan Generale göndermiştir. Fotoğraflar daha sonra Paris delegelerine sunulmuştur. Yine Domatça Rumları tarafından Domatçada Söke Jandarma birliğinden Sarı Kemerli Veli ve Şefik Hüseyin'i pusuya düşürüp katletmişlerdir. Cesetleri almak için gelen köylüler üzerine de ateş açmışlardır.²³⁴

Söke Heyetinin kuruluşuna bakacak olursak Söke başlangıçta İtalyan daha sonra Yunan işgaline uğramıştır. Yunanlılar Söke'yi alabilmek için İtalya ile rekabete girişmiştir. Söke'nin başlangıçta İtalya'nın elinde olması, İtalya'nın Yunanlılara karşı yapılan eylemlerde Türklere ses çıkarmayı ve İzmir'in işgali ile mücadele başlamıştır. İşgale karşı protesto telgrafları çekilmesiyle başlayan mücadele Albay Şefik Bey'in tüm çabalarına karşın ne yazık ki Heyet-i Milliye kurularak taçlanamamıştır. Ancak bölgeye daha sonra Şefik Bey tarafından Yüzbaşı Selahattin Bey'in gönderilmesiyle Milli Heyet ve Kuvay-ı Milliye kurulabilmiştir. 19 Haziran günü Ömerağazade Mehmet Bey'in Başkanlığında Söke Heyet-i Milliyesi çalışmalarına resmen başlamıştır. Söke'den hemen sonra Kuşadası'nda çalışmalarını bitirerek temmuz ayında Kuşadası Heyet-i Milliye olarak kurulmuştur. Özellikle burada Mahmud Esad Bey'in oluşturduğu stratejik askeri birlikler ocak ayında düşmana büyük kayıplar verdirmiştir.²³⁵ Koçarlı'da ise İtalyan bir Yarbayan teşvikleri ile Hacı Yunuszade Mehmet Bey önderliğinde Koçarlı Heyet-i Milliye kurulmuştur. İşgalden kaçan binlerce mazlumu koruyup iâşesini sağlamışlardır.²³⁶

57. Tümen komutanı Albay Şefik Bey'in özverili çalışmaları sonucunda kısa sürede Dalama, Bozdoğan, Karahayıt, Yenipazar gibi yerlerde de Heyet- i Milliye kurulmuştur. Haziran ayıyla birlikte Batı Anadolu şehir merkezlerinin hemen hemen hepsinde Kuvay-ı Milliye birlikleri oluşturulmuştur. Mücadeleler sonucunda Yunan kuvvetleri Nazilli'den çekilmiş ve Nazilli Kuvay-ı Milliye hareketinin merkezi konumuna gelmiştir. Nazilli'nin düşman işgalinden temizlenmesiyle büyük bir göç hareketliliği yaşanmış ardından şehirde

²³⁴ Pancar, *a.g.e.*, s.60.

²³⁵ Güneş, *a.g.m.*, s. 28.

²³⁶ Güneş, *a.g.m.*, s. 26.

Heyet-i Milliye çalışmaları için Binbaşı İsmail Hakkı Bey görevlendirilmiştir. Burada kurulan heyet kısa zamanda Nazilli’de kongre toplanması kararı almıştır.²³⁷

16 Haziran günü Yörük Ali Efe ve adamları Malgaç Deresi üzerinde bulunan Yunan karakoluna Malgaç baskınıni düzenleyerek milli direnişin ilk kıvılcımını başlatmıştır.²³⁸ Yunan kuvvetine karşı önemli başarılar elde ederek Yunan ordusunda büyük bir korku başlamıştır. Ardından birkaç gün sonra 20 Haziran’da Yunan ordusu geri çekilmeye başlamış yol üzerinde de sürekli olarak saldırılara maruz kalarak Aydın merkezine güçlükle ulaşmıştır. Yunan kuvvetlerinin 20 Haziran 1919 Cuma günü Nazilli’yi boşaltmasıyla Yörük Ali ve kuvvetleri şehri ele geçirerek yağmalamış ertesi gün Binbaşı İsmail Hakkı Bey²³⁹ ve Sarayköy birliklerinin ilçeye girmesiyle kontrolü sağlanmıştır. Çalışmalar sonucunda Nazilli Heyet-i Milliyesi oluşturulmuştur. Nazilli Heyet-i Milliye’sinin teşkilatında yer alacak kişilerin belirlendikten sonra çalışmaların başlatılması için Tahir Bey Nazilli’ye gönderilmiştir.²⁴⁰

Şefik Aker, Malgaç baskınında sonra 26 Haziran gününde İkizler Tepesi Köprüsünü havaya uçurulması için Teğmen Mustafa ile Kuvay-ı Milliyece Aydınli Ali ve arkadaşlarını yollamış ve köprü imha edilmiştir. Bu imhadan sonra Telli Dede ve Kızılca Çay çevresinde bulunan Yunan birliklerine de pusu kurulmuş ve birçok Yunan askeri burada öldürülmüş, birlikten geri kalanlar ise geri çekilmek zorunda kalmıştır.²⁴¹

Şefik Aker, 27 Haziran 1919 tarihinde Köşk kabasında müfreze kumandanları, Kuvay-ı Milliye Komutanları ile toplantı yapar. Bu toplantıya katılanlar arasında Yörük Ali, Kılıçlı Hüseyin, Komiser Hamdı, Topçu Alay Komutanı Binbaşı İsmail Hakkı, Binbaşı Hacı Şükrü, Bakır yl  Teğmen Kadri, Teğmen Şerafettin, Teğmen Selami, Teğmen Zekai ve Asteğmen Necmi vardı. Yapılan toplantı sonucunda Yunanlılara taarruz edilerek Aydınin kurtarılmasına karar verildi.²⁴² Taarruz kararı alınınca Şefik Beyin emri ile Çine’den gelen askerler ile Yörük Ali Efenin kuvvetleri ve diğ r bölgelerden gelen kuvvetler ertesi gün 28 Haziran’da bir araya geldi. Oluşturulan bu kuvvetin başına Binbaşı Şükrü Bey atandı.

²³⁷ Güneş, *a.g.m.*, s. 29-30.

²³⁸ Tunalı, *a.g.e.*, s262.

²³⁹ Güneş, Güneş, *a.g.e.*, s .1258.

²⁴⁰ Mehmet Başaran, *Nazilli Kongrelerinin Ulusal Mücadeleye Katkıları*, Kuvay-ı Milliye’nin 90.Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Demirci Mehmet Efe Oturumu, s. 140-141.

²⁴¹ Aker, *a.g.e.*, s.178-179.

²⁴² Pancar, *Aydın ve Muğla Kuva-yı Milliyesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkerleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2010, s.145-146.

Binbaşı Şükrü Bey 29 Haziran gününde Aydını kurtarmak için Yunanlılar üzerine taarruz etmiştir. Yapılan saldırılar sonucunda Yunanlılar Aydın dışına atılmıştır.²⁴³

Nazilli Heyet-i Milliye'sinin teşkilatına baktığımız zaman bunların ilk toplantılarını Ömer Lütfi ve Sami Bey'in yazıhanelerinde yaptıklarını ve bu toplantıya Giritli İsmail Hakkı Bey'in Başkanlığında aza olarak: Avukat Ömer Bey, Hoca Süleyman, Mollaoğlu Hasan, Palamutçu İbrahim, Tüccar Ali Haydar, Müftü Salih Efendi, Sultanoğlu Sadık Bey katılırken üye olunmuştur. Böylelikle kongrenin toplanmasına kadarki süreçte tek başına bütün sorumluluğu üstlenmişlerdir.²⁴⁴Nazilli Heyet-i Milliyesi II. Nazilli Kongresinden sonra adını Nazilli Heyet-i Merkeziyesi olarak değiştirmiştir.

3.4.1. Nazilli Kongreleri

Direniş kuvvetleri kısa vadede önemli başarılar elde etmiş olsada uzun vadede bu başarılarını devam ettirememiş olması sonucunda direniş kuvvetlerinin sistemli bir hale getirilmesi için toplanılmıştır. Efe ve zeybekler Yunan işgalini yavaşlatmış bazı bölgelerde durdurmuş olsalar da yapmış oldukları başına buyruk eylemler, direniş alanlarının ve gerisindeki ihtiyaçlarının belirlenmesi ve bu ihtiyaçların karşılanması amacıyla kongre kararı alınmıştır. Kongrenin toplanacağı alanın cepheye uzak olmaması gerektiğinden dolayı kongre yeri Nazilli olarak seçilmiştir. Aynı zamanda Nazilli'nin yönetiminin tamamıyla Kuvay-ı Milliye olması bu alanın seçiminde daha da kuvvetlendirmiştir.²⁴⁵

Nazilli Kongresi toplanış bakımından yerel bir kongre olmasına rağmen alınan kararlar itibariyle işgaller karşısında Batı Anadolu için direniş merkezi haline getirmiştir. Toplamda üç kez toplanan Nazilli Kongrelerin tarihleri tam olarak belli olmasa da ilki 6-9 Ağustos 1919'da ikicisi 19-23 Eylül 1919'da ve sonuncusu 6 Ekim 1919 yılı içerisinde gerçekleştirilmiştir.²⁴⁶

I. Nazilli Kongresi için başta Hacı Süleyman Efendi, Yüzbaşı Faik Bey ve diğer komutanların özverili çalışmaları sonucunda hazırlıklar çok kısa sürede tamamlanmıştır. Batı Anadolu tekeline bulunan kazalara Nazilli'de kongre yapılacağı haberi verilmiş ve

²⁴³ Aker, *a.g.e.*, s.185-186.

²⁴⁴ Güneş, Güneş, *a.g.e.*, s.1258.

²⁴⁵ Başaran, *Nazilli Kongrelerinin Ulusal Mücadeleye Katkıları*, Kuvay-ı Milliye'nin 90.Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Demirci Mehmet Efe Oturumu, s.141.

²⁴⁶ Güneş, Güneş, *a.g.e.*, s.1255.

kazalardan kongreye ikişer delege²⁴⁷ gönderilmesi istenmiştir. Katılacak olan delegelerin güvenliğini ise Gökçen Hüseyin Efe, Demirci Mehmet Efe ve Yörük Ali Efelerin askerleri sağlamıştır.²⁴⁸ I. Nazilli Kongresi: Aydın, Menteşe, Denizli, Burdur, Isparta ve Antalya livaları ile Ödemiş ve Kuşadası kazalarını kapsamaktadır.

I. Nazilli Kongresi'nde daha önce verilen bilgilerin birbirleriyle çelişkili olması sebebiyle ortada tam olarak doğru sayılabilecek net bir bilgi ne yazık ki yoktur. Genel olarak bakıldığında kongreye kaç kişinin katıldığı, Başkanının kim olduğu, toplanış günü belli değildir.²⁴⁹

Tablo 3.2. I. Nazilli Kongresinde İmzası Bulunan Delegelerin İsimleri

Denizli Murahhası Mehmed Emin Efendi
Çal Murahhası Mehmed Emin Efendi
Nazilli Murahhası Ali Zühtü Bey
Garbikaraağaç Murahhası Mehmed Hilmi
Karacasu Murahhası Mehmed Vehbi Bey
Karacasu Murahhası Mustafa Hulusi ²⁵⁰
Bozdoğan Murahhası Mehmed Mazlum Dede
Tavas Murahhası Hacı Hüseyin Efendi
Yenipazar Murahhası Kadri Kazım Efendi
Gülbeyli Murahhası Mustafa Efendi
Kadıköy Murahhası Mehmed Hilmi Efendi
Güney Murahhası Hilmi Efendi

Kaynak: Başaran, *Nazilli Kongrelerinin Ulusal Mücadeleye Katkıları*, Kuvay-ı Milliye'nin 90.Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Demirci Mehmet Efe Oturumu, ,s.144-145.

Kongrede 19 maddelik karar alınmış olup bu kararlar daha sonra İtilaf Devletleri'ne ve Heyet-i Milliye Şubelerine yollanmıştır.²⁵¹ Kongrenin toplanış amacı ikinci maddede açıkça belirtilmiştir. Ayrıca toplanış bakımından Cemiyetler Kanununa uygun toplanarak yasal bir nitelik kazanılmıştır. Diğer Heyet-i Milliyeler arasında ortak görüş, birlik ve beraberliğin sağlanması, görev dağılımı yapılarak cephelerin yönetimi kolaylaştırmak için çeşitli kararlar alınmıştır.²⁵²

II. Nazilli Kongresi'nde tam olarak toplanıldığı tarih belli değildir. Genelkurmay Başkanlığına göre Kongre 13 Eylül, Rahmi Apak'a göre 19 Eylül 1919, Bülent Tanör ise

²⁴⁷ Her kazadan kongreye delege istenmedeki amaç; Tüm bu direnişi halka mal etmektir. Böylece direnişin gücü artacak ve milli şuur kazanılarak bağımsızlığın fitili yakılacaktır.

²⁴⁸ Güneş, Güneş, *a.g.e.*, s.1260.

²⁴⁹ Aydın Umum Kuvay-ı Milliye Komutanı Hacı Şükrü Bey tarafından Heyet-i Milliye'ye gönderilen telgrafa göre kongre 6 Ağustos günü toplandığı belirlenirken diğer taraftan 8 Ağustos tarihli başka bir belgede I. Nazilli Kongresi kararları şeklinde vuku vurmuştur.

²⁵⁰ Birçok kaynakta hem Kongre hemde Heyet-i Milliye başkanı olarak karşımıza çıkmaktadır

²⁵¹ Güneş, Güneş, *a.g.e.*, s. 1260-1261.

²⁵² Güneş, Güneş, *a.g.e.*, s. 1263.

19-20 Eylül veya 23-24 Eylül tarihleri arasında toplandığı iddialarında bulunurken Esin Dayı kongrenin 23 Eylül tarihinde toplandığını söylemektedir.²⁵³ I. Nazilli Kongresi'nin 12. ve 17. maddelerinde alınan kararlar neticesinde toplanmıştır.²⁵⁴ Toplanış amacı bakımından en önemli amacı Heyet-i Merkeziye'yi oluşturmak olup bölgedeki tüm Heyet-i Milliye'leri toplayarak güney cephesinde yeni bir teşkilatlanmaya gitmek ve Alaşehir Kongresinde alınan kararlarca yeni bir düzenlenmeye gitmek amacıyla toplanmıştır.²⁵⁵

Daha önce toplanan I. ve II. Balıkesir Kongreleri bölgesel çapta olup sadece kuzey-batı Anadolu'yu ilgilendirmiştir. I. Nazilli Kongresi ise güney-batı Anadolu ile ilgili karar almış olup birbirlerine delege göndermemişlerdir. Lakin Alaşehir Kongresi ile yapılan her iki kongrede birleştirmiş ve birbirlerinin almış oldukları kararlar neticesinde kararlar verme yoluna gitmişlerdir. Bu sayede Batı Anadolu tamamen aynı fikre sahip olmuş olmuştur. Bu neticede II. Nazilli Kongresinde Nazilli Heyet-i Merkeziyesi oluşturarak bu bölgedeki tüm Heyet-i Milliyeler Nazilli Heyet-i Merkeziyesi'ne bağlanmıştır.²⁵⁶

Kongre Ali Beyzade Ali Bey'in evinde toplanmış olup Başkanlığını Antalya Temsilcisi Nuri Bey Katipliğini ise Çal Temsilcisi Müftüzade Emin Bey ve Nazilli Temsilcisi Ömer Lütfü Bey yapmıştır.²⁵⁷

²⁵³ Güneş, Güneş, *a.g.e.*, s. 1267.

²⁵⁴ Başaran, *Nazilli Kongrelerinin Ulusal Mücadeleye Katkıları*, Kuvay-ı Milliye'nin 90.Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Demirci Mehmet Efe Oturumu, s.145.

²⁵⁵ Güneş, Güneş, *a.g.e.*, s. 1267.

²⁵⁶ Başaran, *Nazilli Kongrelerinin Ulusal Mücadeleye Katkıları*, Kuvay-ı Milliye'nin 90.Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Demirci Mehmet Efe Oturumu, s.146.

²⁵⁷ Güneş, Güneş, *a.g.e.*, s. 1267-1268.

Tablo 3.3. II. Nazilli Kongresine Katılan Delegationlerin İsimleri ve Temsil Etikleri Yerler

Manisa Alaşehir Kazası	Mütevellizade Akif Bey	Mazhar Bey	Ömer Bey
Antalya Merkez	Nuri Bey	Tahsin Bey	
Denizli Apa Garbikaraağaç	Hacı Hamdi Efendi		
Nazilli Atça Nahiyesi	Abbas Efendi	Tapucuzade Ali Efendi	
Ödemiş Bademiye	İsmail Hakkı Efendi	Abdullah Efendi	
Aydın Bozdoğan Kazası	Ali Bey	Hacı Ahmetzade Süleyman Efendi	
Denizli Buldan Kazası	Hacı Rasih Efendi	Kara Ahmedzade Halil Ağa	
Burdur Merkez	Şamdanizade Osman Bey	Tayyarzade Osman Bey	
Denizli Çal Kazası	Müftüzade Emin Efendi		
Denizli Çardak	Rıza Bey	Hüsnü Efendi	
Denizli Çivril	Çorbacızade Mehmet Ali		
Denizli Merkez	Helvacızade Mehmet Emin		
Aydın Dalama	Mustafa Efendi	Hacı Hüseyin Efendi	
Isparta Eğridir	Hacı Ahmed Efendi		
Manisa Eşme	Müftü Hacı Nafiz Efendi,		
Denizli Garbikaraağaç	Mehmed Efendi	Ahmed Latif Efendi	
Isparta Keçiborlu	Köbekli Sadık Efendi	Hacı Hüseyin Efendi	
Denizli Buldan Kazası Güney Nahiyesi	Eyyüb Efendi		
Denizli Honaz	Tevfik Bey Efendi	Hoca Ahmed Efendi	
Isparta	Müfti-i Sabık Hacı Hüsnü (Özdamar) Efendi	Üçkoyunizade Ali Efendi	
Kadıköy	Mehmet Efendi	Ahmet Efendi	
Aydın Karacasu	Müftü Hulusi Efendi	Tahsin Bey	Emin Bey
Aydın Karahayıt	Küçük Mehmetağazade Mehmet Efendi		
Nazilli Kazası Kuyucak Nahiyesi	Zihni Efendi	İsmail Hakkı Efendi	
Nazilli	İlhami Bey	Ömer Bey	
Afyon Sandıklı	Ahmed Efendi		
Denizli Sarayköy	Müftü Ahmed Efendi	Hüseyin Efendi	
Nazilli Kazası Sultanhisar Nahiyesi	Ahmed Bey	Ali Zühtü Bey	
Denizli Tavas	Mehmed Kemal Bey	Hacı Ali Bey	
Muğla Merkez	Müftüzade Sadettin Bey		
Muğla Bodrum	Dede Rıfkıoğlu Fuat Bey		
Fethiye	Eski Komiser Arif Bey		
Köyceğiz	Necmettin (Aydıncı) Bey		
Marmaris	Hafız Mehmet Efendi	Milas eski Subay Emin Bey	

Kaynak: Güneş, Güneş, *a.g.e.*, s.1268.

Lakin II. Nazilli Kongresine Muğla hakkında bir bilgi içermemesi sebebiyle listenin kongreye katılanların tamamının içermediği gözlenmektedir. 3 Aralık tarihinde Nazilli Kongresi, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde alınan Sivas Kongresi kararlarını kabul ettiğine dahil telgraf çekmiştir.²⁵⁸

III. Nazilli Kongresi'nin toplanılmasına bakacak olursak; Nazilli Kongresinin 12. maddesinin hükümlerine göre her ayın ilk günlerinde kongre toplantı yapma kararı almıştı. Fakat Kongre, Alaşehir Kongresi'nin 14. maddesi kararı ile alınan ve II. Nazilli Kongresi'nin 3. Maddesince kabul edilip kurulan Nazilli Heyet-i Milliye-i Merkeziye'sinin ilk toplantısını gerçekleştirmesi sebebiyle toplanmıştır. Aslına bakacak olursak 1 Ekim tarihinde Heyet-i Milliye-i Merkeziye'sinin üyeleri ilk toplantılarını gerçekleştirecekti lakin 6 Ekim günü Nazilli'de toplanmış oldular. Bu kez toplantıya Aydın, Menteşe, Denizli, Burdur, Isparta ve Antalya livaları ile Kuşadası ve Ödemiş kazalarından birer delege katılmıştır. Bu toplantı III. Nazilli Kongresi olarak isimlendirilmiştir. Bu Kongrenin en önemli toplanma sebebi ise, kongreye katılan delege sayısı hakkında bilgi verip listenin eksik kalan kısmının tamamlamaktır.²⁵⁹

Tablo 3.4. III. Nazilli Kongresine Katılan Delegelerin İsimleri ve Temsil Etikleri Yerler

Denizli Garbikaraağaç Kazası Acıbadem Nahiyesi	Kâmil Bey	
Nazilli Kazası Atça Nahiyesi	Cemal Bey	
Denizli Buldan Kazası	Osman Bey	
Denizli Merkez	Mehmet Bey	
Afyon Dinar Kazası	Ali Rıza Bey	
Denizli Honaz Kazası	Ahmet Ziya Bey	
Denizli Tavas Kazası Kala-ı Tavas Nahiyesi	Hacı Sadık Efendi	
Aydın Karacasu Kazası	Tahsin Hulki Efendi	
Nazilli Kazası	Ömer Lütfi Efendi	
Denizli Sarayköy Kazası	Mustafa Nazmi Bey	Mustafa Bey
Nazilli Sultanhisar Nahiyesi	Ali Zühtü Bey	
Denizli Tavas Kazası	Mehmet Bey	.

Kaynak: Güneş, Güneş, *a.g.e.*, s.1271.

Ahmet Ziya Bey Başkan olarak seçilmiş ve 21 maddelik bir talimname kabul edilmiştir. Bu talimnamede maliye, teşkilat, levazım, sıhhiye, istihbarat ve teftiş encümenleri kurulma kararı alınmış olup bunların görevleri ve çalışma şekilleri belirlenmiştir. Bununla birlikte Nazilli Heyet-i Merkeziye'si inanılmaz derecede güçlenmiş

²⁵⁸ Güneş, Güneş, *a.g.e.*, s.1269.

²⁵⁹ Başaran, *Nazilli Kongrelerinin Ulusal Mücadeleye Katkıları*, Kuvay-ı Milliye'nin 90.Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Demirci Mehmet Efe Oturumu, s.147-148.

olup tüm denetimi kendine toplamıştır. Öyleki Hükümetin göndermiş olduğu telgrafları bile Nazilli'den geçirmemiştir.²⁶⁰

I. Nazilli Kongresi zaman olarak Sivas Kongresi'nden önce toplanıp bazı kararlar almış hatta Nazilli Kongresinin ve Alaşehir Kongresinin kararlarını kabul edenle Batı Anadolu'yu temsilen Sivas Kongresi'ne gönderilmiştir. 11 Eylül günü alınan kararlar neticesinde oluşturulan 16 kişilik Heyeti Temsilin altı kişinin Batı ve Orta Anadolu üzerinden seçilmesi yönünde olmuştur. 27 Ekim günü Nazilli Heyeti Milli üyelerinden Hacı Süleyman Efendi başkanlığında bir grup Sivas'a gelerek Mustafa Kemal ile görüşmüş ve Sivas Kongresinin kararlarını kabul etmiş böylece Nazilli Heyeti Milliyesi Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şubelerinden biri olmuştur.²⁶¹

Yunanlıların 22 Haziran 1920 yılında İzmir üzerinden başlattıkları taarruzu sonucunda işgallere karşı olarak savunma cepheleri oluşturulmuştur. Bunlara bakacak olursak;

- Balıkesir Cephesinde: Milli Müdafaa Vekili olan Albay Kazım Bey Kumandanlık görevini yürütüyordu.
- Salihli Cephesinde: Kumandanlık görevinde Çerkes Ethem bulunmakla beraber birliklerinin büyük bir kısmı Yozgat bölgesinde bulunuyordu.
- Nazilli Cephesi: Demirci Mehmet Efe Kumandanlık görevinde bulunuyordu.

Yunanlıların bu taarruzu sonucunda Balıkesir, Alaşehir, Nazilli ve sonrasında Bursa işgal edilmiş Anadolu'nun içlerini doğru büyük bir göç başlamıştır.²⁶²

Yunan ordusu askeri teçhizat ve teknik bakımdan daha üstündü ve sürekli olarak taze kuvvetlerle takviye ediliyordu. Kuvay-ı Milliye gönüllülerin büyük çoğunluğu ise asker kaçaklarından ve dağlarda gezen zeybeklerden meydana geliyordu. Meydana gelen bu düzensiz kuvvetleri sevk ve idare edilmesinde sürekli sıkıntılar yaşanıyordu. 24 Ekim 1920 günü başarısız olan Gediz taarruzu sonucunda düzenli orduya geçiş için hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır.

²⁶⁰ Güneş, Güneş, *a.g.e.*, s. 1272.

²⁶¹ Pancar, *a.g.t.*, s.368-372.

²⁶² Bülent Demirbaş, *Miralay Mehmet Arif Bey Anadolu İnkılabı Milli Mücadele Anıları (1919-1923)*, ARBA, İstanbul, 1987, s. 47-48.

Batı Anadolu üzerinde ilerleyen Yunan işgalleri sonucunda harekâtı idare etmesi için Ali Fuat Cebesoy Batı Cephesi Komutanı olarak atanmış bölgede bulunan bütün askeri ve milli kuvvetler emrine verilmiştir.²⁶³

Eylül ve Ekim tarihlerinde Kuvay-ı Seyyare tarafından Demirci Muharebesi yapılırken 11. ve 61. Tümenler ile Kuvay-ı Seyyare tarafından da Gediz taarruzu edilmiş bu taarruz dışında Anadolu'da sakinlik hâkim idi. Doğuda Ermenistan üzerine başarılı hareketler sonucunda Sarıkamış ve Kars alınmıştı. Tüm bu olarlardan sonra Yunanlılar karşında düzenli ordunun kurulup çarpışmaya devam edilmesi kararını Büyük Millet Meclisi tarafından alınınca seyyar kuvvetler ve eski askerlerin düzenli ve eğitimli orduya geçirilmesi çalışmaları başladı. Yeni tümenler oluşturuldu. Oluşturulan bu tümenler ise: Yarbay Atıf Bey Kumandanlığında 24. Tümen, Yarbay Mehmet Arif Bey Kumandanlığında 11. Tümen, Yarbay İzzettin Bey Kumandanlığında 61. Tümen, Binbaşı Halis Bey Kumandanlığında 23. Tümen ve Binbaşı Nazım Bey Kumandanlığındaki 4. Tümen olup bunlar haricinde Batı Cephesi emrinde düzenli bir süvari alayı, bir milli süvari alayı, birçok milli müfreze ve Kuvay-ı Seyyare adı altında bir milli süvari tümeni vardı.²⁶⁴

Düzenli orduya geçilmesiyle birlikte Kuvay-ı Milliye hemen kaldırılmamıştı. Çünkü ordunun elinde yeterli miktarda askeri teçhizat ve giyecek yoktu. Bir de oluşturulan bu birliklerin başına verilecek üst rütbeli komutanın olmayışı sebebiyle alay ve tümenler çoğu zaman binbaşılının emrine bırakılmak zorunda kalınmıştır. Lakin tüm bu imkanlar sağlanıp düzen oluşturulunca düzensiz hareket eden bu Kuvay-ı Milliye'ye karşı eski tavizler gösterilmeyerek kaldırılma yoluna gidilmiştir. Bu sırada Ali Fuat Cebesoy Moskova Büyükelçiliğine atanmış ve onun görevini batı ve güney olarak iki cepheye ayrıldı. Batı Cephesi Komutanlığına Albay İsmet (İnönü) Bey getirilirken Güney Cephesi Komutanlığına Albay Refet (Bele) Bey getirildi. Millî Savunma Bakanlığı ve Genel Kurmay Başkanlığına Mirliva Fevzi Paşa (Çakmak) tayin edildi. Bu sırada çoğu Kuvay-ı Milliyece düzenli birliklere geçmişti lakin Demirci Mehmet Efenin beş adamının Denizli'de öldürölmesi sebebiyle askeri ve mülki ileri gelenleri öldürüp asayışı bozmasıyla kendisine sürgün cezası verilmiştir. Çerkes Ethem ise önce Cephe Komutanının tanımayıp kendini doğruca Büyük Millet Meclisine bağılı olduğı öne sürmüş ardından başlayan itaatsizlikleri sonucunda 29

²⁶³ Demirbaş, *a.g.e.*, s.48.

²⁶⁴ Demirbaş, *a.g.e.*, s. 52-53.

Aralık günü Kütahya’da bulunan 189. Piyade Alayını ablukaya alarak silahlarını alıp askerleri terhis ederek isyan etmiştir.²⁶⁵

Kardeş kanı dökülmemesi için Kuvay-ı Milliye üzerine son kez barış teklifi götürülmüş kabul görülmemesi üzerine Gediz istikametinden ileri harekâtı başlamıştı. Başlatılan bu ileri harekâtı karşısında Kuvay-ı Milliye sürekli olarak geri çekiliyor, düzenli ordunun karşısına çıkmıyordu. Anadolu içinde bu isyan hareketi yaşanırken Yunanlılar²⁶⁶ bu fırsattan istifade ederek Bursa ve Uşak cephelerinden taarruza geçmişti. Daha önceden Eskişehir’i savunmak amacıyla oluşturulmuş olan İnönü mevziisine Kuvay-ı Milliye’nin dağılmaya başlanmasıyla 11. Tümen yollanmış, 70. Alay ve sahra bataryaları da trenle gönderilmiştir. 9 Ocak sabahı başlayan çatışmalar geceye kadar şiddetli bir şekilde devam etmiş Yunan ordusunun taarruzu durdurulmuştu. Gece çatışmalar durulmuş bu sessizlikten istifade sabaha kadar toplar yerleştirilmiş ve önemli noktalar güçlendirilmiştir Sabah olunca İsmet Bey İnönü’ye gelerek savaşı yakından ilgilenmiştir. Yunan ordusu birkaç gün boyunca devamlı aldığı hezimetler karşısında büyük bir alanda zaiyata uğrayarak 10-11 Ocak gecesi çekilmek zorunda kalmıştır. Yunan Devleti uzun bir zaman sonra düzensiz birlikler yerine eğitimli ve düzenli bir orduyla çarpışıyordu. Topçu ve obüs bataryalarının başarılarının karşısında geri çekilmekten başka yapacak bir şeyleri de yoktu. Düzenli ordu hem isyan eden Kuvay-ı Milliye ile hemde Yunan ordusuyla aynı anda mücadele ederek ilk zaferini elde etmiş oldu. Böylece düzenli orduya ve Meclise olan güven artmış olurken düzenli orduya geçişler hızlanmıştır.²⁶⁷

Askeri başarılar yanında siyasi başarıları da getirmiş kısa zaman içinde Avrupalı Devletler tarafından TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi) Londra Konferansına davet edilmiş, Rusya ile Moskova Antlaşması imzalanmış, İstiklal Marşı kabul edilmiş, Afganistan’la Dostluk Antlaşması imzalanmış ve Teşkilatı Esasiye Kanunu kabul edilmiştir.²⁶⁸

Ankara’yı işgal ederek meclisi ele geçirmek için saldıran Yunan ordusu, daha ilk taarruzunda Bursa’ya eli boş dönmüştü. Daha sonra Bursa’da bulunan üç fırka ve bir miktar süvari birlikleri ile yeniden taarruz için hazırlık yaptığı keşif birliklerimizce rapor edilmiştir.

²⁶⁵ Demirbaş, *a.g.e.*, s.53-56.

²⁶⁶ Yunana Devletin amacı Bilecik, Karaköy, Bozüyük ve Eskişehir’de toplu halde bulunan Türk ordusunu dağıtarak buradaki savaş malzemelerini, demiryollarını ve köprüyü tahrip etmektir. Bkz. Türk İstiklal Harbi II. Cilt Batı Cephesi III. Kısım, s.150.

²⁶⁷ Demirbaş, *a.g.e.*, s.57-64.

²⁶⁸ Türk İstiklal Harbi II. Cilt Batı Cephesi III. Kısım, s.246-269.

Düzenli ordunun Yunan ordusuna kıyasla elindeki silah ve cephanenin çok kısıtlı olmasına karşılık inancı ve imanı ondan daha üstün durumdaydı. Yunan ordusu 23 Mart gününün sabahında Bursa'dan üç fırka ile saldırıya geçmiş, ordumuz ise oyalama ve durdurma taktikleri ile Yunan fırkalarının geri çekilmeye mecbur bırakmıştı. Ardından birkaç gün sonra 26 Mart'ta tekrar saldırıya geçen Yunan ordusu İnönü'deki mevzilere doğru ilerlemiş burada karşılıklı çarpışmalar meydana gelmiştir. Yunan ordusu İnönü mevzilerini iki cepheden sarmış yoğun ateş altında tutuyordu. Bu durum karşısında 30 Mart günü sol taraftaki mevzi geri çekilmek zorunda kalmış karargâhı Çukurhisara taşınmıştı. Durumlar kötüleşmeye başlayınca İsmail Hakkı Bey ve 5. Kafkas Fırkası Kumandanı Cemil Cahit Bey'in takviye kıtalarının yetişmiş, İsmet Paşa kaybedilen mevzileri geri almış aynı gün güney cephesinden 8. ve 2. Süvari fırkası ile güney karargâhı İnönü bölgesine desteğe gelmişti. Yunan ordusu ertesi gün son bir defa daha taarruz ettiyse de yine başarılı olamamıştı. Bunun üzerine süvari birliklerimiz Yunan kuvvetlerinin üzerine doğru ilerlemeye başlayınca Yunan kuvvetleri 31 Mart akşamı geri çekilmek zorunda kalmıştır. Yunan ordusunun bir kolu daha önce Dumlupınar'dan Afyon'a doğru ilerlemişti, İnönü'deki kuvvetleri geriye çekilmesiyle buradaki birlikler hızlıca güneye doğru Yunan ordusunun önünü kesmek için ilerlemiş. Batı cephesine destek içinde Trabzon'daki 3. Kafkas Fırkası ile Samsun'daki 15. Fırkaya hareket emri verilmiş Adapazarı ve İzmit geri alınmıştır.²⁶⁹ İkinci İnönü zaferi ile birlikte Türk ordusunun eksikleri tamamlanması, askeri kuvvetleri artırılması için çalışmalar başlanılmış olup kuvvetlerin talim ve terbiyesine büyük önem verilmiştir. Tümenlerin sayısı arttığı için gurup örgütlenmesine gidilmiş, güney cephesi kapatılmış, batı cephesine önem verilmiş ve Refet Paşa Millî Savunma Bakanlığına getirilmişti. İkişer ve üçer Tümenli olan guruplar doğrudan Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya bağlanmıştı.²⁷⁰

Ordumuzun askeri zaferleri sonucunda Rusya ile yakın ilişkiler kurulurken Fransızlar Zonguldak'tan çekilmiş İtalyanlar ise Antalya'yı boşaltmıştı. Türk ordusunun art arda aldığı askeri zaferler Yunanistan'ı uluslararası alanda zora sokarken, Yunanistan'dan İzmir'e bizzat Yunan Kralı Konstantin gelip birtakım denetlemelerde bulunmuştur. Ardından alınan taarruz kararı ile önce ülke içinde seferberlik ilan edilmiş olup büyük bir taarruz için hazırlık yapılmıştır. Taarruz için dışarıdan alınan yardımlardan hariç ülke içinde de ciddi miktarda asker ve teçhizat nakleden Yunan Devleti 8 Temmuz günü Bursa

²⁶⁹ Özalp, *a.g.e.*, s.174-176.

²⁷⁰ Demirbaş, *a.g.e.*, s.74.

üzerinden Orhaneli'ye doğru büyük bir taarruz başlattır. Türk ordusu Yunan kuvvetlerini durdurmaya çalışsa da kalabalık ve teknik anlamda üstün olan bu kuvvetler karşısında geri çekilmek zorunda kaldı. Yunan kuvvetleri 23 Temmuz günü ana ordumuz ile karşılaşmış olup burada çok çetin çatışmalar yaşanmıştır. Yunan kuvvetleri tüm engellemelere rağmen Kütahya ve Eskişehir'i işgal ederken Türk ordusuna Sakarya nehrinin doğusuna çekilme emri verilmiştir.²⁷¹ Sakarya'nın doğusuna geçen orduya Yunan kuvvetlerinin saldırı ihtimaline karşı hemen birtakım tedbir alınıp güçlendirme yoluna gidilmiştir. Bu arada TBMM içinde de hararetle tartışmalar yaşanmaktaydı. TBMM'de 5 Ağustos günü yapılan bir teklifle Mustafa Kemal Paşa, 3 ay süre ile geniş yetkilerle Başkumandan olarak seçilerek askerlik görevine tekrar dönmüştür. Başkumandan Mustafa Kemal Paşa hemen Tekalif-i Milliye emirlerini yayınlatarak ordunun ihtiyacının büyük bir kısmı halk tarafından karşılandı. İsmet Paşa yerine Erkan-ı Harbiye Reisliğine Fevzi Paşa getirilmişti. Yunanlılara büyük bir darbe vurmak amacıyla diğer cephelerdeki asker ve teçhizatlar Sakarya'ya nakledilerek askerlere eğitim verilmiştir. 15 Ağustos günü Yunan kuvvetlerinin öncü birlikleri saldırıya geçmiş topçu ateşleri ile dağıtılmıştı. Yunan ordusunun asıl kısmı ise Sakarya üzerine doğru yaklaşmaktayken Türk ordusu ise kademe kademe geri çekilip yeni hatlar oluşturmaktaydı. Türk ordusunun 45 bin tüfek, 177 top ve 5 bin süvarisi varken Yunan ordusunda ise 88 bin tüfek, 300 top ve 1.500 süvarisi mevcuttu. Piyade olarak hemen hemen iki kat daha kalabalık olan Yunana kuvvetleri 20 Ağustos'a kadar taarruza geçmeyip kanatlarını güçlendirme yoluna giderken Başkumandan Mustafa Kemal Paşa ise cepheleri karargahından tanzim ve takip ediyor savunma düzeni alıyordu. 23 Ağustos günü Yunan kuvvetleri Mangal Dağına taarruz ederek Sakarya geçitlerine dayanmış gece ise Beylikköprü üzerinden Sakarya'yı geçmişti. Buradaki mevzilerin ele geçirilmesiyle esas mevzi olan Duatepe'ye kadar geri çekilirdi. Polatlı Yunan kuvvetlerinin ateşi altında kaldığı için boşaltılmak zorunda kalınmıştı. 4 Eylül günü yoğun topçu ateşinin ardından üç fırka ile taarruza geçen Yunan kuvvetlerine karşı göğüs göğüsse mücadele edilmiş. Mücadele geç saatlere kadar devam etmiştir. Buradaki cephede başarılı olamamış diğer cephelerde ise şiddetli mücadeleler yaşanmıştır. Zafer Tepe'de devam eden muharebe ve Yunan kuvvetlerinin cephe gerisindeki hareketleri devamlı takip edilmekteydi. Başkumandan Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşanın Zafer Tepe'ye gelmiş, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa bizzat Yunan kuvvetleri durumu hakkında uzunca bir süre inceleme yaptıktan sonra 10 Eylül günü Yunanlılar üzerine taarruz emri vermişti. 10 Eylül günü Duatepe üzerinden

²⁷¹ Özalp, *a.g.e.*, s.180-185.

topçu ateşi ile taarruz başlamış, burada şiddetli muharebeler yaşanmaktaydı. Türk ordusu buradaki mevzileri tek tek ele geçirip top ve cephaneleri de almıştır. Ardından Beştepeler ve Karadağ'da başlatılan taarruz sonucunda bu tepeler alınmış Yunan ordusu perişan bir halde Sakarya'nın batısına geçmeye çalışmış birçok askeride burada boğularak ölmüştür. Yunan ordusu geri çekilirken ölü, yaralı ve hastalarını savaş alanında ölüme terk etmiş, buradaki hasta ve yaralı olan Yunan askerlerinin tedavilerini de yine Türk askeri ve Hilâl-i Ahmer Sıhhiye memurları yapmıştır.²⁷² 24 Eylül günü Bolvadin ve Çay düşman işgalinden kurtarılması Türk ordusu kesin bir zafer kazanmıştır. Sakarya Meydan Muharebesi geniş bir alanda 22 gün 22 gece sürerken muharebe sırasında çok fazla kan dökülmüştü. Bu sebepten ötürü Başkumandan Mustafa Kemal Paşa tarafından “Melhame-i Kübra” olarak isimlendirilirken Türk ordusunun aydın subay kesimi bu savaşta şehit düştüğü için bu savaşa “Subaylar Savaşı'da” denilmiştir.

Yunan ordusunun çekilmesiyle arkalarında bıraktığı silah, top ve cephaneler kontrolden geçirilip kullanıma alınırken askeri seferberlik ilan edilmiş olup Türk ordusu genel bir taarruz için hazırlık yapmaktaydı. Bir taraftan taarruz için askerler eğitilirken bir taraftan kusuruz bir plan yapılmaktaydı. Türk milletinin Karlofça'dan beri geri çekilişi artık kırılmış o günden sonra ilk kez genel bir taarruz yapılacaktı.

Yunan ordusunun 200 bin tüfekli askeri, 3200 hafif makineli tüfek, bin ağır makineli tüfek, 350 top ve 10 uçağına karşılık Türk ordusunda ise 180 bin tüfekli asker, 2 bin hafif makineli tüfek, 800 ağır makineli tüfek, 300 top ve 5 uçağı varken beş kat daha fazla kılıca sahiptir. Yurtdışı ve yurtiçi basınına Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın yalandan balo, çay ziyafeti ve futbol maçlarına katıldığına dahil haberler yaptırılırken aslında gizliiden gizliye cephe ve taarruz hakkında tertibatlar yapıyordu. 26 Ağustos günü sabaha karşı Kocatepe'de Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın emri ile topçu ateşi ile başlayan taarruz 30 Ağustos'ta Dumlupınar üzerinde Başkumandanlık Meydan Muharebesi ile Yunan ordusunun çok büyük bir hezimetle sonuçlanmıştır. Türk ordusu için büyük bir zafer kazanılırken Yunan Başkumandanı Trikopolis ise birçok asker ile esir alınmıştır. Bir yandan Yunan ordusu Anadolu topraklarından atılmak için takip edilirken bir yandan da halk tarafından meydanlarda bayram havası yaşanmaktaydı.²⁷³ Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın “*Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!*” emriyle başlayan harekât 7 Eylül Aydın, 9 Eylül İzmir, 11 Eylül Bursa derken 18 Eylül günü Batı Anadolu tamamen Yunan

²⁷² Özalp, a.g.e., s.186-212.

²⁷³ Özalp, a.g.e., s.233-234.

işgalinden kurtarılmıştır. Ardından Mudanya Ateşkes Antlaşma ile Doğu Trakya atışma yaşanmadan kurtarılmış 24 Temmuz 1923 ile de Lozan Antlaşmasının imzalanmasıyla savaş resmen sona ermiştir.

4. BÖLÜM

4. AYDIN HİLAL-İ AHMER MERKEZİ'NİN FAALİYETLERİ

4.1. Balkan Savaşları Sonucunda Anadolu'ya Gelen Muhacirlere Yapılan Yardımlar

Balkan Savaşları'nın ardından Anadolu'ya ciddi anlamda Türk göçü olmuş muhacirlerin göç esnasında iâşe ve ihtiyaçlarını acilen karşılama noktasında büyük çapa gösteren Hilâl-i Ahmer kısa sürede tanınırlığını artırarak üne kavuşmuştur. Aydın vilayetinde sayıları hızla artan muhacirlerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasında zorluk yaşanması üzerine Aydın Valisi, 3 Mart 1913 yılında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nden yardım talep etmiştir. Aydın Valisi muhacirlerin sayılarının 15 bine yaklaştığını ve bir o kadar daha muhacirin gelebileceğinden bahsederek cemiyetten kurban gelirlerinin bir kısmının kendilerine verilmesini istemiştir lakin buradan elde edilen gelirlerin gazilerin tedavisinde ve bakımlarının karşılanması için ayrıldığından dolayı Dahiliye Nezareti tarafından verilmesi uygun görülmemiştir.²⁷⁴ Muhacirlerin Anadolu'da sıkıntı çekmemeleri için komisyon kurulmasına karar verilmiş olup komisyon için Dr. Rıfat Efendi görevlendirilmiştir. Komisyonun kurulması için gerekli olan maddi destek ise çeşitli yerlerden gönderilen 1.500 lira ve Tüccar Mösyö Yeniof'un desteği sayesinde olmuştur. Komisyon ilk olarak Çanakkale bölgesinde toplanan göçmenlere ihtiyaçlarının karşılamak için yardım dağıttıktan sonra²⁷⁵ Anadolu'ya gidenler içinde Aydın, Manisa, Bursa, Ankara ve Konya Hilâl-i Ahmer Merkezlerine yardım göndererek muhacirlerinin ihtiyaçlarını karşılamıştır.²⁷⁶

Balkan Savaşları'nda yaralanan ve hastalanan askerlerle beraber muhacirlerin de tedavi edilip bakımlarının yapılmasında şüphesiz Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin büyük katkıları olmuştur. Savaşla beraber seferlik başlamış, cepheye askerlerle beraber savaş için gerekli olan askeri teçhizatlar Bandırma, Mudanya, Ereğli, İnebolu, Sinop, Samsun, Giresun, Ünye ve Trabzon limanlarıyla Anadolu ve İzmir'deki demiryolları kullanılmıştır. Bundan dolayı Hilâl-i Ahmer Komisyonları bu limanlarda ve Aydın, İzmir, Manisa,

²⁷⁴ Cemal Sezer, Ömer Metin, *"Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan Savaşlarında Muhacirlere Yardımları"*, Türk Kızılay, Ankara, 2016, s.32.

²⁷⁵ Akgün, Uluğtekin, *"Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a"*, *"Yeni Belgelerin Işığında Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a"* s.185.

²⁷⁶ Ahmet Zeki İzgöer, Ramazan Tuğ, *"Padişahın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı"*, Türk Kızılay Yayınları, Ankara, 2013, s.163.

Karahisar, Eskişehir, Ankara, Konya, Ulukışla ve Pozantı durakları üzerine kurularak yardım faaliyetlerine başlamıştır.²⁷⁷

4.2. Birinci Dünya Savaşı ve Çanakkale Cephesine Gönderilen Yardımlar

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan Savaşları'nda yapmış olduğu önemli yardımları sayesinde ambarları boşalmıştı lakin halkın bu kuruma olan güveni sayesinde yeniden toplamış olduğu yardımlarla²⁷⁸ Birinci Dünya Savaşı'nda 10.000.000 lira tutarında yardım yapmıştır. Ayrıca İstanbul içinde 7 adet başta olmak üzere, Çanakkale, Suriye ve Kafkas cepheleri ile Medine, Musul ve Bağdat'ta hastaneler ve çok sayıda da dispanserler ve çayhaneler açmıştır. Yaralı askerlerin tedavileri edildikten sonra dinlenmeleri için Konya, Kayseri ve Ankara'da nekahethaneler ve aşhaneler açılmıştır. Burada günlük 45.000 kişiye sıcak yemek çıkarılmış olup savaş boyunca da 36.000.000 adet çorba ikram edilmiştir.²⁷⁹

Çanakkale Cephesi çok geniş alana yayılmadığından dolayı Hilâl-i Ahmer Cemiyet'i burada sadece bir sahra hastanesi kurmuş, yaralılarda bu sahra hastanesine taşınması için birkaç yerde menzil çayhanesi açmıştır. 9 Mart 1915 yılında Bursa ve Aydın Hilâl-i Ahmer şubeleri de bu cepheye 100'er lira yardım göndermiştir.²⁸⁰

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin gerek Balkan gereksede Birinci Dünya Savaşları'nda yapmış olduğu tüm bu yardımlar faaliyetleri savaş sonrasında da devam etmiştir. Mondros Ateşkes Antlaşması'yla beraber Vilayet-i Şarkıye'den göç eden yüz binlerce mülteciye karşı İmdat Heyetleri açıldığı gibi hastaneler ve yardım merkezleri de kurulmuştur. Buradaki sefalet içinde kalan mazlumlara iâşe ve kıyafet yardımı yapılmıştır.²⁸¹

4.3. Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezi'nin Millî Mücadele Dönemi Faaliyetleri

Mondros Ateşkes Antlaşması arkasından yaralı ve hasta askerlerin tedavisiyle yükümlü olan bu hastanelerin görevi sona ermiş ve uzun süren savaş yıllarının halk üzerinde ortaya çıkardığı yoksulluk ve sıkıntıları farklı farklı bölgelerde gidermek için İmdat

²⁷⁷ Sezer, Metin, *a.g.e.*, s.63.

²⁷⁸ Yurt genelinde kartpostal, harita, rozet gibi eşyaları satarak gelir elde etmiştir.

²⁷⁹ Sezer, Metin, Balkan Savaşlarından Millî Mücadeleye Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin Yardım Faaliyetleri(19112-1922), *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 32, S. 54, Ekim, 2013, s.172.

²⁸⁰ Çapa, "Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti, (1914-1925), s.84.

²⁸¹ Sezer, Metin, Balkan Savaşlarından Millî Mücadeleye Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin Yardım Faaliyetleri(19112-1922), s.172.

Heyetleri kurulup faaliyete geçirilmiştir. İzmir'in işgali²⁸² ile başlayan Yunan zulmünden canını kurtarmak için Anadolu'nun güvenli yerlerine doğru kaçan binlerce muhacirin tedavilerinin karşılanması, karınlarının doyurulması ve üstlerinin giydirilmesi görevinin karşılanması için Nazilli, Akhisar ve Alaşehir'de bulunan heyetlerin sözü edilen görevleri sürdürürken işgale karşı koymak üzere oluşturulan Kuvay-ı Milliye birliklerinin çarpışma sırasında yaralanan ve hastalananlarında tedavilerini karşılama görevini de yine bu heyetler üzerlerine almıştır. Az zamanda güçlenen milli kuvvetlerinin yaralıların tedavilerinin temini için Köşk ve Baylanbolu cephelerinde dört dispanser, Nazilli'de üç yüz yataklı üç hastane, Alaşehir- Akhisar cephelerinde Dördüncü ve Altıncı İmdat Heyetleri tarafından birer revir, Samanlıdağ, Kocaeli dolaylarında ki (Kocaeli-İzmit-Geyve-Adapazarı ile Lefke-Selçi-Kaynarca) cephelerinde dört seyyar doktor heyeti ile birer revir oluşturulmuş olup Güney cephesinde Kilikya dolaylarında ise Yedinci İmdat Heyeti tarafından seyyar dispanserler oluşturularak görevlerini yerine getirmişleridir. İkinci İnönü savaşına kadar bu teşkilat içinde görevini yerine getiren Hilâl-i Ahmer Kurumu, ordunun sağlık temininin ardından merkezlerde ağır yaralı hastaneleri açarak görevine devam etmiş böylece bir yandan yaralı askerleri tedavi etmiş diğer yandan mültecilerin bütün ihtiyaçlarını karşılamıştır. Hilâl-i Ahmer'in yapmış olduğu bu hizmetleri ülke genelinde herkes takdir etmiştir. Bunlara örnek olarak verecek olursak;²⁸³

Miralay Refet Bey, Umum Kumandanı Demirci Mehmet Efe, 57 F. Kumandanı Şefik Bey, Denizli Mutasarrıfı Faik Bey, Isparta Heyet-i Milliye Reisi İbrahim Bey ve Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi tarafından 2. numaralı Nazilli Hilâl-i Ahmer yaralı hastanesindeki ziyaret defterine “*Senin en büyük takdîrkârın en çok elem ve ıstırap çekenlerdir. Burada da elem çekenlerin yardımına yetiştiğini en büyük takdirle gördük ve en parlak ve insani çehrenle seni burada da tanıdık. Ebedi şükranımızı bu hatıra defterine kaydediyoruz sevgili Hilâl-i Ahmer!*” olarak yazılmıştır.

19 Mart 1920 yılında Umum Kumandanı Demirci Efe ve Miralay Refet Bey tarafından “*Eski aşınası, yeryüzündeki içtimai müesseselerin en insanisi olan Hilâl-i Ahmer'i, vatanın bu uzak ve yardımsız köşesinde tek mil şaşaasıyla bir daha görmek saadetini duydum. Yardımcısız vatandaşların elemelerini tahfife koşan bu sevgili müesseseyi*

²⁸²Ayrıca İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesiyle İstanbul'da Hanımlar Merkezinden 6 üyenin çabaları ile Yunanlılar tarafından İzmir'de zulme uğrayanlar için “İzmir Mazlumini Eytam ve Eramiline Mukavenet Heyeti” adında bir alt kurul oluşturulmuş olup bu kurul İstanbul'da konser ve piyango düzenleyerek yaklaşık 10. 000 lira toplamış ve bu paraları mazlumların ihtiyaçlarını karşılanması için İzmir'e göndermiştir. Bkz. Çapa, a.g.t., s.69.

²⁸³ Uluğtekin, Uluğtekin, a.g.e., s.103-104.

arkadaşım Demirci Efe ile beraber en büyük takdirle ziyaret ettik. Şükranımızı buraya kaydediyoruz ”diye yazılmıştır.

13 Mayıs 1920 yılında Tabip Kaymakam Ahmet Hakkı Bey, Tabip Binbaşı Osman ve 57 F. Sertabibi İsmail Bey tarafından “*Hilâl-i Ahmer’in memleketimizde yeni ve yeni olduğu kadar mükemmel olan teşkilat ve tarz-ı tedavisinde meşhud olan intizam ve ihtimamın birer numune-i bedii olan Nazilli hastanelerinde hizmetleri mesbuk meslektaşlarımıza arz-ı şükran ve minnetdari eyleriz.*” diye kaydedilmiştir.

28 Mayıs 1920 yılında İkaz Başmuharriri İzzet Ulvi Bey tarafından ise “*Hilâl: Ruhumuza halas ve istiklal nurunu serpen bir timsaldir. (Kırmızı Hilâl) altındaki şu şefkat ocağı bilumum hastalar, hudutlarda yara alanlar, hudutlardan gaddar düşmanın tecavüzüyle buralara can atan zavallı kadınlar ve masum çocuklar için pek muntazam, pek temiz, bir ilticagâh [sığınılacak yer] bulunmakla milletim namına derin iftiharlar hissettim. Şu sıralarda vatani endişeler içinde ruhuma ümit ve mefharet [övinç] doldurduğunuzdan dolayı arz-ı teşekkür bir borçtur.*” diyerek yazılmıştır.

Batı Anadolu’da Yunan işgali sırasında ve kazanılan zaferlerde halk açlık ve fakirlik içinde olmuştur. İşgal sırasında binlerce kişi Yunanlılar tarafından çeşitli işkencelere maruz kalarak bağ, bahçe, ekin tarlaları ve binlerce kasaba yakılmıştır. Millî mücadele ile birlikte halk tarlasını bahçesini bırakmış top yekûn savaşa katılmıştır. İtilaf Devletleri destekli Yunanlılar kaybettikleri savaşlar sonucunda yerleşim yerlerini ve ekin tarlalarını yakarak halka büyük zarar vermiş, böylece bölgede tahıl kıtlığı çıkmış ve yöre halkı aç kalmıştır. Yerel yetkililer yaşanan bu durumu anlatmaları için Aydın’dan İstanbul’a bir heyet göndermiştir. Heyet, İtilaf Devletleri’nin yetkilileri ile görüşmüştür. Görüşme sonucunda İtilaf Devletleri Batı Anadolu’da çeşitli incelemeler yapmak için Salib-i Ahmer Komitesi temsilcileri ile İngiliz, Fransız ve İtalyan delegelerinden oluşan komiteyi Aydın’a göndermiştir. Komite Aydın yolundaki Kumla-Gemlik bölgesinde yapmış olduğu incelemelerde duruma bizzat şahit olarak Türkleri haklı bulmuş ve Yunan Devletinin amacının Müslümanların tamamen yok ederek bölgeden temizlemek olduğunu bildirmiştir.

284

²⁸⁴ Akgün, Uluğtekin, “Hilâl-i Ahmer’den Kızılay’a”, “Yeni Belgelerin Işığında Hilâl-i Ahmer’den Kızılay’a” s. 411.

4.4. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti İmdat Heyetleri

Yunan Devleti tarafından yapılan işgaller sonucunda çok fazla kan dökülmüş olup işgal öncesi var olan hastane ve nekahethanelere ek olarak Akhisar, Alaşehir, Nazilli, Karamürsel, Adana ve Antep'te "İmdad-ı Sıhhi Heyet"leri oluşturulmuş olup bu heyetler aracılığı ile binlerce kişinin erzak ve çamaşır ihtiyacı karşılanmıştır.²⁸⁵ Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin 19 Mayıs 1919 başlayıp 24 Temmuz 1923 biten Millî Mücadele dönemi sırasında oluşturduğu imdat heyetlerine bakacak olursak;

- **Doğu Anadolu:** Trabzon, Elâzığ, Erzincan ve Erzurum Heyeti
- **Batı Anadolu:** Akhisar- Nazilli Heyeti
- **Beşinci İmdad-ı Sıhhi Heyeti:** İzmir, Alaşehir, Adana- Konya, Karamürsel, İzmit, Bilecik ve Gördes Heyeti
- **Antep ve Havalisi:** I ve II Antep Yardım Heyeti:
- **Muğla, Çine, Bozdoğan Heyeti**
- **Sakarya ve Havalisi:** Haymana, Mihaliçcik, Sivrihisar Heyeti
- **Memalik-i Müstahlasa Yardım Heyetleri** (Kurtarılmış Yerler)

4.4.1. Batı Anadolu İmdat Heyet

Batı Anadolu'da Nazilli ve Akhisar olmak üzere iki farklı imdat heyeti kurulmuş olup konumuzla ilgili olduğu için bu kısımda Nazilli İmdat Heyeti'ne yer verilmiştir.

4.4.1.1. Nazilli Heyet-i İmdadiyesi

Yunan Devleti İzmir'in işgali ile Türklere yönelik başlattığı soykırım hareketi karşısında halk malını mülkünü geride bırakıp çareyi güvenli bölgelere kaçmakta bulmuştur. Öyleki Yunanlılar savaş hukukuna aykırı olarak hastane ve Hilâl-i Ahmer şubeleri fark etmeksizin önüne gelen her yeri yakıp yıkıyor, kadın, yaşlı ve çocuk demeden herkesi öldürüp ilerliyordu.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Batı Anadolu üzerine yoğunlaşması Yunanlıların İzmir'i işgal etmesiyle başlamıştır. Mondros Ateşkes Antlaşmasına göre Ege bölgesi Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde kaldığından dolayı bu bölgedeki tek örgütlenmeyi de

²⁸⁵ Sezer, Metin, *a.g.m.*, s.174.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti yapabilecekti. Çıkar amacı gütmeyen sadece “insani hizmet” amacını taşıyan Salib-i Ahmer şube açma yetkisine sahipti. Ege’de savaş durumu gibi bir durum söz konusu olmadığından dolayı da buraya imdat heyetleri gerekli görülmemiştir. Lakin elindeki yetkiyi kendi lehine çeviren Yunan Salib-i Ahmer’i bu durumu çok iyi kullanarak kısa sürede bölgedeki örgütlenmelerini gerçekleştirmiştir. Yerli Rumlara el altından silah ve cephane yardımı yaparak Rumları bölgede güçlendirmiştir. Kiliselere ve yerli Rumlara gönderilen yardım sandıkların içerisinde silahların olduğu muhabbeti yayılınca Dr. Adnan Bey tarafından Batı Anadolu’ya Hilâl-i Ahmer heyeti gönderilme teklifi tartışılırken işgal başlamış ve işgal sonrasında gönderilebilmiştir. Kısa sürede ayırım gözetmeksizin yakıp yıkarak katliama başlayan Yunanlılara karşı Osmanlı Hükümeti’nde ses çıkarmaması karşısında mezalimliklerini artıran Yunanlılara karşı halk çareyi İtalyan işgal bölgesine kaçmakla bulmuştur.²⁸⁶ Böylelikle işgal alanını Aydın’a kadar getiren Yunanlılar karşısında Aydın’dan Çine’ye 25.000 kişinin göç etmesiyle bir çare aranmaya başlanmıştır. Göçmenler arasındaki ileri gelenler ile ihtiyar heyetinden 177 kişinin imzası ve bizzat Çine Belediyesi tarafından onaylanan bir mazbatanın Aydın Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Başkanı Hoca Esat Efendi, Aydın Belediye Başkanı Reşat Bey ve Çevirmen Şemsettin Bey ile İstanbul’a giderek Devlet yetkilileri ve İtilaf Devletlerinin elçileri ile görüşerek çare aranmıştır. Heyet ilk önce Rodos’taki İtalyan işgal Kuvvetleri Umumi Komutanı ve Rodos Genel Valisi Batsenoni ile görüşerek ardından İstanbul’a gitmiştir. Babıali ve Sarayda kabul görmeyerek geriye dönmüşlerdir. Aydın Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Başkanı Hoca Esat Efendi başkentin muhacirlere ve Kuvay-ı Milliye bakışını şu sözlerle özetlemiştir;²⁸⁷

“Elimizde Çine ilçesine sığınmış 25.000 Aydın’lı göçmen namına eşraf ve muteber kimselerle, muhtarların imza ve mühürleri taşıyan ‘mazbata’ olmasa idi, İstanbul Hükümeti bizi tevkif ile İngilizlere teslim edecekti. Mazbatanın varlığı elçiler nezdinde sözlerimizin dinlenmesine sebep oldu. Yalnız Babıâli ve saray bize bagi nazarıyla baktı. Efradımız hafiyeler ve sivil polislerce çevrilmiştir.”

²⁸⁶ Akgün, Uluğtekin, “Hilâl-i Ahmer’den Kızılay’a”, “Yeni Belgelerin Işığında Hilâl-i Ahmer’den Kızılay’a” s.257-258.

²⁸⁷ Bayar, a.g.e., s. 17-18-19.

Lakin İtilaf Devletlerinin elçileri ile görüştüklerinde Yunanlıların yaptığı mezalimler başta olmak üzere Çine'ye sığınanlara karşı bir inceleme heyeti göndereceğini ve Hilâl-i Ahmer'e yardım sözü alarak geri dönmüşlerdir.²⁸⁸

Yenigün Gazetesi'nin 17 Kasım 1919 tarihli haberine göre İzmir ve çevresinin işgali üzerine Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin milli cephelere yardım heyetleri kurulması kararı alıp gönderilmesi hakkında *Millî Cephelerde "Hilâl-i Ahmer Hey'etleri"* başlığında şu haber yer almıştır.²⁸⁹

Millî Cephelerde Hilâl-i Ahmer Hey'etleri

Her yerde her zaman iyi işler gören "Hilâl-i Ahmer" İzmir ve havâlisinin işgâl-i ma'lûmu üzerine teessüs eden millî cephelerin yardımına da yetişmiştir.

İzmir ve havâlisinde bir seyâhat-ı tedkîkiye icra eden Beyne'l-milel Tahkik Komisyonu'nun raporları, İzmir ve havalisindeki Yunan işgalinin halk ve memleket için mûcib olduğu hasâretleri kayd ve tasdik eylemiştir. Zaten bize göre bu hey'etin tahkikatına hacet olmaksızın İzmir ve havâlisindeki Yunan işgali hasebiyle ne kadar Türk ve Müslümanın yerlerinden yurtlarından olmuş, sefil ve sergerdân başka taraflara kaçmış oldukları bütün an'ane-i faciasıyla malumumuzdur. Bu hâdisâtın tevâlî-i musırrânesi üzerine Balıkesir, Manisa ve Aydın havâlisi Türk ve Müslümanları gerek muhâfaza-i can ve namus ve gerek müdâfa'a-i hukûk-ı vatan endişesiyle ayaklanmaya mecbur olduklarından bu suretle taraf taraf millî cepheler de teessüs eylemiştir. Bu badireler arasında kendisine de en yüksek ma'nâsında insani ve vatanî bir vazife terettüb eylediğini derhâl takdir eden "Hilâl-i Ahmer" dahi bütün o havâliye yekdiğerini müte'âkıb müte'addid hey'ât-ı sıhhiye göndermeye müsâra'at eylemiştir...

Batı Anadolu'ya Akhisar-Nazilli ve İzmir-Alaşehir olmak üzere iki ayrı bölgede imdat heyeti oluşturulmuştur. Gönüllü kadın hasta bakıcılarla bir an önce çalışmalarına başlamışlardır. Nazilli'de dispanserin açılmasıyla birlikte etki alanını arttıran heyet Balyanbolu, Köşk ve Yenipazar'a her biri iki yüz ellişer olmak üzere 3 dispanser daha açılmış ardından Çine'ye 50 yataklı hastane ve Koçarlı'da revir kurarak mazlumların ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Bu heyet yardım çalışmalarında dil ve din ayrımı

Akgün, Uluğtekin, "Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a", "Yeni Belgelerin Işığında Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a" s.257-258.

²⁸⁹ Kiremitçi, "Türk Basınında Millî Mücadele Dönemi Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1919-1922", 2019, Kızılay, İstanbul, s.45.

yapmadığı gibi çalışanlar arasında da farklı millet ve dine inanları barındırıyordu. Öyle ki dispanser ve hastanede Rum doktorlar çalışıyor ve yoksul Rumlara dahi gıda ve yiyecek yardımı yapılıyordu. Buna şahit olan Nazilli'deki Eczacı Yanko ve diğer doktorlar Mehmet Lütfü Bey'e bizzat bir teşekkür mektubu göndermiştir. Rumca yazılmış olan bu teşekkür mektubunun çevirisi aşağıdadır.²⁹⁰

Nazilli Hilâl-i Ahmer İmdat-ı Sıhhi Heyeti Reisi Mehmet Lütfü Beyefendi'ye

“Hadim-i insaniyet Hilâl-i Ahmer heyeti muhteremesime ve kemal-i faaliyet ve ciddiyetle teşriki mesai eyleyen etibba-yı hazırardan ecdet, Burhanettin, Vasfî, Celal ve Kemal bey ve efendilere bu müessese-i hayriyenin Nazilli'de teessüs ettiği dakikadan itibaren bila-tefrik-i cins ve mezhep biçare ve bikes hastaganın seda-yı istimdadına (imdat seslerine) şitabla şayan-ı şükran bir surette takip edilen vazife-i aliyeyi ifa etmek saadetinde izhar ettikleri asar-ı hayriyeden dolayı Nazilli umum Rum ahalisi namına en samimi teşekküratımızı takdim ve hissiyat-ı şükranımızı izhar etmeyi en büyük vezaiften addediyoruz. İlk fırsatta kalbimizi istila eden şu hissiyatımızı alenen dahi izhar edeceğimizin arzıyla ihtiramat-ı faikamızı (üstün saygılarımızı) takdim eyleriz efendim.

10 Temmuz 336 (1920)

Eczacı Sokrat Eczacı Yanko

Doktor Pandalaki Garbaloglu

Doktor Meneluis Eksenvaki

Doktor Vasilaki Balban

İstasyon memurlarından Filipaki Enestaş

Hızla ilerleyen Yunan işgali sonucuna yaralılarda ve hastalıklarda artış buna bağlı olarak imdat heyetlerinin iş yükü devamlı olarak artış olmuştur. Nazilli'ye gelen 70.000 kadar göçmenler cami, medrese ve boş evleri tamir ettirilip yerleştirilerek barınma sorunu çözülmüş ihtiyarlarının karşılanması için de merkez depodan 50.000 parça çamaşır, kışlık battaniye-yorgan ve diğer ihtiyaçlarını bir an önce temin edilmiştir.²⁹¹ Yunan kuvvetlerini dispanser ve hastaneleri yakarak yıkarak ilerlemeleri üzerine yerlerini sürekli değiştirmek zorunda kalmışlardır. Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili, Sağlık ve Sosyal Yardım

²⁹⁰ Akgün, Uluğtekin, “Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a”, “Yeni Belgelerin Işığında Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a” s.375-376.

²⁹¹ Uluğtekin, Uluğtekin, a.g.e., s.137.

Bakanlığı adına heyete görevlerinin sona ermeden önce azimli çalışmalarından dolayı bu teşekkür mektubunu göndermiştir.²⁹²

Hilâl-i Ahmer Beşinci İmdat-ı Sıhhi Heyeti Riyasetine

“İlim ve fennin fezail-i müşfikanesini Nazilli ve civarındaki muhacirine en maddi lekşillerde ve en insaniyetkarane bir mebzuliyet ve ulviyetle takdime muvaffak olarak, oralaradaki binlerce muhtac-ı muavenet vatandaşlarımızın müsaide-i imkân valalarıyla rüfeka-yı mesailerine kalbi ve samimi teşekkürlerimi takdim etmekte pek derin bir haz-ı ruhi duymaktayım. Hürmet ve takdirlerimin bütün arkadaşlarıma tebliğine delalet edilmesini bilhassa rica ederim.

4.4.2. Beşinci İmdat-ı Sıhhi Heyeti

Eylül 1919 yılında bir başkan,²⁹³ üç doktor, bir stajyer ve birkaç hastabakıcı ile görevine başlayan Beşinci İmdat Heyeti, Yunan mezaliminden etkilenen mazlumların sağlık sorunlarıyla ilgilenmek için bir dispanser kurmuştur.²⁹⁴ Nazilli'nin mülteci nüfusu 70 bini geçmesi üzerine ilk kez burada kurulan Beşinci Nazilli İmdat-ı Sıhhi Heyeti, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin çabaları ile Akhisar'dan başlayan yolculuk Salihli, Alaşehir, Sarayköy hattı boyunca sürerek nihayetinde varılmıştır. Başkanlığını Mehmet Lütfü Bey'in üstlendiği bu kurul kısa zaman içinde Nazilli'ye vararak bir an önce mazlumların sağlık, gıda ve kıyafet gibi temel insani ihtiyaçlarını karşılanması yolunda çalışmalarına başlamıştır.²⁹⁵ Heyette görevli olan doktorların göndermiş olduğu raporlarda Yunan zulmünden dolayı kaçan yaklaşık 100 bin kişinin sıtma ve çeşitli sefaletlerle iç içe olduklarını belirtilmiştir. Öyle ki Dr. Behçet Bey, 27 Ağustos tarihli yazısında görmüş olduklarını aşağıdaki gibi betimlemiştir.²⁹⁶

“...Nazilli'ye muvâsalatımız günü derhal Aydın müftüsü efendinin riyâset ettiği Aydın Muhâcirîni İstimdâd Cemiyeti ile temas edilerek muhâcirînin mikdarı ve sâkin oldukları mahaller öğrenilerek, ertesi gün de derhal icâb eden muâvenete başlandı.

²⁹² Akgün, Uluğtekin, “Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a”, “Yeni Belgelerin Işığında Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a” s.376-377.

²⁹³ Akgün- Uluğtekin Beşinci Nazilli İmdat-ı Sıhhi Heyetinin 13 Ağustos 1919 yılında Dr. Mehmet Lütfü Bey başkanlığında kurulduğunu belirtmektedir. Bkz. Akgün, Uluğtekin, “Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a”, “Yeni Belgelerin Işığında Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a”, s.375.

²⁹⁴ Mesut Çapa, 14 Ağustos günü Akhisar -Salihli – Alaşehir- Sarayköy istikametiyle yola çıktıklarını ve 24 Ağustos günü Nazilli'ye geldiklerini belirtir. Bkz. Çapa, “Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)”, Türkiye Kızılay Derneği, 2010, Ankara, s.144.

²⁹⁵ Karakuş, a.g.t., s.172.

²⁹⁶ Çapa, a.g.e., s.144.

Nazilli, Sarayköy, Denizli-Çine taraflarında mevcûd olan muhâcirîn, Aydın ve civarının Yunan kuvvetleri tarafından işgal ve ihrâkı üzerine fîrar eden ahâli-yi İslâmiyeden ibarettir. Aydın'ın üçte ikisi ile civarında mevcud 60'ı mütecâviz karyenin tamamıyla ihrâk ve tahrib olduğu, yetmiş bini mütecâviz ahâli-yi Müslimenin Nazilli, Denizli, Dinar, Yenipazar, Dalama, Çine'ye hicret ederek bunlardan on bin kadar biçarenin açlık ve hastalıktan vefat ettiği İstimdâd Cemiyeti'nin tanzim etmiş olduğu rapordan ve azâsının ifâdâtından müstebân olmakla, ateş ve kurşun yağmuru altında katliamdan fîrar eden ahâli her manası ile çırlıçıplak. Yalnız üzerlerindeki elbiseleriyle evlerini, köylerini, mallarını terederek kurtulabilmişdi... Belediyede, hükümette para yok, ahâli-i belde tamamıyla lâkayd. Velhâsıl, muhâcirîn için istimdâd edilecek hiçbir yer yok..."

İzmir muhacirlerine yardım etmek üzere Akhisar'a gönderilen heyet Nazilli'deki muhacirlerin de yardıma muhtaç olduğunu öğrenince birer doktor ve hasta bakıcıyı yeterli miktarda ilaçla beraber bölgeye yollamıştır. Dr. Necdet Bey'in Nazilli'de gördüğü olayları Hilâl-i Ahmer Cemiyeti genel merkezine bir rapor hazırlayıp göndermiştir. Gönderilen bu raporda Aydın Müftüsü'nün başkanlığında yerel bir dernekle beraber çalışarak yöredeki binlerce kişinin çırlıçıplak, aç ve sefalet içinde yıkık dökük harabelere ve camilere sığınıp yaşamaya çalıştığını belirterek üstlerini dahi örtecek ne bir battaniye ne de bir yorganın olduğunu bu sebeple sayıları on binleri bulan mazlumların çeşitli hastalıklardan vefat ettiğini geri kalanının ise biçare yavaş yavaş ölmekte olduğunu yazmıştır. Buradaki muhacirlere çok acil yardım gönderilmesini talep edilmiştir. Ayrıca Dr. Necdet Bey hastalıklara şifa olmak için çalışmalara başladığını bu sebeple bir an önce kinin ve arsenik bileşenleri ile kalp ve akciğer hastalıkları için ilaç gönderilmesini talep etmiştir 12 Eylül 1919 yılında Vakıf gazetesinde yer alan haberde buradaki durumu "Nazilli'deki Muhacirlerin Feci Hâli" başlığı ile ayrıntılı olarak şöyle ele alınmıştır.²⁹⁷

Nazilli'ye ulaşıldığı gün Aydın müftüsünün başkanlık ettiği Aydın Muhacirin-i İstimdâd Cemiyeti ile irtibat kurulmuş ve muhacirlerin sayıları, yaşadıkları mahalleler tespit edilmiş olup ertesi gün gerekli yardımlar başlanmıştır. Nazilli, Sarayköy, Denizli, Çine taraflarında var olan muhacirlerin Aydın ve çevresinin Yunan kuvvetleri tarafından işgali ve yakılması üzerine kaçan Müslüman halkı olduğunu belirtilmiştir. Aydın ilinin üçte ikisi civarında mevcut altmışından fazla saldırılan köylerin tamamı ile yakılıp zarar gördüğünü bu sebeple 70.000'den fazla kişinin Nazilli, Denizli, Dinar, Yenipazar, Dalaman, Çine'ye

²⁹⁷Kiremitçi, a.g.e., s.276-277.

gittiğini bu gidenlerden 10.000 kadarının yolda açlık ve hastalıktan öldüğünü İstimdâd Cemiyeti'nin hazırlamış olduğu raporda ve üyelerinin ifadelerinde yer almıştır.

Haberde halkın her anlamda çırılçıplak olduğunu sadece üzerindeki kıyafetleriyle malını, mülkünü bırakıp canlarını kurtarabildiklerinden bahsederken, Nazilli'deki camilerde, bakımsız medreselerde, boş hanlarda ve terkedilmiş evlerde yaşayan 500 kişiden fazla ailenin vücutlarını örtecek ne bir yorganın ne de bir battaniyenin olmadığını ve açlık içinde kıvrandıklarını yazarken bu insanların yüzde sekseninde sıtma nöbetleri içinde ateşler içinde yandığını, çocukların ise yüzlerinin sapsarı kesildiğini, karınlarının şiştiğini, açlık ve pislik içinde kaldıkları için ölmekte olduklarını yazmıştır.

İlk başlardan muhacirler bulundukları belediyelerden düzensiz kişi başına beşer kuruş günlük alırken bugünlerde ise belediyede ve hükümette para olmadığı için hiçbir şey verilmemiştir. Sadece İtalyanlar Çine taraflarında hastalara baktıkları gibi un, pirinç, çay, şeker ve kahve yardımında bulunduğunu ve bu yardımlarını da devam ettirdiklerini yazmıştır. Yenipazar bölgesindeki durumun ise Çine bölgesinden daha kötü olduğu belirtilirken insanların daha yoksul ve acınacak durumda olduğunu çoğu kişinin ağaç altlarında ve tarlalarda uyduklarını aynı zamanda halkın yüzde sekseninin sıtma hastalığının olduğunu belirtmiştir. Halkın üzerindeki çamaşırdan ve elbisesinden başka bir şeyi olmadığını Nazilli ve çevresinin gündüzleri çok sıcak gecelerinin serin olduğunun kışları ise daha soğuk olacağından bu insanların durumunun daha kötü olacağından bahsedilmiştir. Aynı zamanda bölgede bulunan Hilâl-i Ahmer hastanesinin ağır hastalara ve yaralılara baktığını acil olarak ilaç, kinin, arsenik ve bronşit gibi hastalıklarda kullanılacak ilaçlar gönderilmesi İzmir Muhâcirîne Mu'âvenet Heyeti Etibbâsından Necdet Bey tarafından istenmiştir.

Sihhiye Müfettişi Rafet Cafer Bey, Sihhiye Müdürü ve Hilâl-i Ahmer heyeti hemen devreye girerek Nazilli ve çevresinde incelemelerde bulunmak için yola koyulmuş Karahisar ve Nazilli güzergahındaki köylerin hepsinde sıtma hastalığı vuku bulmuş olduklarını görmüşlerdir. Sıtma hastalığının şifası için gerekli olan kinin bulunamaması ve karaborsaya düşmesinden dolayı kilosunun da 100 liradan fazla olmasına neden olmuştur.²⁹⁸ Kinin bulunması için acil olarak yazışmalar yapılmış ve sonucunda 5 kilo Söke şubesine, 5 kiloda Aydın çevresinde muhtaç kişiler için Aydın Hilâl-i Ahmer merkezine kullanılmak

²⁹⁸ Çapa, *a.g.e.*, s.144.

üzere ve Aydın dispanserlerine yeterli miktarda eczay-ı tıbbiye ve kinin yardımı yapılmıştır.²⁹⁹

Nazilli Heyeti'nin kurulduğunda aynı zamanda bölgeyi incelemek için gelen İngiliz heyeti de Dalama köyünde incelemelerde bulunuyordu. Yunanlıların Batı Anadolu'da sebep olduğu felaketleri yakından görmüşler ve bu durum karşısında yerel halka ve mültecilere alakadar olarak burada bir donanımlı dispanser kurmuştur.³⁰⁰ Kurulan bu dispanser hariciye ve iç hastalıkları bölümlerinde birkaç ayda yapmış olduğu yararlı işler karşısında Nazilli Belediyesi Reisi, Millî Mücadele'nin devam ettiği sırada Beşinci İmdat Heyeti'ne aşağıdaki teşekkür mesajını göndermiştir.³⁰¹

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Riyaset-i Aliyyesine

Hilâl-i Ahmer Cemiyet-i Muhteremesinin lütfen izam buyurduğu beşinci İmdat-ı Sıhhi Heyeti iki ayı mütecaviz bir müddetten beri masai-i fevkaladesi ve mebzulen sarf ve tevzi ettiği edviye ve mualecatıyla ahval-ı umumiye-i sıhhiye üzerinde pek bariz ve meşkur bir tesir icra etmiş ve umumun azim minnet ve şükranını celp eylemiştir. Bu şefkatli ve alicenap müessese, bikes ve bivaye binlerce muhacirin ve hastagana iade-i sıhatle onları memleket ve millete nafi birer uzuv haline getirmiştir. Bilumum muhacirin ve ahali bu müessese-i insaniyeyi himaye-i tacdaranesi ile payedar-ı gark-ı şeref kılan zat ı akdes-i mulukanenin devam-ı ömr ü afiyet-i hilafetpenahileri dua-yı vacibü'l-edesanı ifa ve müessisin ve hadimin-i muhteremesine azim minnet ve şükranlarını iblağ ederler. Onların bu hissiyat-ı ubudiyet ve şükranını arz ve beyanına vasıta olmağla kesb-i fahr eylerim efendim.

27 Teşrin-i sani 335 (1919 Nazilli Belediye Reisi (mühür) (imza)

Nazilli'nin mülteci nüfusunun 100 bin kişiyi geçmesi üzerine faaliyetlerine bu bölgede ağırlık veren Hilâl-i Ahmer Cemiyeti merkez deposundan alınan 50 bin parça çamaşır, battaniye ve yorgan dağıtmıştır. Bunun yanında Aşair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından gönderilen büyük miktardaki yardım malzemeleri de İmdat Heyeti tarafından halka dağıtılmıştır. Gelen mültecilerin büyük çoğunluğu yerleştirildikten sonra

²⁹⁹ Uluğtekin, Uluğtekin, *a.g.e.*, s.416-417.

³⁰⁰ Akgün, Uluğtekin, "Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a", "Yeni Belgelerin Işığında Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a" s.375.

³⁰¹ Akgün, Uluğtekin, *a.g.e.*, s.259-260.

kara kış gelmeden bölgedeki cami, mescit ve terk edilmiş evlerin tamirâtı yaptırılarak hazırlık yapılmıştır.³⁰²

Yine Aşair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesince Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin açmış olduğu hastanelerin dışında Nazilli ve Çine'ye ek olarak üç hastane daha açılmıştır. Açılan bu hastaneler belli süre hizmetine devam etmiş olsada sayıları yüz binleri geçen mültecilerin yerleştirilmesi ve bunların yaşamını devam ettirebilmesi için gereken iâşe ihtiyaçlarının masraflarının artması sebebiyle bu üç hastanenin idaresi ve personelinin Muhacirin Müdüriyeti tarafından Nazilli İmdat Heyeti altına alınmasını istenmiştir. Hastanelerin Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne bağlı olarak hizmete alınmasıyla, Nazilli İmdat Heyeti, Hilâl-i Ahmer Başkanlığı'ndan hastanelerin hizmete sokulabilmesi için gerekli masrafların temini için 800 bin lira istemiş lakin istenen paranın daha sonra Muhacirin Müdüriyeti tarafından gönderilmesi üzerine istenen bu parayı göndermemiştir. İmdat Heyeti hastanelerde yeniden yapılanmaya giderek görev dağılımı yapılmıştır. Hastanede yer alan doktorlardan Doktor Şefik Bey Çine Muhacirin hastanesine, Ziya Bey Balyanbolu dispanserine gönderilmiştir. Nazilli İmdat Heyeti idaresince var olan hastaneler ve dispanserler aşağıda listelenmiştir.³⁰³

- Nazilli'de 250 yataklı hastane ve iç- dış hastalıklarına bakan iki dispanser
- Çine'de 50 yataklı hastane ve ek olarak dispanser
- Koçarlı'da 10 yataklı revir ve dispanser
- Yenipazar'da dispanser
- Köşk'e dispanser
- Balyanbolu'da dispanser
- Söke dolaylarına ise yirmişerli sekiz yataklı dispanser açılmıştır.³⁰⁴

Millî Mücadele dönemi diğer sağlık alanındaki faaliyetlere bakacak olursak;³⁰⁵

- Akhisar İmdat Heyeti şehir merkezine bir dispanser ve hastane açmıştır. Belediyenin 14 yataklı hastanesinin 100 yataklıya çıkarılmasıyla meydana bu hastane gelmiştir.

³⁰² Karakuş, *a.g.t.*, s.172.

³⁰³ Karakuş, *a.g.t.*, s.172-173.

³⁰⁴ Kiremitçi, *a.g.e.*, s.297.

³⁰⁵ Sezer, Metin, *a.g.m.*, s.174-175.

- Alaşehir ve Salihli’de birer dispanser açılmıştır. Daha sonrasında bu şehirlere ek olarak 100 yataklı 2 hastane daha kurulmuştur.
- Nazilli’de ise bir dispanser açılmış daha sonrasında 200 yataklı bir hastane ek olarak faaliyete girmiştir.
- Geyve İmdat Heyetine bağlı bir yer olan Eşmeye 150 yataklı bir hastane
- Adapazarı’na da 100 yataklı bir hastane
- Eskişehir’e 100 yataklı bir yararı hastanesi
- Konya şehrine 200 yataklı ağır yaralılar için bir hastane

23 Nisan 1920 yılında TBMM’nin açılmasıyla birlikte Anadolu’da bulunan bütün kurumların İstanbul’la olan ilişkisini kesmesini istemiş. Hilâl-i Ahmer’in Ankara- İstanbul arasında ikilem arasında kalmıştır. Adnan Adıvar Sağlık Bakanı olmasıyla Hilâl-i Ahmer heyetleri ve etkinlikleri TBMM tarafından kanalize edilemeye başlanmıştır. Ayrıca Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’ne uluslararası antlaşmalarla tanınan ayrıcalıklar, diğer ülkelerden gelen yardımlar ve bu yardımların da dağıtılması mesuliyeti verilmiştir. Verilen bu yeni mesuliyetten yararlanmak için Birinci (Trakya), Dördüncü (Akhisar), Beşinci (Nazilli) ve Altıncı (Alaşehir) İmdat ve yardım heyeti TBMM ile bağlantı kurmuş ve bu heyetlerin aylık 12. 000 lirayı bulan giderleri karşılanmıştır.³⁰⁶

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin merkezinin İstanbul’dan Ankara’ya değiştirilmesiyle bütün şubeler yeni merkeze bağlanmıştır. Cemiyet sadece sivil vatandaşlara yönelik çalışmamış olup ordu ve sıhhiye içinde birtakım faaliyetlere girişmiştir. Polatlı, Biçer ve Çay’da birer çayhane ve sıhhiye istasyonları kurularak bir an önce hizmete sokulurken yaralıların naklinin gerçekleştirilmesi içinde İstanbul’dan 22 adet hasta otomobili askeriye’nin sağlık teşkilatına verilmiştir. Yine ordu için 22.000 liralık sağlık malzemesinin yanında 20 yataklı hastane için gerekli çamaşır ve levazım, 15.000 yün üst içlik ve yeleğin yanında 20.000 metre Amerikan bezini de tedarik etmiştir.³⁰⁷

Batı Cephesi’nde yapılan savaşlar sonucunda her iki tarafta esir almıştır. Lakin alınan esirler ve davranış biçimleri arasında büyük farklar vardır. Türklerin elindeki esirler sadece savaş alanlarından esir edilen askerler olup Anadolu’da oluşturulan birkaç kampa gönderilirken Yunanlılar ise hem savaş alanındaki askerleri hemde işgal sırasında savaşa

³⁰⁶ Akgün, Uluğtekin, “*Hilâl-i Ahmer’den Kızılay’a*”, s.271-272.

³⁰⁷ Sezer, Metin, *a.g.m.*, s.175-176.

katılmamış sivil halkı esir ederek Yunanistan'a kampa göndermiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tam bu konuda devreye girmiş olup hem Yunanlıların elindeki Türk esirlerin hayatta kalmalarını ve durumlarının iyileştirilmesi için büyük çaba gösterirken hemde³⁰⁸ Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde oluşturulan diğer kamplarındaki esirlerle de ilgilenmiştir.

Tablo 4.1. Beşinci İmdat Heyeti'ne Bağlı Hastanelerin Genel Olarak Sayısal Tablosu

Sene	Devren	Giren				Çıkan			
		Yeniden Gelen	Yekûn	Şifayab	Vefat Eden	Sair Suretle	Naklen	Yekûn	Taht-ı Tedaviye
1920	66	642	708	565	76	61	6	708	
1921	175	1973	2148	1354	167	273	288	2082	66
	241	2615	2856 ³⁰⁹	1919	243	334	294	2790	

Kaynak: Uluğtekin, Uluğtekin, *a.g.e.*, s.140 -141.

Tablo 4.2. Beşinci İmdad-ı Sıhhi Heyeti Dispanserlerinin 336 ve 337 Senelerine Ait İstatistikleri

Esami	336 Senesi	337 Senesi	Yekûn
Köşk Dispanseri	1142	?	1142
Söke Dispanseri	?	3498	3498
Çine Dispanseri	664	7406	14046
Koçarlı Dispanseri	8084	2833	10917
Yeni Pazar Dispanseri	8415	5220	13635
Bozdoğan Dispanseri (4 Aylık)	72	1812	1884
Bağarası Dispanseri (4 Buçuk Aylık)	?	2120	2120
Dinar Dispanseri	5038	1557	6595
Denizli Dispanseri	?	3372	3372
Burdur Dispanseri	10699	11593	22292
Antalya Dispanseri	?	4088	4088
Nazilli Dispanseri	5409	?	5409
Balyanbolu Dispanseri	1235	?	1235
Yekûn	46734	43499	90233

Kaynak: İsmail Hacıfettahoğlu, "Millî Mücadele Hilâl-i Ahmer Türkiye Büyük Millet Meclisinin Teşkilinden Sakarya Zaferine Kadar İcraat Raporlu 23 Nisan 1920-23 Eylül 1921", Türkiye Kızılay Derneği, Ankara, 2007, s 124-125.

Nazilli'den sonra Çine, Yenipazar ve Koçarlı'da 250'şer yatak kapasitesine sahip dispanserler kurulurken³¹⁰ Koçarlı'da ise 10 yataklı revir kurularak faaliyete geçmiştir. 23 Nisan'daki Yunan taarruzunda Batı Cephesi Denizli'ye taşınmasıyla Nazilli hastanesi Dinar'a nakil oldu. Birkaç ayın sonunda 50 yataklı hastane ve gelen mülteciler içinde dispanser kuruldu. Bunlara ek olarak 50 yataklı hastane daha açılarak 1921 yılının ortalarına kadar (2 yıl) çalışmalarına devam ederek 28.855 yaralı ve hastaya hizmet verirken

³⁰⁸ Kaya, *a.g.e.*, s.466.

³⁰⁹ Akgün ve Uluğtekin bir başka kitabında bu sayıyı 28.855 olarak göstermiştir. Bkz Akgün, Uluğtekin, "Yeni Belgelerin Işığında Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a" s.376.

³¹⁰ Kurulan bu dispanserlere ek olarak Murat Uluğtekin; Bağarası, Balyonbolu ve Köşk nahiyyelerini diğer eserlerinde kurulan yerler arasına göstermiştir.

dispanserler ise yaklaşık 90.233 kişiyi tedavi etmiştir.³¹¹Beşinci İmdat Heyeti ve Dispanserleri Eylül Rumi 1335 (1919) ile Rumi 1 Eylül 1337 (1921) arasında 77.325 lira harcama yapmıştır.³¹²Ayrıca Mart Rumi 1336'dan (1920) Kasım Rumi 1337'e (1921) kadar Söke halkından 119, Söke'de Morali Hilâl-i Ahmer Şubesi'nden 148 lira 50 kuruş, yardım parası teslim almıştır³¹³

4.4.3. Muğla, Çine, Bozdoğan Heyeti

1922 yılının ortasına kadar Menderes nehrinin güneyi İtalyanların işgali altında olduğu için bu bölgede yaşayanlar göç etmemiş olup hatta Aydın ve çevresinde de buraya çokça muhacir gelmiştir. İtalyanların bölgedeki askerlerini çekmesi ile başlayan Yunan işgali Bozdoğan, Muğla ve çevresindeki yaşayanları göçe mecbur etmiştir.

Bölgede bulunan İmdat Heyetleri'nin görevleri eskidiği için heyetler geriye dönmüş yeni gelen muhacirlerin sıkıntı ve ızdırap çekmemeleri için Çine, Bozdoğan, Bağıras, ve Yenipazar bölgelerine ikişer doktor ve memurdan oluşan heyet ile Koçarlı'ya ise 3'er doktor ve memurdan oluşan yeni bir heyet gönderilmiştir. Oluşturulan bu yeni heyetler yeterli miktardaki battaniye, çamaşır ve sağlık malzemelerini Ankara'dan alarak Muğla Hilâl-i Ahmer Merkezi'nce muhtaç sahiplerine dağıtmıştır. Ayrıca bu heyetlere aşhane açılması içinde 13.000 bin lira nakit para gönderilmiştir.

Denizli ve Antalya bölgelerinin çevrelerinde bulunan Hilâl-i Ahmer merkez ve şubelerinin gelirleri de ayrıca Muğla ve civarında malını mülkünü bırakıp canını zor kurtaranların ihtiyaçlarının karşılanması için kullanılmıştır. Muğla'da aşhane kurulmuş mültecilere sıcak yemekler dağıtılmış diğer bölgelere sığınan yerlerde ise 31. 000 kilo un dağıtılmıştır. Çine, Bağıras, Bozdoğan ve Yenipazar bölgelerine gönderilen heyet 2 ay zarfında 6.154 kişiyi tedavi etmiştir. Koçarlı'da ise muhtaç kişilere gerekli yardımlar yapılmış, yaralıları tedavi edilmiş ve hastalara ilaçlar dağıtılmıştır. Heyetler bulunduğu süre boyunca 6.190 parça çamaşır ve battaniye dağıtmıştır.³¹⁴

³¹¹ Uluğtekin, Uluğtekin, *a.g.e.*, s.140.

³¹² Hacıfettahoğlu, *a.g.e.*, s.119.

³¹³ Hacıfettahoğlu, *a.g.e.*, s.95-106

³¹⁴ Uluğtekin, Uluğtekin *a.g.e.*, s. 155.

4.4.4. Memalik-i Müstahlasa Yardım Heyeti

Uşak-Afyon, Bilecik-Eskişehir, İzmir-Manisa, Aydın, Balıkesir-Bursa heyetleri olup ayrıca Doğu Trakya da İmdat Heyeti açılmamıştır. Bölgeye ayriyeten yardımlar yapılmış olup tüm masrafları Hilâl-i Ahmer tarafından karşılanmak üzere Edirne, Tekirdağ, Kırklareli; Keşan ve Çorlu'ya hastane olmak üzere Vize'de dispanser açılarak hizmete girmiştir. İstanbul'un işgal edilmesiyle birlikte Genel Merkezle irtibatı kopan Trakya, Akhisar, Nazilli ve Alaşehir Ankara'yla irtibat kurarak savaş alanına gönderilmiştir.³¹⁵

4.4.4.1. Aydın Heyet-i İmdadiyesi

Memalik-i Müstahlasaya bağlı olarak kurulan Aydın Heyet-i İmdadiyesi, 1922 yılında beş doktor ve üç memurdan oluşup Aydın ve Söke bölgelerine mazlumların yaralarını sarmak için gönderilmiştir. Aydın ve çevresi Batı Anadolu içinde en fazla düşman istilasına ve tahribata maruz kalan bölgedir. Öyleki dört kez düşman işgalinden geri alınmak için sürekli olarak savaşılan bu bölgede yıkılmadık bir tek köy kalmadığı gibi yollar bile tahribata maruz kalarak yararlanılamayacak duruma gelmiştir. Bir yandan şiddetli soğuklar diğer yandan yolsuzluk ve nakliye sorunu sebebiyle bölgeye eşya gönderimi zorlaşmıştır.³¹⁶

Aydın Heyet-i İmdadiyesi; Aydın, Nazilli ve Değirmencik bölgelerine birer dağıtım merkezi, genel muayene ve eczane açmıştır. Bu merkezlere uzak konumda kalan yerlere de ayrıca dağıtım merkezi kurulmuş, hasta ve yaralılarında tedavi etmek için vagon içinde seyyar dispanser yapılmıştır. Yapılan bu seyyar dispanserler hat boyunca sürekli gezerek yardım görevini yerine getirmiştir. Merkezdən dokuz ay boyunca sürekli eşya ve malzeme takviyesi gönderilmiş olup saha faaliyetlerinde 82.500 felaketzedeye dağıtımda bulunulmuş ve dispanserlerde 20.497 hastayı tedavi etmiştir.

³¹⁵ Akgün, Uluğtekin, “Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a”, “Yeni Belgelerin Işığında Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a”, s.366.

³¹⁶Uluğtekin, Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 159.

Tablo 4.3. Aydın Heyet-i İmdadiyesine Ait Erzak ve Çamaşır Dağıtım Tablosu

Erzak	Çamaşır	Kilo	Kutu	Adet
Dakik (Un)		193.457		
Fasulye		43.043		
Pirinç		180		
Süt Hülâsası(Tozu)			283	
Kibrit			134.346	
	Don, Gömlek ve Mintan			24.636
	Fanila			10.293
	Elbise			21.073
	Entari			7.684
	Kadın ve Çocuk Çamaşırı			12.057
	Çorap			20.703
	Eldiven, Başlık vs.			7.877
	Ayakkabı			907
	Kürk			863
	Pösteği			1.848
	Muhtelif Çamaşır Eşyası			5.056
	Yorgan			6.255
	Battaniye			9.831
	Kilim			47
	Hasır			680

Kaynak: Uluğtekin, Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 159-160.

4.5. Büyük Taarruz sonrası Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin Yardımları

26 Ağustos günü Afyon Kocatepe’de başlayan Büyük Taarruz harekâtı ile Yunan ordusunun büyük bir kısmı imha edilmiş, Yunan Başkomutanı Trikopis de esir alınmıştır. Ardından Başkomutan Mutfaka Kemal, 1 Eylül 1922 tarihinde, I. ve II. Ordu birliklerine “*Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz’dir. İleri!*” emrini vermesiyle başlayan Yunan kaçıışı, Türk ordusunun kovalamasıyla kısa zaman içine işgal edilen yerler tek tek kurtarılmaya başlanmıştır. Türk ordusu; 1 Eylül Uşak, 2 Eylül Eskişehir, 3 Eylül Nazilli, Simav, Salihli, Alaşehir, Gördes, 6 Eylül Balıkesir, Bilecik, 7 Eylül Aydın, 8 Eylül Manisa, 9 Eylül İzmir, 11 Eylül Bursa ve nihayet 18 Eylül gününde Anadolu tamamıyla düşman işgalinden temizlenip kurtarılmıştır. Yunan kuvvetleri kaçarken arkasında bıraktıkları köyleri, şehirleri, tarım arazilerini ve yerleşim yerlerini yakıp yıkarak hasar vererek çekilmiş bu sayede hem zaman kazanmış hemde kaybettikleri savaşın intikamını bu yolla almaya çalışmıştır.³¹⁷

Aydın’ın Yunan işgalinden kurtarıldığı haberlerine yer veren yurt içindeki gazeteler, Yunan ordusunun kaçarken dahi harabeye çevirdiği yerleşim yerlerinden, yapılan katliamlardan ve kadın, çocuk ve yaşlı demeden masum insanları canlı canlı yaktıklarını

³¹⁷ Akgün, Uluğtekin, “Hilâl-i Ahmer’den Kızılay’a”, “Yeni Belgelerin Işığında Hilâl-i Ahmer’den Kızılay’a” s385.

yazmıştır. Düşmanın çekildiği kasaba, köy ve yerleşim yerlerinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti hemen üç sağlık heyeti göndererek insanların yardımlarına koşmuştur.³¹⁸

12 Eylül 1922 tarihli Babalık Gazetesi'nin haber başlığında bu olaya şöyle yer verilmiştir. Aydın'ın kahraman ordumuz tarafından geri alınmış olduğunu ve kurtarılmış yerlerden alınan haberlerde Yunan ordusunun askerlerini geri çekilip kaçmaya mecbur bırakıldığından bahsederken bu çekilme sırasında yörede bulunan halka karşı vahşice cinayetler işlediğini yazmaktadır. Ayrıca bu çekilme sırasında binlerce silahsız masum insanı da diri diri yakarak barbar bir millet olduklarını kanıtlamışlardır. Tarumar olan köy ve kasabaların tekrar mamur edilmesi için Hilâl-i Ahmer Cemiyeti hemen devreye girerek bir an önce bölgeye 3 Sıhhiye Heyeti göndermiştir. Gönderilen bu heyetlerden birincisi Uşak ve çevresine, ikincisi ise Eskişehir ve dolaylarına giderken son olarak da Aydın ve çevresine yakın olması sebebiyle İstanbul Merkez-i Umumisi tarafından üçüncü heyet gönderilmiştir. Heyetlere yeterli miktarda çamaşır, kıyafet, ilaç, tıbbi malzeme ve nakit para verilerek gerekli olan yerlerde aşhane ve dispanserler açarak insanların hem yeme, içme ve sağlık gibi sorunları ile ilgilenmiş hemde insanların güven içinde barınacakları yerleri tamir etmiştir. Cemiyet üç haftada içinde 200. 000 lira değerinde erzak, kıyafet ve tıbbi malzemeyi dağıtmıştır. Hilâl-i Ahmer tarafından gerekli görülmesi takdirde tekrardan takviye gönderilmesi kararı alınmıştır.³¹⁹

13 Eylül 1922 Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi haberinde ise Aydın'daki durumun çok kötü olduğunu İstanbul'dan Aydın'a gidecek olan heyetin Aydın'a varıncaya kadar Muğla'da bulunan heyetin bir an önce Aydın'a gitmesini Ankara Murahhaslığı tarafından istenmiş ve Ziraat Bankası tarafından 10. 000 lira gönderilmiştir.³²⁰

17 Ekim 1922 tarihinde Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Aydın Vilayeti Heyet-i Merkeziyesi tarafından Ankara Hilâl-i Ahmer Murahhaslığına gönderilen telgrafta İzmir, Aydın ve Manisa livalarında bulunanların durumları hakkında İzmir Hilâl-i Ahmer Heyeti ve Manisa mebusları tarafından yardım istenmiştir. İzmir Hilâl-i Ahmer Heyet-i

³¹⁸ Ayrıca düşmanın çekilirken bıraktığı hasarın giderilmesi için bölgeye gelen Dersaadet Hilâl-i Ahmer Cemiyeti görevlilerine Batı Cephesi Komutanlığınca kolaylık sağlanması istenmiş ve Sıhhiye ve Muâvenet-i İctimâiyye Vekâleti Vekili tarafından şu telgraf çekilmiştir; “*Düşmanın Garbî Anadolu ric'ati esnâsında tahrîb ve ihrâk eylediği memleketler ahâlîsine yardım etmek üzere Dersaadet Hilâl-i Ahmer Cem'iyyeti tarafından i'zâm kılınacak üç heyetin karaya çıkmalarında müşkilât gösterilmemesi ve kendilerine teshîlât-ı mümkünenin ibrâzı husûsu Dahiliye Vekâlet-i Celîlesi'yle Garb Cephesi Kumandanlığı'na iş'âr kılınmış olduğunu hürmetlerimle memleketine ibrâzı husûsu Dahiliye Vekâlet-i Celîlesi'yle Garb Cephesi Kumandanlığı'na iş'âr kılınmış olduğunu hürmetlerimle arz eylerim efendim.*” Fî 16 Eylül sene 1338. Bkz. Kiremitçi, a.g.e., s.183.

³¹⁹ Kiremitçi, a.g.e., s.157.

³²⁰ Kiremitçi, a.g.e., s.203-204.

Merkeziyesinden Hüsnü, Saruhan Mebusu Mustafa Necati, Saruhan Ömer Lütfü ve Saruhan Mebusu Reşad Beyler tarafından gönderilen bu telgrafta İzmir, Saruhan, Aydın livaları toplamında 300. 000 fazla felaketzede olduğunu bu kişilerin karınlarının doyurup barınacak bir yerlerinin olmadığı için yersiz yurtsuz kaldıklarını ve Hilâl-i Ahmer'e sığındıklarını belirtip bu sığınmacıların ihtiyaçlarının karşılanması için büyük çaba harcadığı lakin sadece günlük ihtiyaçlarının karşılanabildiğini söylerken kışın başlamasıyla havaların soğuyup yağmurun şiddetlendiği bu günlerde felaketzedelerin içinde bulunduğu kötü duruma bir çare bulunulması ve İstanbul heyetinden yatak, yorgan, battaniye, kereste ve çivi istenmiştir.³²¹ Ayriyeten Kasım ayına gelindiğinde ise İzmir Hilâl-i Ahmer'i tarafından Aydın hatları üzerindeki şehirlerin ahalisine büyük çapta kıyafet ve çeşitli malzemeler ile otuz bin lira para göndererek halkın ihtiyaçlarının karşılanmasında destek olmuştur.³²²

Nitekim büyük zaferler kazanılmasıyla vatan düşman işgalinden kurtarılmış nihayet yurt genelinde tahrip olmuş yerlerin imarı, halkın kalıcı olarak iskanı ve iaşesi gibi diğer ihtiyaçlarının karşılanması noktasında, başta Hilâl-i Ahmer olmak üzere TBMM, ordu ve diğer sivil toplum kuruluşları büyük bir özveri ile çalışmalarına başlamıştır. Öncelikle İzmir-Aydın-Manisa; Uşak-Ayon; Bilecik-Eskişehir; Balıkesir-Bursa'da yardım heyetleri oluşturulmuş, çeşitli ilaçlar ve tıbbi malzemeleri ile halkın iaşesinin karşılanması için çeşitli temel gıda maddelerin yanında, giyecek ve çeşitli ev eşyaları gönderilmiştir. İşgal sırasında harabeye dönen bölge için TBMM'de raporlar hazırlanıp teklifler sunulmuş. Arkasından Batı Anadolu bölgesine Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Ankara Murahhassası Ömer Lütfü Bey'i yollanmıştır. Ömer Lütfü Bey gerekli tetkikleri yaptıktan sonra bölge için birtakım kararlar alınmıştır. Alınan kararlarda ise; “9, 10, 11, 12 ve 13. İmdat-ı sıhhî heyetleri adıyla Batı Anadolu'nun çeşitli yerlerine gönderilen heyetlerin faaliyetleri Nisan 1923 tarihine kadar uzatıldı. Her heyet faaliyet alanındaki muhtaç halkın isimlerini kapsayan bir defter tutacak; 12 yaşından büyük olanlara ayda 10 kilo, küçüklere ise 5 kilo buğday dağıtılacaktı. Buğday verilmediği takdirde 10 kilo buğday yerine 9 kilo, 5 kilo yerine de 4,5 kilo un verilecekti. Aşhanelerde haftada yalnız üç defa yemek dağıtılacaktı. Bir kişiye verilecek yemekte 125 gram un veya kuru sebze, 50 gram et, 5 gram sadeyağ ve 5 gram tuz bulunacaktı. Yine aynı kararda heyetlere yeniden; 30.000 yorgan ve battaniye, 30.000 kat çamaşır, 5.000 takım

³²¹ Ed. Hamdi Genç, “Kızılây Arşivi Belgelerinde Savaşlar(Trablusgarp- Balkan- Millî Mücadele)”Kızılây, ,2019, Ankara, s.287-288.

³²² Yeni Yozgat gazetesi, Sayı: 62.

erkek elbisesi, 5.000 çocuk elbisesi, 30.000 çift çorap, 10.000 çift çarık, 6.000 kalın fanila, 1.000 pamuklu ve 4.000 kadın elbisesi veya kumaş gönderilecekti."³²³

On Birinci Aydın Hilâl-i Ahmer İmdat-ı Sıhhi Heyeti 23 Eylül 1922³²⁴ yılında Messageries şirketine ait Pierre Loti Vapuru ile İzmir'den Aydın'a gitmek için yola koyulmuştur. Bu heyeti oluşturan kişiler ve görevlerine bakacak olursak; Doktor Kemal Bey Sertabib, Doktor Alimcan Bey Tabib, Doktor Ahmed Nabi Bey Tabib, Eczacı Safvet Bey Eczacı, Fuat Bey İdare Memuru, İdare Memuru Muavini görevinde ise Hakkı Bey vardır. Heyet muhtaç kişiler için yanlarında getirdiği 29 sandık ecza-yı tıbbiye malzemesi, 62 sandık elbise ve çamaşır, 7 sandık porselen takımları, 40 balya çamaşır, 500 çuval un, 500 adet hasır ve 400 adet tavayı burada dağıtmıştır.³²⁵

İmdat heyetleri Mayıs 1923'e kadar yaklaşık 9 ayda 523.000 lira bulan yardım tutarı ile insanların hem sağlık hem de psikolojik ihtiyaçlarını karşılayarak normal hayata adaptasyonlarını sağlamaya çalışmış ve geriye dönmüşlerdir.³²⁶

Anadolu'nun düşman işgalinden kurtuluşundan sonra 17 Mayıs 1923 yılında Hilâl-i Ahmer gazetesinde yer alan habere göre Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Batı Anadolu'daki yapmış olduğu binalar şöyledir;

Aydın, Manisa, Akça, Nazilli, Salihli, Germencik ve Burhaniye'de toplam 416 mesken

Aydın ve Manisa'da toplam 78 odayı kapsayan 6 pavyon

Manisa'da 8 odalı bir pavyon

Nazilli'de 8, Manisa'da 84, Salihli'de 100 haneye kereste verilmiş olup toplam 1400 mesken yapımı devam etmiştir.

Alaşehir'de inşaat başlanılmış.

Ilgın ve Burgaz köylerinde 35 mesken yapılmıştır.³²⁷

³²³ Sezer, Metin, *a.g.m.*, s.176-177.

³²⁴ Sinob gazetesinin 26 Eylül ve 27 Eylül 1922 tarihli haberlerinde İzmir, Aydın ve Bursa için oluşturulan Birinci Aydın Hilâl-i Ahmer İmdat Heyet-inin gerekli eşyalar ve nakitle beraber 26 Eylül günü İzmir'e doğru yola çıktığını belirtmektedir. Bkz. Sinob Gazetesi, Sayı:311 ve 314.

³²⁵ Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, Cilt2, S.16, s.477-478.

³²⁶ Akgün, Uluğtekin, "Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a", "Yeni Belgelerin Işığında Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a" s385.

4.6. Memleketlerine Dönen Mültecilere Yardımları

Anadolu'nun tamamen düşman işgalinden temizlenmesinden sonra evlerine dönmek isteyen mülteciler geriye hiçbir şey bulamamış yardımlarına Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti'nin ve Muhâcirîn Müdüriyeti yetişmiştir. Düşman işgalinden temizlenen yerlerde binlerce ev, camii, medrese gibi diğer yerleşim yerleri yakılıp yıkılmış durumdaydı. Evleri yıkılan binlerce insanın daha fazla açıkta kalmaması için bir an önce barakaların yapımına başlanmıştır. Hilâl-i Ahmer, Cemiyet olarak bölgede en ihtiyaçlı yerlere başta olmak üzere 2.000- 3.000 arasında mesken yapmayı planlamıştır. Bu konu ile ilgili 15 Kasım 1922 tarihinde Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde "Hilâl-i Ahmer 3000 Ev Yapıyor" başlığı altında habere yer verilmiştir. Haberde tahribata uğramış yerlere daha önceden beş heyet gönderildiğini ve bunların faaliyetleri hakkında söz edilirken, Aydın, Manisa, Uşak, Bandırma ve Bilecik bölgelerinden yeni raporlar istenmiştir. Bölgelerden gönderilen raporlarda hem yardım heyetlerinin hemde sağlık heyetlerinin görevlerini yerine getirdiklerini belirtilirken bir yandan yanlarında bulundurdıkları battaniye, çamaşır ve kumaş gibi eşyalar ile temel erzakların dağıtılmasıyla ilgilendiklerini diğer taraftan dispanserlerde bulunan heyetlerin de birçok hastayı muayene ettiği ve hastaları tedavi ettiği yazmaktadır. Aydın ve Nazilli'de gelen 12. İmdad Heyeti en ihtiyaçlı üç mahallede dispanser açmış ve yanlarında getirmiş olduğu 100 çuval fasulye, 250 çuval un, 2.000 takım elbise, 4.000 takım çamaşır ayakkabı ve birçok eşyayı da ihtiyaç sahiplerine dağıtmıştır. Ayrıca ihtiyaç sahipleri tespit edilecek olup bu kişiler için her ay büyüklere 10 kilo ve 12 yaşından küçüklere ise 5 kilo buğday dağıtılacaktır. Bugüne kadar dağıtılan tüm miktarlara ek olarak kış ayının gelmesiyle birlikte ortaya çıkan ihtiyaçlar içinde 30.000 battaniye, 30.000 yorgan dağıtırken daha sonra 30.000 takım çamaşır, 10.000 çift çarık 30.000 çift çorap, 4.000 çocuk elbisesi, 5.000 elbise, 7.000 fanila ve pamuklu daha dağıtılmıştır. Dispanserler ise hastaların tedavileri için ilaç vermeye devam edecekler ve yakın köylere de ihtiyaç olması halinde çalışacaklardır. Tüm bunların yanında İmdad Heyetleri halkın barınma ihtiyaçlarıyla da ilgilenecek olup meskenlerin inşasının yapılması içinde Hilâl-i Ahmer Müfettişi Umumisi Müderris Doktor Celaleddin Muhtar Bey'in bilgi birikiminden yararlanılmıştır. Kısmen İstanbul ve mahallerinden alınan malzeme ile ihtiyaçlı yerlerin inşasına başlanmıştır. Daha büyük mesken inşası için İstanbul Hilâl-i Ahmer Merkez-i Umumi tarafından ihtiyaçlar temin edilmiştir. Böylece Hilâl-i Ahmer 3.000 kadar meskeni gerek tamir gereksede yeniden inşa ederek yaklaşık 15.- 20.000 kişiyi iskân etmiştir.

³²⁷ Sezer, Metin, *a.g.m.*, s.177-178

Hilâl-i Ahmer Müfettişi Umumisi Celaleddin Muhtar Bey'in katıldığı Sıhhiye ve Muavenet İçtimaiye Vekili Doktor Rüşdi Bey ve Umur-ı İçtimaiye Müdürü Doktor Muhyiddin Celal Bey'in yanında alınan karara göre yardım için görevlendirilen İmdad Heyetleri Rumi 1339 (Miladi Nisan 1923) yılına kadar bulundukları bölgelerde halkın sağlıkla ilgili sorunlarını, erzak ve eşya gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere vazifelerine devam edeceklerdir.³²⁸

Hilâl-i Ahmer ile mülteci olan halkın geriye sevkleri, yerleştirilmeleri ve harap olmuş şehirlerin yeniden imarı için Aralık 1922 yılında büyük bir özveri ile çalışmaya başlanmıştır. Bunun için gerekli olan bütün inşaat malzemeleri, ustaları ve memurları İstanbul'dan temin eden Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, 6 aylık zaman diliminde çok büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Batı Anadolu'da 25.000 kişiyi barındıracak toplam 5. 834 baraka ve mesken in 2.252 tanesi bizzat Hilâl-i Ahmer tarafından yapılmıştır.3.582 tanesi ise inşaat malzemesi karşılanmak üzere mesken sahibi olacak kişi tarafından yapılmıştır.

³²⁸ Kiremitçi, *a.g.e.*, s.197-198.

Tablo 4.4. Hilâl-i Ahmer Tarafından İnşa Edilen Yerlerin Konumları ve Kullanılan Malzemelerin Miktarları

Mahalli	İnşaat Adet	Tevziat Adet	Kereste Miktarı			Çivi Adet	Menteşe Adet	Saç Adet	Muşamba Top	Cam
			Dm	M	Adet					
Aydın	325	560	96	704	55457	4511	1447	3447	117	880
Burhaniye	130	557	675	467	33615	1903		400		
Nazilli	160	226	603	752	21460	1307	140	984		
Karapınar	96	128	574	132	9938	473	101	662	15	
Germencik	72	136	235	191	11193	842	60	900		40
Umurlu		171	202	8	7624	393		300		65
Sultanhisar		101	262	38	3527	116				
Atça	200	145	930	232	17164	1426		300		
Köşk	18	145	220	96	1744	437	76	250		33
Manisa	313	127	130	493	35605	2534	1050	2585	16	939
Turgutlu	270	30	481	330	23086	1238		1778		428
Ahmetli	45	155	223	109	7277	348	350	67		104
Urganlı	22	45	504	50	4485	541	24	300		
Soma		75	962	60	4554					
Eşme		641	194	72	4589					
Salihli	304	237	196	379	26493	1727	150	906	30	537
Alaşehir	270	103	859	338	20284	1786	608	825	20	107
Toplam	2252	3582	7346	4131	294310	19582	4010	13704	198	3150

Kaynak: Uluğtekin, Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 163-164.

Tablo 4.5. Hilâl-i Ahmer Tarafından Dağıtılan Malzemeler ve Miktarları

Mahalli	Kazma	Kürek	Çadır	Orak	Alet Edevat	Müstamel Kereste	Kapı ve Çerçeve	Sap
Aydın	3870	1115	92	41	148			
Burhaniye	810	359	24					
Nazilli	619	470	3					
Karapınar	150	100						
Germencik	150	250						
Umurlu	400	100						
Sultanhisar	240	65		41	65			
Atça	1450	550	1					
Köşk	100	40	1	35				
Manisa	2226	861	154			2250	140	1894
Turgutlu	496	73	9			3026	39	393
Ahmetli	100	40	5			2383		
Urganlı	198	33					31	70
Soma								
Eşme						310		
Salihli	10		2					
Alaşehir	155	57	25			3874	75	
Toplam	11074	4113	316	117	357	11843	285	2357

Kaynak: Uluğtekin, Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 164-165.

4.7. Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezi'nin Diğer Yardımları

4.7.1. Germencik Taşkını

16-17 Ekim 1925 yılında Aydın Germencik'te meydana gelen taşkında 140 evin yıkıldığı ve 3.000 kişinin yardıma muhtaç olduğu haberi alınınca Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezi tarafından 500 lira nakit para, 100 çadır ve 500 takım çamaşır yardımında bulunulmuştur. Ayrıca İzmir Şubesi tarafından 1.000 lira nakit para, 80 çadır, 500 takım çamaşır, 2.000 battaniye, 1.000 palto, 250 çift çorap, 100 yatak, 100 yorgan, 1.000 kıyie ekmek, yeterli miktarda peynir, sağlık araç gereçleri ve özel memurlar vasıtasıyla dağıtılmıştır.³²⁹ Buna ek olarak iki vagon giysi ve erzak daha gönderilmiştir.³³⁰ Ayrıca Bergama Şubesi tarafından da 13.035 lira yardım gönderilmiştir.³³¹

4.7.2. İmam Köyü Yangını

Aydın ili Efeler ilçesine bağlı İmam köyünde çıkan yangın sonrasında yardıma muhtaç ailelere Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezi tarafından 35 takım çamaşır, 35 battaniye ve 35 kaput (palto) dağıtılmıştır.³³²

4.7.3. Aydın Memleket Hastanesi Yardımı

Genel Merkez tarafından gönderilmiş olup Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezi'nce faaliyeti sürdürülen dispansere ait toplam değeri 4.000 lirayı bulan eşya ve malzemeler Aydın Memleket Hastanesi'ne gereklilik üzerine 1925 yılında verilmiştir.³³³

4.8. Dışardan Gelen Yardımlar

4.8.1. Aydın Muhacirlerine İstanbul'da Yapılan Yardım

1920 yılının ikinci yarısından itibaren Aydın ve dolaylarından İstanbul'a gelen 600 göçmenin Gülhane Parkı, İbrahim Paşa ve Sultanahmet camilerinde barınmış ve bu

³²⁹ Uluğtekin, Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 414.

³³⁰ Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, Cilt.6, S. 51, s.2514.

³³¹ Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, Cilt.7, S. 63, s.3102.

³³² Uluğtekin, Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 531.

³³³ Uluğtekin, Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 416.

göçmenler için seyyar aşhaneler kurulup hizmete girmiştir 1921 yılının başına kadar yemek dağıtılmış ve çeşitli mahallelerde de 64.000 ekmek dağıtılmıştır.³³⁴

4.8.2. Muğla Merkezi'nin 1921 -1922 Yılı Yardımları

1921 yılının Nisan ayında İnkılap Gazetesi sahibi Bahaddin Bey, tüccarlardan Terzizade Hakkı Bey, Manifaturacı Nuri Bey, Doktor Hüseyin Bey, Kökçüoğlu Osman Bey'in idare heyetinin oluşturduğu 1921 ve 1922 seneleri sürecinde toplanan 5.136 liranın 850 lirasını Ankara delegeliğimize gönderirken geriye kalan parayı ise Ankara delegelilerimizden gönderilen 1300000 kuruş ile başlangıç Aydın ve daha sonraları Söke ve Kuşadası muhacirlerine ve ihtiyaç sahipleri için harcanmıştır.³³⁵

4.8.3. Antalya Merkezi'nin Yardımları

Antalya'nın savaş alanına yakınlığı durumundan dolayı askeri hastanelerin eksiklerinin tamamlanması için Aydın ve Nazilli dolaylarından bu bölgeye göç edenlerin gıda ve sağlıkla ilgili sorunları yerel hükümet hastanelerin acil ihtiyaçlarını karşılamak için büyük çaba harcayan merkez heyeti bu amaçla 1.365.926 kuruş harcamış gider idaresi içinde Hadd-i Nizam Dairesinden 197.330 kuruş harcamıştır.³³⁶

³³⁴Uluğtekin, Uluğtekin, *a.g.e.*, s.166.

³³⁵Uluğtekin, Uluğtekin, *a.g.e.*, s..225.

³³⁶Uluğtekin, Uluğtekin, *a.g.e.*, s. 208.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezi'nin kuruluş tarihine bakıldığında incelenen arşiv malzemelerinde ve araştırma eserlerinde kesin olarak bir tarihe rastlanmamıştır. Çıkan bir yangın sonucu Aydın Kızılay Şubesi'ne ait tüm belgelerin yandığı ve sonrasında taşınma sürecinde kalan belgelerin kaybolduğu iddia edilmektedir. Elimizdeki belgelerin yetersizliği ve bu belgelerde verilen bilgiler arasındaki ihtilaftan dolayı Aydın Hilâl-i Ahmer'in kuruluşuna dair net bir bilgi bulunamadığından Cemiyetin kuruluş tarihi tahmini olarak ön görülmektedir. Buna göre Batı Anadolu'daki pek çok Cemiyet şubesinin kuruluş tarihi olan 1877 yılı Aydın Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin kuruluş yılı olarak düşünülebilir.

II. Meşrutiyet'in ilanından önce faaliyetlerine ara verdiği bilinen Cemiyetin Meşrutiyet'in ilanı ile beraber merkez ve taşra şubelerinin tekrardan faaliyete geçtiği görülmektedir. Aydın Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin de, bu tarihten önce kurulup kurulmadığı bir tartışma konusu olsa da, II. Meşrutiyet'ten sonra kesin olarak faaliyete geçtiği anlaşılmaktadır. Rumi 31 Kanun-ı Evvel Sene 1328 (M. 13 Ocak 1913) tarihli bir evrakten hareketle bu tarihte kesin olarak faaliyette olduğu söylenebilir. Bu tarihte Balkan Savaşları sebebiyle Aydın, İzmir, Manisa, Karahisar, Eskişehir, Ankara, Konya, Ulukışla ve Pozantı durakları üzerine Hilâl-i Ahmer Komisyonları kurularak yardım faaliyetlerine başlamış ve Aydın ve çevresine gelen muhacirlerin iâşe, barınma, giyim ve yerleştirilmesinde büyük katkıları olduğu belgeler ışığında anlaşılmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarında katıldığı savaşların yenilgiyle sonuçlanmasının yol açtığı siyasal ve sosyo-ekonomik çöküntü toplumsal bir buhranı da beraberinde getirmiştir. İmparatorluk bu yaşanan olumsuz koşullara çözüm bulmak adına pek çok girişimde bulunmuş olsa da kayda değer çözümlere ulaşamamıştır. Uzun bir savaş ve yıkımın sonunda yaşanan I. Dünya Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu'nu ciddi bir sivrilmaya sürüklemiştir. I. Dünya Savaşı'nda İmparatorluğun yaralarını sarmada Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin önemli bir misyon üstlendiği görülmektedir. Aydın Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin ise I. Dünya Savaşı'nın önemli cephelerinden olan Çanakkale Cephesi'nde aktif rol üstlendiği, yaralı askerlerin tedavi sürecinde ve cepheye ayni ve nakdi yardımların ulaştırılmasında önemli bir görevi yerine getirdiği bilinmektedir.

I. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan, özellikle Batı Anadolu'nun işgali sürecinde Hilâl-i Ahmer Cemiyetlerinin önemli bir misyon üstlendikleri bilinmektedir. 27 Mayıs 1919

tarihinde Aydın'ın Yunan askeri güçleri tarafından işgali ve bölge halkına karşı baskı ve şiddet uygulayarak bölgeyi terk etmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Daha sonra ise bölge halkına karşı katliamlar başlamıştır. Yunan ordusu ve yerli Rum çeteleri ilerledikçe köyleri, evleri ve camileri yakarak ekin alanlarına büyük zararlar vermiş, bunun sonucunda kısa zamanda büyük bir göç dalgası başlamıştır. Katliamdan kurtulmayı başaranlar daha güvenli yerlere kaçarlarken göç etmeyi başaramayanlar ise Yunan ordusu elinde katledilmişlerdir. Kurtulabilen muhacir ve mültecilere karşı hemen Aşâir ve Muhâcirîn Müdüriyet-i Umûmiyesi ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından yardım çalışmaları başlatılmıştır. Batı Anadolu üzerine gönderilen bu yardım heyetleri ise Batı Anadolu, Beşinci İmdad-ı Sıhhi Heyeti, Muğla, Çine ve Bozdoğan Yardım Heyetleri'nden oluşmaktadır. Bölgenin kurtarılmasından sonra da Memalik-i Müstahlasa ve 9, 10, 11, 12 ve 13. Hilâl-i Ahmer İmdad-ı Sıhhi Heyeti yardımlarına devam etmişlerdir.

Aydın'da katliamdan kurtulmayı başaraabilen halk köy, kasaba ve şehir merkezlerinin büyük bir kısmı yanmış olduğundan dolayı yıkık dökük camii, mescit, harabe evlerde veya ağaç kovuklarına sığınarak hayatta kalmaya çalışmıştır. Bölgeye gelen yardım heyetleri mültecilerin sevk ve iskanı için önemli girişimlerde bulunmuşlardır. Bölgenin işgalinden kurtarılmasına kadarki süreç boyunca Hilâl-i Ahmer Cemiyetine sığınan muhacir ve mültecilerin başta sağlık ve gıda olmak üzere giyim ve mesken ihtiyaçlarını karşılayarak çeşitli yardımlar yapmışlardır. Bu yardımlar, Batı Anadolu'nun işgalden kurtulmasından sonra da mültecilerin tekrar memleketlerine geri dönmesiyle ve bölgenin tekrar imarı ve iskân süreçlerinde de devam etmiştir.

Yunan işgaline karşı Kuvay-ı Milliye ile başlayan direniş, düzenli orduların kurulması ile birlikte çok daha büyük bir savunma mücadelesine dönüşmüştür. Bu süreçte düzenli ordu kumandanlığına Ali Fuat Cebesoy, Batı Cephesi kumandanlığına İsmet İnönü, Güney Cephesi kumandanlığına Refet Bele atanmıştır. Kazanılan mücadele neticesinde Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde düşman işgalinden kurtulunmuştur. Kurtuluşun ardından Yunanlıların verdiği zararı giderme adına tahkikatlar yapılmış ve bölgeye acilen yardım heyetleri gönderilmiştir. Meclis tarafından gönderilen bu yardım heyetleri çalışmalarına hızlı bir şekilde başlamıştır.

Geniş bir alanda vuku bulan Yunan işgalinin neticesinde net kayıp rakamlarına ulaşmak mümkün olmasa da kayıt altına alınan resmî belgelerde Güney mıntıkası olarak adlandırdığımız Nazilli, Köşk, Tavas ve Uşak bölgelerine toplamda 100.000'den fazla

muhacir gelirken Kuzey mıntıkası olarak adlandırdığımız Balıkesir- Bandırma, Edremit ve Soma'ya ise 40.000'den fazla muhacir göç etmiştir. İzmir ve Aydın'ın işgal edilmesiyle resmi raporlara tespit edilebilen 140.000 Müslüman Türk evlerini ve yurtlarını bırakarak göç etmek zorunda kalmışlardır. Lakin işgallere karşı Kuvay-i Milliye'ye girip mücadele katılanlar ve farklı bölgelere göç edenler kayıt altına alınamamış bu rakamlara onları da dahil edersek bu rakam 400. 000 civarında olmuştur.

Aydın Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin yardımları bunlarla sınırlı kalmamış memleketin yeniden ihyası içinde elinden geleni yapmıştır. Gerek topladığı yardımlarla gereksede düzenlediği yardım etkinlikleriyle birçok kamu binası ve ev inşa etmiştir. Millî Mücadele sonrasında memleketlerine geri dönen insanların gerek duyduğu bütün yardımları genel olarak karşılamıştır. Ayrıca İmam Köy yangını, Germencik taşkını gibi doğal afetlerde de yardımlarını ulaştıran Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bu tarihten sonra memleket genelinde meydana gelen doğal afetlerde maddi ve manevi birçok yardımı afetzedelere ulaştırmıştır.

6. KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Kızılay Arşivi

Kızılay Arşivi 1236/130.

Kızılay Arşivi 1236/130.1.

Kızılay Arşivi 1236/60.

Kızılay Arşivi 1236/60.1.

Kızılay Arşivi 14/332.

Kızılay Arşivi 1429/9.

Kızılay Arşivi 1429/9.1.

Kızılay Arşivi 209/128.

Kızılay Arşivi 209/128.1

Kızılay Arşivi 209/147.

Kızılay Arşivi 209/148.

Kızılay Arşivi 209/148.1

Kızılay Arşivi 209/96.

Kızılay Arşivi 27/174.

Kızılay Arşivi 27/32.

Kitaplar

Aker, Ş., *İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali*, S.45, İstanbul Askeri Matbaası, 1937.

Akgül, S. Karal, M., Uluğtekin, *Hilâli Ahmer 'den Kızılay'a*, TDV Yay.Mat.Tic.İşl. Yayıncılık, Ankara, 2002.

Akgül, S., M., Uluğtekin, *Yeni Belgelerin Işığında Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a*, C. I, Başak Matbaacılık, 2020, Ankara.

Bayar, C., *Bende Yazdım*, Cilt 6, Sabah Yayınları, İstanbul 1997.

Bayar, C., *Bende Yazdım*, Cilt 7, Sabah Yayınları, İstanbul 1997.

- Berber, E., *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922 (Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı)*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997,
- Çapa, M., *Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*, Türkiye Kızılay Derneği, 2. Baskı, Ankara, 2010.
- Demirbaş, B., *Miralay Mehmet Arif Bey Anadolu İnkılabı Millî Mücadele Anıları (1919-1923)*, ARBA, İstanbul, 1987.
- Genç, H., *Kızılay Arşivi Belgelerinde Savaşlar(Trablusgarp- Balkan- Millî Mücadele)*, Kızılay, ,2019, Ankara
- Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi*, II. Cilt Batı Cephesi III. Kısım, Genelkurmay Başkanlığı Yay., 2. Baskı, Ankara, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi 1994
- Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi*, II. Cilt, Batı Cephesi I. Kısım, Genelkurmay Başkanlığı Yay., 2. Baskı, Ankara, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi 1994.
- Gökbel, Asaf, *Millî Mücadelede Aydın*, Çoşkun Matbaası, 1964, Aydın.
- Hacıfettahoğlu, İ., *Millî Mücadele Hilâl-i Ahmer Türkiye Büyük Millet Meclisinin Teşkilinden Sakarya Zaferine Kadar İcraat Raporlu 23 Nisan 1920-23 Eylül 1921*, Türkiye Kızılay Derneği, Ankara, 2007,
- İzgöer, A. Z., Tuğ, R., *Padişahın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, Türk Kızılay Yayınları, Ankara, 2013.
- Kiremitçi, “*Osmanlı Gazetelerinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti*”, Kızılay, İstanbul, 2018.
- Kiremitçi, M. Y., *Türk Basınında Millî Mücadele Dönemi Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1919-1922*, 2019,Kızılay, İstanbul.
- Özalp, K., *Millî Mücadele (1919-1922)*, TTK, Ankara, 1988
- Parlak, T., *Yunan Ege'ye Nasıl Geldi, İşgalden Kurtuluşa I*, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yayınları, İzmir 1982.
- Sakallı, B., *Millî Mücadelenin Sosyal Tarihi*, İz Yayıncılık., İstanbul, 1997.
- Sander, O., *Siyasi Tarih: İlkçağdan 1918'e*, İmge Kitapevi, 24. Baskı, Ankara, 2012.
- Serçe, E., *İzmir ve Çevresi Nüfus İstatistiği*, Akademi Kitabevi, İzmir 1998.
- Serçe, E., *İzmir ve Çevresi Özel Binalar İstatistiği*, Akademi Kitabevi, İzmir 1988.
- Sezer, C., Metin, Ö., *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan Savaşlarında Muhacirlere Yardımları*, Türk Kızılay, Ankara, 2016.
- Taçalan, N., *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Aksoy Yayıncılık, Haziran 1981.
- Uluğtekin, M., Uluğtekin, M. G., *Osmanlıdan Cumhuriyete Hilâl-i Ahmer İcraat Raporları (1914-1928)*, Türk Kızılay'ı, Ankara, 2013.

Uluslararası İnsancıl Hukuk, Türk Kızılay'ı,

Uzluk, F. N., *Kızılay Cemiyeti'nin Kuruluşuna Kısa Bir Bakış*, Türkiye Kızılay Cemiyeti, Ankara, 1964.

Makale, Bildiri ve Ansiklopediler

Başaran, M., Nazilli Kongrelerinin Ulusal Mücadeleye Katkıları, Kuvay-ı Milliye'nin 90.Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Demirci Mehmet Efe Oturumu, Yayına Hazırlayan: Oktay Gökdemir, II. Kitap, İzmir BŞB Yayınları, İzmir, 6-8 Eylül 2009.

Çapa, M., Anadolu'da Yunan İşgalinin Sebep Olduğu İç Göçler, *ATAM Dergisi*, C. X, S. 29, Ankara, 1994.

Güneş, G., Aydın ve Çevresinde Yunan İşgali ve Sivil Direniş Örgütlenmesi; Heyet-i Milliyeler, Kuvay-ı Milliye'nin 90.Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Hacım Muhittin Çarıklı Oturumu, Yayına Hazırlayan: Oktay Gökdemir, II. Kitap, İzmir BŞB Yayınları, İzmir, 6-8 Eylül 2009.

Güneş, Günver, Güneş, Müslüme, Heyet-i Milliye'den Heyet-i Merkeziye'ye Sivil Temelli Direniş; Nazilli Kongreleri, *BELGİ*, 2019,

Güneş, Günver, İzmir'in İşgali ve Aydın'daki Yankıları, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi* S.9, 2007.

Güneş, G., Millî Mücadelede Bodrum ve Çevresi, *BELGİ*, S.15, 2018.

Kaya, E., Millî Mücadele Döneminde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Anadolu ve Yunanistan'daki Türk ve Yunan Esirlerine Yaptığı Yardımlar, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume, 3/2 Winter 2008, s.468.

Özcan, L., Türk Kızılay Müessesesinin Milletlerarası Kızılhaç ile olan Münasebetleri, *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C.30, S.3-4, İstanbul, 1964.

Özel, A., Esir, *DİA*, C.XI, İstanbul, 1995.

Pancar, Emine, Yunan İşgalleri Karşısında Göç Hareketi, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi* ,c..8, sayı.18, Haziran, 2009.

Sezer, C., Metin, Ö., Balkan Savaşlarından Millî Mücadeleye Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin Yardım Faaliyetleri(1912-1922), *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 32, sayı. 54,Ekim, 2013.

Tekir, S., Ural, S., Batı Anadolu'da Yunan İşgali ve Aydın Muhacirleri (1919-1920), *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 13 Sayı 26, 2017.

Tunalı, A. C., Çine Milli Ordu Müftüsü Esat Efendi ve Aydın Kuva-yı Milliyesi, Kuvay-ı Milliye'nin 90.Yılında İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Kazım Özalp Oturumu, Yayına Hazırlayan: Oktay Gökdemir, II. Kitap, İzmir BŞB Yayınları, İzmir, 6-8 Eylül 2009.

Sürelî Yayınlar

Gazeteler

İrade-i Milliye

Sinob

Yeni Adana

Yeni Yozgat

Tezler

Ada, H., *Osmanlı Devleti'nin Hizmetinde İlk Modern Osmanlı Sivil Toplum Örgütü : Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (1868-1911)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihî Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihî Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011.

Bilgiç, F. Torun, *Savaş Seferliğinde Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin Rolü (1914- 1918)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihî Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi , Ankara, 2017.

Çapa, Mesut, *Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti, (1914-1925)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihî Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1989.

Çelik, E., *Bir Kurum Mitolojisi: Türk Kızılay'ı Kocaeli Şubesi Örneği*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2015.

Kaplan, Ç., *Mehmet Şefik (Aker) Bey: Çanakkale ve Galiçya Cephelelerinde ve Türk İstiklal Harbindeki Faaliyetleri (1915-1922)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihî Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2019.

Karakuş, U., *Batı Anadolu'da Yunan İşgali Nedeniyle Ortaya Çıkan İç Göçler (1919-1923)*, (Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi) Balıkesir, 2018.

Özaydın, Z., *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi*, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji Ana Bilim Dalı ve Tıp Tarihî Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1987.

Polat, M., *Hilâl-i Ahmer Teşkilatının Kuruluş ve Teşkilatlanması*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elâzığ 2007.

Usta, Y., *Meşrutiyet Döneminde Sosyal Yardım Cemiyetleri ve Faaliyetleri (1908-1918)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihî Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2016.

Yıldırım, C., *Hilâl-i Ahmer(Kızılay) Cemiyeti İzmir Merkezinin Kuruluş ve Faaliyetleri (1911- 1945)*,Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013.

7. EKLER

Ek 1. 1915 Yılında Aydın Merkez Şubesinin Açılış Tarihi ve 1929-1932 İdare Heyetleri Hakkında Yazılan Rapor

Merkezin ismi	Aydın		
Teftiş muntakası	3		
İlk açıldığı tarih	İkinci def'a	Üçüncü def'a	
1331	12/6/1339		

Birinci Reis	1929 1930 1931 1932		
İkinci	209/96		
Muhasep	Dr. H. Sami 13 Dr. H. Sami 13 Dr. H. T. Sami 13 Dr. H. T. Sami 13		
Veznedar	Dr. Mehmet 13 Dr. Mehmet 13 Dr. Mehmet 13 Dr. Mehmet 13		
Katip	Şehin 13 Şehin 13 Şehin 13 Şehin 13		
Tebeddilat	A. Nuri 13 Ahmet 13 Ahmet 13 Ahmet 13		
	Ahmet 13 Dr. Naci 13 Dr. Naci 13 Dr. Naci 13		

Kaynak: Kızılay Arşivi 209/96.

Ek 2. Aydın Merkez Şubesinin Üye Sayısı, Denetlenme Tarihleri ve Müfettişleri

Merkezin Aza miktarı				
	1929	1930	1931	1932
Aza	961			
Muavin	716			
Yekûn	1677			

Taahhüdata nazaran tahsilâtın yüzde nisbeti				
	1929	1930	1931	1932
	30			

Tefiş tarihi	Müfettişin ismi
31/11/1929	Şaban Bey
20/11/1929	Muallim
10/12/1930	
13/7/1932	

209/96.1

Kaynak: Kızılay Arşivi 209/96.1.

Ek 3. 1915 Yılı İdare Heyetleri ve Toplam Üye Sayısı

1/1475 209/147

Merkezin ismi Aydın

Teftiş muntakası 3

İlk açıldığı tarih 331 İkinci def'a 339 Üçüncü def'a

Hey'eti idaresinin isimleri

İrinci Reis: Dr. Hasan İsmail Bey Aja 459 82
Muayin 1111 1570 716 1543

İkinci : Dr. Meithat

Muhasip : İbrahim

Veznedar : Ahmet Nuri

Kâtip : Ahmet

Tebeddülât :

Kaynak: Kızılay Arşivi 209/147

Ek 4. Aydın Merkez Şubesinin Denetlenme Tarihleri ve Müfettişleri

209 / 147.1

Teftiş tarihi

Müfettiğin ismi

31 / 1 / 1928

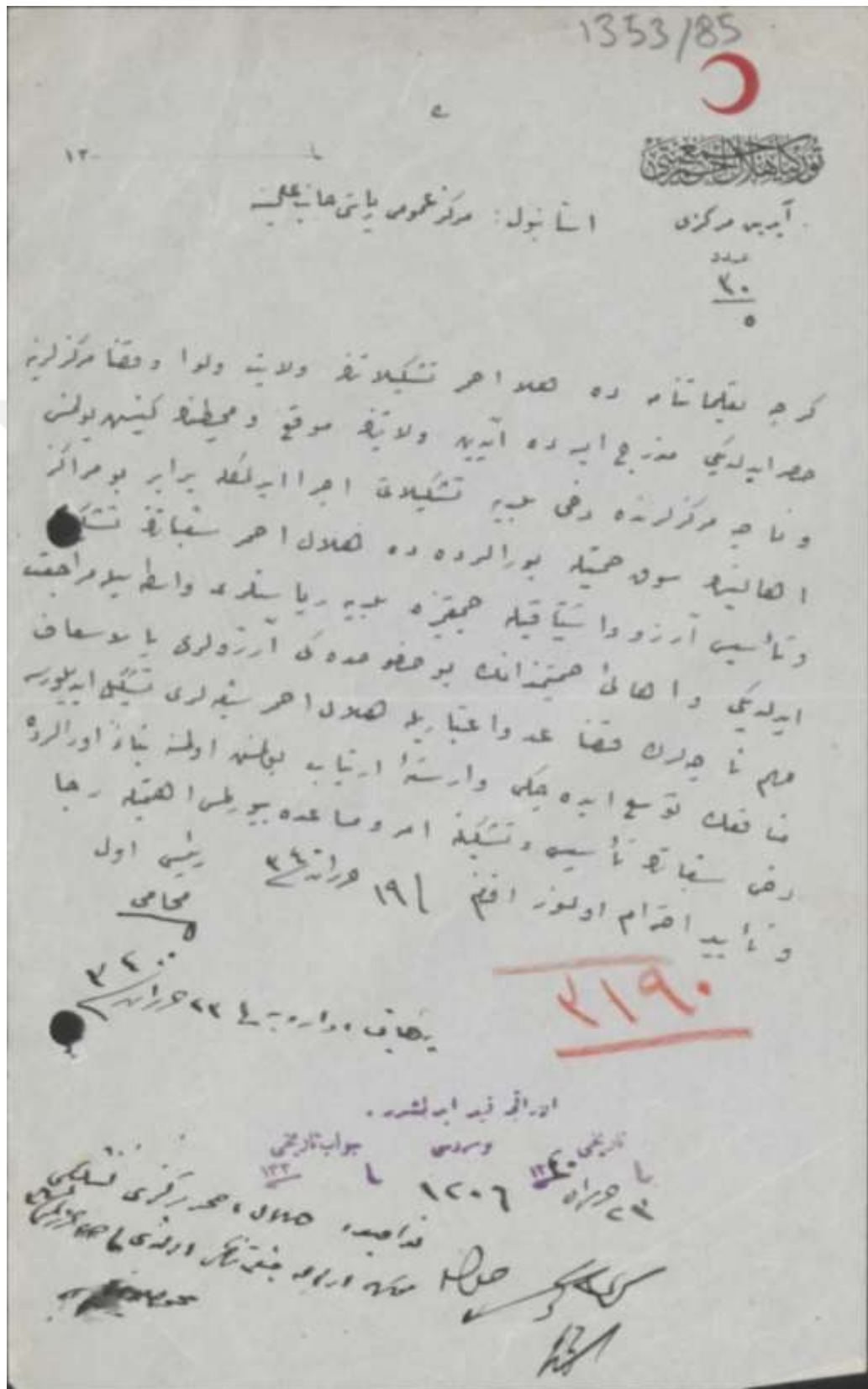
20 / 11 / 1929

İhsan bey

Mevlâtin

Muamelât :

Kaynak: Kızılay Arşivi 209/147.1

Kaynak: Kızılay Arşivi 209/148.

130

Ek 7. Germencik (İneabad) Şubesinin Denetlenme Tarihleri ve Müfettişleri

[illegible]

Telti; tarih

Müftülsizim ismi

7/2/928

Thomson by

30/11/929

Mustafa 7

Maamelât :

Kaynak: Kızılay Arşivi 209/148.1

Kaynak: Kızılay Arşivi 1236/130.

132

Ek 9. Aydın Koçarlı Şubesinin Üye Sayısı, Denetlenme Tarihleri ve Müfettiş İsimleri

Şubenin Aza miktarı				
	1929	1930	1931	1932
Aza	216			
Muavin	1720			
Yekûn	1936			

Taahhüdata nazaran tahsilâtın yüzde nisbeti				
	1929	1930	1931	1932
	43			

Tefiş tarihi	Müfettişin ismi
30/8/1927	İhsan bey
29/11/1929	Nezaretçi
17/10/1930	"
30/6/1932	"

Kaynak: Kızılay Arşivi 1236/130.1.

Ek 10. 1923 Yılı Aydın Köşk Şubesinin Açılış Tarihi, Üye Sayısı ve İdare Heyetleri
Hakkında Yazılan Rapor

1236 / 60

Nahiye şubesinin ismi Köşk

Merbut olduğu merkez Aydın

Merbut olduğu kaza şubesi _____

Teftiş mıntakası 3

İlk açıldığı tarih _____ İkinci def'a _____ Üçüncü def'a _____

339 İhtiyat 340

Hey'eti idarenin ismi Apa 200 347
Muavin 300 350
1227

Reis : _____

Veznedar : Hacilil bey

Kâtip : _____

Tebeddülât : _____

Kaynak: Kızılay Arşivi 1236/60.

Kaynak: Kızılay Arşivi 1236/60.1.

135

Ek 12. 21.03.1927 Yılı Aydın Karapınar Şubesinin Açılışı Hakkında Yazılan Rapor ve İdare Heyetleri

1429/9

Nahiye Şubesinin ismi Karapınar

Merbut olduğu merkez Aydın

Merbut olduğu kaza şubesi _____

İş mntakası 3

İlk açıldığı tarih 21/3/1927 İkinci def'a _____ Üçüncü def'a _____

.....

İsim	1929	1930	1931	1932
Reis				
Veznedar				
Katip				
Tebeddilat				

Şube Heyeti İdaresinin isimleri

1929 1930 1931 1932

Mehmet A. Hakkı A. Hakkı A. Hakkı A. Hakkı A.

Reis, T. Hakkı A.

Mehmet A. Hakkı A. Hakkı A. Hakkı A.

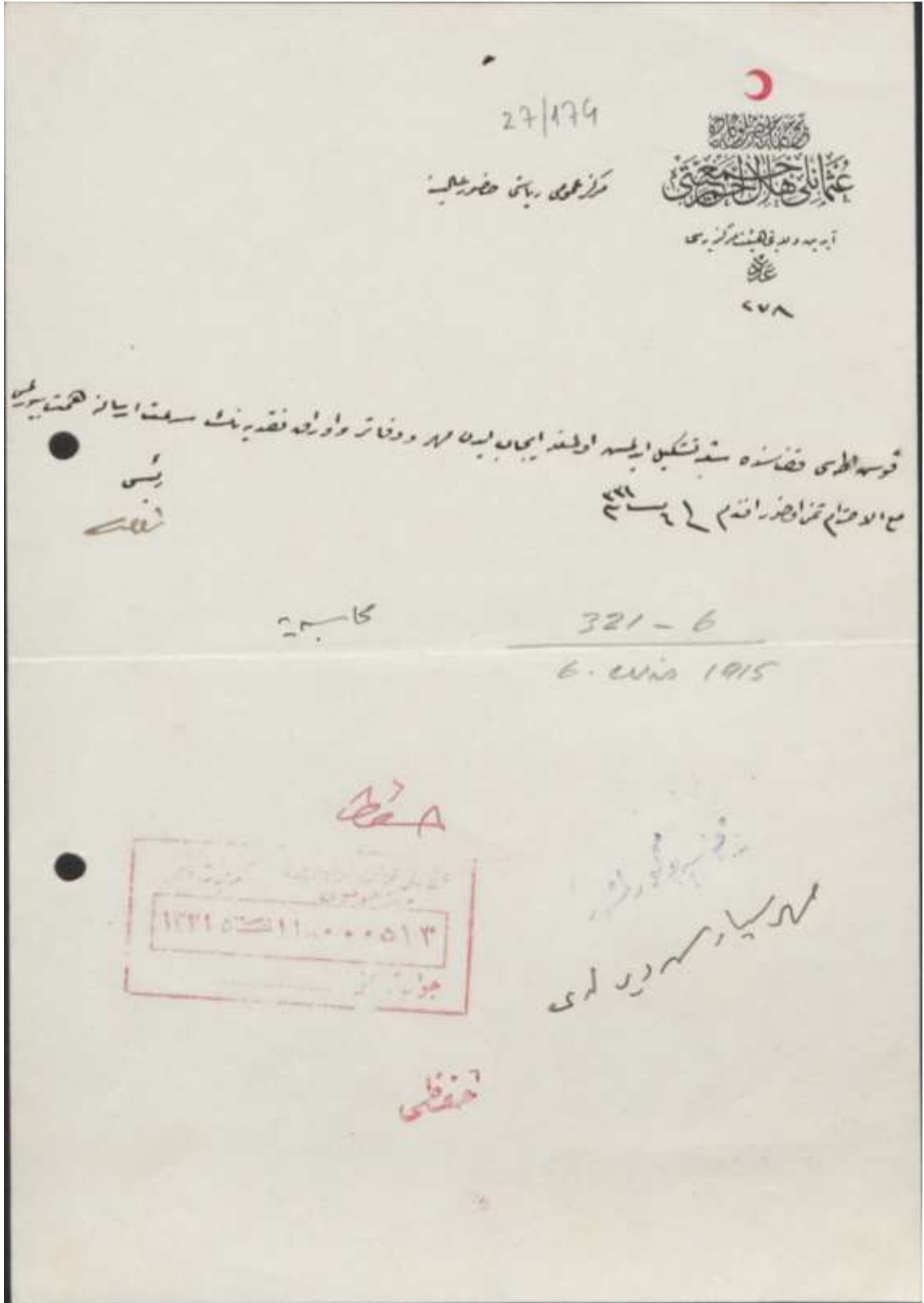
Mehmet A. Hakkı A. Hakkı A. Hakkı A.

Kaynak: Kızılay Arşivi 1429/9.

Kaynak: Kızılay Arşivi 1429/9.1.

137

Ek 14. 1915 Yılı Kuşadası Da Kurulan Şube İçin Gerekli Olan Mühür, Defter ve Nakdi
Evrakların Acilen Gönderilmesine Dair Rapor

Kaynak: Kızılay Arşivi 27/174.

Ek 15. İzmir'den Hilâl-i Ahmer Cemiyetine Gönderilen Telgrafta Ali Nazmi Bey'in Başkanlığında Aydın Hilâl-i Ahmer Merkezi'nin Kurulduğunu ve İlk Açılış Tarihi Olarak Rumi 31 Kanun-I Evvel 1328 (13 Ocak 1913) Olduğuna Dair Yollanan Telgraf Örneği.

[illegible]

Ek 16. Aydın Hilâl-i Ahmer Heyet-i Merkeziyesi

Kaynak: Topçu, İzgöer, *a.g.e.*, Cilt. 8, S.78, s. 3993.

Ek 17. Birinci Aydın Hilâl-i Ahmer İmdat Heyet-İnin İzmir'e Doğru Yola Çıktığına Dair Haber (Sinob Sayı: 314- 27 Eylül 1922)

Ek 19. Aydın Civarında Türk Köylülerinin Camilere Doldurularak Yakıldığına Dair Haber
(Yeni Adana Sayı: 252 - 16 Nisan 1922)

